

Date: Thu, 03 May 2001 11:43:12 +0200

From: Yoav Gelber <gelber@research.haifa.ac.il>

To: dani censor <censor@eesrv.ee.bgu.ac.il>

Subject: Oral History

Shalom Dani,

I attach the proceedings of our Symposium on Oral History that took place on 22 March. You may, if you find it appropriate, post it to the "Tantura site" and inform subscribers to Academia that they can read it there.

Best Wishes

Yoav

פרופ' גלבר: בוקר טוב, אני רוצה לפתוח. אמנם היו"ר המכובדת שלנו עוד כנראה בדרך, אבל אני מניח שהיא תגיע תוך כמה דקות וחבל שנתעכב וניכנס לפיגור בלוח הזמנים, כי היום נצטרך לסיים בזמן כי יש לנו עוד אירועים בהמשך.

יום העיון הזה אורגן בהמשך לדיון שקיימנו לפני כחודשיים והדיון ההוא בא לעולם בעקבות הסערה הציבורית והתקשורתית והמשפטית סביב עבודת מ"א שנכתבה באוניברסיטה. אני רוצה להקדים ולומר שאנחנו מקיימים את האירוע הזה כמו את קודמו, ואולי אחד שאני אדבר עליו בהמשך שאנחנו כבר עובדים על הכנתו, א-פרופו העבודה לא לבחון אותה ולא לבחון את מה שמתחולל כרגע סביבה. אבל העבודה – הזאת אבל לא על העבודה. לא זאת הכוונה הזאת בלי קשר לחשיבותה, עוררה הרבה מאוד שאלות שנכנסות לכל מיני תחומים של מקצוע ההיסטוריוגרפיה, של האקדמיה, של הזיכרון הקולקטיבי הישראלי, של איך כותבים היסטוריה, של איך חוקרים היסטוריה, שהם ודאי מעניינו של בית הספר להיסטוריה של האוניברסיטה, ואנחנו החלטנו לתפוס את השור בקרניים ולנסות להתמודד עם חלק לפחות מן השאלות האלו.

אחת הבעיות היא יכולתו של ההיסטוריון להתמודד לא עם ניירות אלא עם בני אדם, עם בני אדם חיים שמספרים מניסיונם או מזכרונם או מראייתם או משמיעתם על אירועי העבר. התחום הזה הוא יחסית חדש במחקר ההיסטורי.

במשך השנים נצבר בו ניסיון. אני עצמי לפני 12-13 שנה כתבתי איזה מאמרון קטן בעניין הזה מתוך הניסיון שלי ולקראת יום העיון כשהתחלתי לבדוק מה התפרסם בינתיים, ראיתי עד כמה העניין בתחום הזה העמיק והעיסוק בו שלו ל"איך עושים תיעוד Manual גבר בשנים האחרונות, והפצתי גם כתובת באינטרנט, ששם צבא ארה"ב מציג את ה-

בעל-פה, איך גובים עדויות, איזה שאלות מציגים בהן, איך משתמשים בהן". זה היה בשנת 1992. התחום הזה מתפתח. אני לא בטוח שאנחנו ההיסטוריונים כאן עומדים בקצב ומכסים את ההתפתחות הזאת, לומדים אותה,

מעכלים אותה ומטמיעים אותה ולכן אנחנו מקיימים את יום היון הזה שמטרתו לעסוק בשלוש סוגיות:

א) איך עושים תיעוד בעל-פה? איך נעשית האינטראקציה בין ההיסטוריון למקור.

ב) איך משתמשים בתיעוד בעל-פה, מה אפשר להפיק ממנו, במה צריך להיזהר, מה היתרונות שלו או מה הוא נותן שמקורות אחרים לא נותנים ומה נקודות התורפה שלו.

ג) התחום השלישי, שבעיני כרגע הוא המרכזי, הוא איזה שאלות אתיות מתעוררות כתוצאה מהשימוש במקור המיוחד הזה שעניינו לא אינטראקציה בין החוקר לנייר אלא אינטראקציה בין שני אנשים, והאינטראקציה הזאת מעוררת שאלות שאני לא בטוח שלמחקר ההיסטורי, במידה והוא שומר עדיין על כללים, יש תשובות ברורות, ואמרת במידה והוא שומר עדיין על כללים, זה מביא אותי למחשבה שלנו לאירוע הבא שקשור לעניינים האלה, אנחנו מתכננים אותו לחודש יוני, והוא לעיסוק בשאלה או דיון בשאלה במשך יומיים של השפעות הפוסט-מודרניזם על ההיסטוריוגרפיה והאם עוד יש בכלל כללים ועקרונות ודברים מחייבים, לפחות בהתמודדות עם התפיסות הפוסט-מודרניסטיות.

לגבי בית הספר להיסטוריה אנחנו נכנס בהקדם את ועדת ההיגוי כדי לדון בתכניות ובקורסים או הסדנאות לשנה הבאה ואחרי שנדון עליהם בוועדת ההיגוי, אנחנו נקיים כינוס כללי של בית הספר לאחר חופשת הפסח.

היום אנחנו נקיים שלושה מושבים. המושב הראשון יתחיל עוד מעט. בו ישתתפו: ד"ר מוטי גולני, איש החוג ללימודי ארץ ישראל; פרופ' דב לוי, אורחנו מירושלים, ממניחי היסוד לתיעוד בעל-פה בארץ, ראש המדור לתיעוד בעל-פה במכון ליהדות זמננו של האוניברסיטה העברית וחבר ותיק מאוד שלי; ואורחנו מהחוג לפסיכולוגיה של האוניברסיטה ד"ר אשר קוריאט, גם גולה ירושלמי בחיפה. אשר יציג לנו את הבעיות והמגבלות של הזיכרון שאנחנו כל כך – מחפשים אצל העדים שלנו מנקודת המבט הפסיכולוגית.

השינוי הראשון לתכנית הכתובה אצלכם, דיקן הפקולטה למדעי הרוח, פרופ' יוסי בן-ארצי, לא יוכל להיות היו"ר כדרכו. בלית ברירה אני אמלא את מקומו.

הפאנל השני יעסוק בשימוש בתיעוד בעל-פה וישתתפו בו: פרופ' חנה יבלונקה מאוניברסיטת בן-גוריון (היא תיקנה אותי שהיא עוד לא פרופסור אבל עוד מעט. הטעות היא שלי). חנה יבלונקה עסקה במשפט אייכמן, כתבה ספר על משפט אייכמן, עבדה על העדויות של משפט אייכמן, והיא תדבר על הזווית של עדויות ניצולי שואה. ד"ר עמוס מגד – מהחוג להיסטוריה שלנו כאן, שעוסק בהיסטוריה של אמריקה הלטינית הקולוניאלית, יציג לנו זווית מיוחדת משלו השוואה בין עדויות של אינדיאנים במשפטי אינקוויזיציה במאה ה-16 לבין הכרוניקות הספרדיות; פרופ' מיכל סובל, שנמצאת אתנו כאן, שעוסקת בחלומות של עבדים, תציג זווית שלישית של מקורות תיעוד בעל-פה; פרופ' קאסי פירו מהחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ידבר על העדויות והזכרונות בתחום שבו הוא עוסק.

אחרי ארוחת הצהריים נתכנס לפאנל השלישי שיעסוק באתיקה של השימוש בעדויות, כאשר בראש הפאנל הזה יושב פרופ' יוסי מגור מהחוג להיסטוריה של המזרח התיכון, ואני אציג לו כמה שאלות שמטרידות אותי כבר הרבה שנים סביב העניין הזה של תיעוד בעל-פה וייתחסו אליהם פרופ' יורם שחר, פרופ' למשפטים, כרגע מהמרכז הבין-תחומי בהרצליה, לפני כן מהאוניברסיטה שלנו, מאוניברסיטת תל-אביב, שגם מתעניין בהיסטוריה אבל אני הכרתי אותו סביב עבודה שהוא עושה על תולדותיה של הכרזת העצמאות, איך הכינו אותה, ופרופ' אורי רפפורט מהחוג לתולדות

עם ישראל, שיראה לנו שבכל הבעיות האלה שאנחנו מתחבטים, התחבטו בזמנו כבר תוקידידס ופלוויוס וכמעט שלא המצאנו שום דבר חדש.

נתחיל את הדיון ואני אבקש ממוטי, שרכש קצת ניסיון בתיעוד בעל-פה, גם של כמה אנשים מעניינים, לפתוח ואחריו דב לוי, ויסקם את המושב הזה אשר. השיטה תהיה על ידי פתיחה של משתתפי הפאנל, כל אחד, ואחר כך דיון בהשתתפות הקהל. מוטי בבקשה.

פרופ' מוטי גולני : בוקר טוב. אני אתחיל את הדברים שלי בסיפור קצר.

יום אביב יפה בתל-אביב, אפריל 1995. הוזמנתי להרצות בבית בן-גוריון בשד' גוריון, אלא מה שנסתבר אחר כך שהיא מסיבת הסיום של פרשת העדויות שגביתי על מלחמת סיני. הגעתי לבית בן-גוריון בזמן. בן-גוריון לא היה שם, אבל היו שם רבים מאלה שיצקו מים על ידיו. היה שם מאיר עמית ויצחק נבון ואלחנן שי וחיים ישראלי וארתור בן-נתן, וצעירים יותר כמו ישעיהו גביש, מרדכי בר-און ורבים אחרים שהם פגשו את בן-גוריון ברמה כזו או אחרת במהלך שנות עבודתם.

הוזמנתי לדבר על מנהיגים ומנהיגות, זה היה הנושא, ובחרתי על היחסים בין דיין לבין בן-גוריון במלחמת סיני או ערב מלחמת סיני ובמהלכה. הסתבר לי מהר מאוד שמעבר לתזה שלי שבוודאי לא כל המשתתפים אהבו אותה ועוד אמרתי להם שמי שהוביל את המהלך למלחמת סיני היה לא המורה אלא תלמידו, כלומר דיין ולא בן-גוריון, זה לכשעצמו גרם לתנועה עצבנית בקהל, אבל מעבר לזה מהר מאוד הסתבר לי שכל אחד מהיושבים שם, ואת רובם כאמור ריאיינתי בשנה ויותר שקדמה למפגש הזה, בעצם חיפש לראות: רגע, איפה הדברים שהוא אמר לי? האסא ני הבנתי נכון והאם אני מביא לא רק את האינפורמציה שהוא נתן לי אלא בעיקר את הפרשנות שהוא דאג לתת לי, וכמובן תוך הבנה שמה שהוא אמר זה מה שיהיה בספר.

הדיון הלך ונעשה קשה. אני מרשה לעצמי לומר שבאיזשהו שלב אלמלא עיתונאי או שניים ש היו שם ובכל זאת כמה נימוסים שאנשים הביאו אתם מהבית, זה היה גולש לאלימות פיסית, לא פחות. האנשים פשוט באיזשהו שלב פוצצו את הדיון מתוך טענה שאין דבר בין מה שאומר ההיסטוריון לבין מה שהם זוכרים.

היה לי מושג כלשהו על עדויות בעל-פה לפני אותו דיון, אבל אחרי אותו דיון הבנתי שמיציתי את מכסת העדויות ובזמן שעוד נשאר למחקר אחר כך, חדלתי לראיין. לא שאני סבור שעדות בעל-פה זה מקור שאין לעשות בה שימוש, אבל אני בטוח היום יותר מתמיד שזה מקור מורכב, בעייתי, שצריך לבוא אליו מוכן אפילו מוכן מאוד.

הדברים שאני אומר לא מבוססים על תיאוריה. לא באתי הבוקר חמוש באיזשהי תיאוריה מתחום מדעי החברה על מנת להסביר את היתרונות והחסרונות של עדות בעל-פה. באתי עם ניסיון מסוים. אני מבקש ברשותכם לחלוק אותו לפי כמה סיפורים על אנשים, אישים מוכרים לכולם כאן, אותם ריאיינתי במחקר שערכתי על מלחמת סיני שהתרחשה בזכור באוקטובר-נובמבר 1956.

כשחקרתי את מלחמת סיני, הדרך המאוד בכיר שעסק במלחמה כבר לא היה אתנו, למעט משה כרמל, במידה מסוימת גם שמעון פרס, הוא היה בממשלה אבל הוא לא היה בהחלט בין מעצבי הפרשה, ומרדכי בר-און שהיה צעיר וזוטר אבל היה נוכח בכל ההתרחשויות. כל מי שדיבר אתי ידע חלק מהסיפור, ודאי לא את כולו. וכאן בעצם היתה הבעיה.

בראשית שנות ה-90 כולם ידעו הכל על מלחמת סיני. לכולם היתה לפחות דעה אם לא ידיעה. זאת אומרת, אנשים בעצם שאלו אותך: מה אתה הולך לחקור. במצב הזה לבוא לעדים ולומר להם: חברים, ב-1956 היו במדינת ישראל רק 4 אנשים שידעו את כל הסיפור, לא יותר, כל השאר ידעו חלקים ממנו, מי יותר מי פחות, להגיד את זה לאנשים קשה. כלומר, השיחה, גביית העדות החלה באיזשהו – בראשית שנות ה-90, אחרי כל מה שנכתב וכל מה שנאמר מעצור שבו בעצם אנשים מספרים לך על דברים שאתה יודע שהם לא ידעו בזמנו אלא הם רכשו את הידע הזה מאוחר יותר.

לכאורה אין בעיה עם מלחמת סיני, שהרי לפחות בהיבט הישראלי זה נחשב לסיפור טוב שלעדים קל ונוח להתחבר אליו. אם יש מה להסתיר אז זה מהתחום של סודות מדינה שנעים ללחוש רק לאוזניך ואל תספר הלאה, כלומר אין שם פרשיות קשות שיש מאחוריהן בושה, ביזיון וכך הלאה וסביר שהשיחה תתנהל באופן נינוח. מסתבר שלא זה המצב.

עשיתי שיעורי בית. דאגתי שלפני כל שיחה אני אדע, ככל הניתן, לא רק מה היה תפקידו של העד באותה פרשה, אלא מה הוא ידע, מה הוא עשה עם מה שהוא ידע אחרי מלחמת סיני וגם מי הוא אותו אדם היום, כלומר ראשית שנות ה-90 מה הוא עושה, מה דעותיו וכך הלאה. לכל הדברים הללו יש השפעה ידועה על טיבם ואיכותם של העדויות. –

חילקתי את העדים שלי, חלק מהם כמובן, לכמה קבוצות, ואני מבקש לתת כמה דוגמאות:

הקבוצה הנפוצה ביותר שנתקלתי בה במהלך גביית העדויות על מלחמת סיני היתה קבוצה שהייתי קורא לה "אני והמלחמה", זאת אומרת "עזוב את כל השאר, קודם כל איפה אני בסיפור הזה ומה שקרה לי הוא גם קרה לי אבל הוא בעצם הדבר הכי חשוב במלחמה וכל השאר בשוליים", כלומר המתאם הבלתי נמנע בין הסיפור האישי לבין האירועים המרכזיים בתקופה, דהיינו אני עומד במרכז ההיסטוריה בהתרחשותה.

דוגמה מצוינת לעניין הזה הוא מי שהיה במלחמת סיני ראש אג"מ, כלומר ראש אגף המטה במטה הכללי, האלוף מאיר עמית, שהגיע לרעיון עם משימה מאוד ברורה. "אני רוצה שתדע" הוא אמר לי, "שמי שעשה את המלחמה הזאת זה אני ולא דיין ושלא יבלבלו לך את המוח. דיין הסתובב על קומנדקר שם בחצי האי סיני. אני ישבתי ב"בור", כלומר הוא לא היה". אם זה נכון או לא, זה לדיון – במוצב הפיקוד העליון, וניהלתי את המלחמה. כשהייתי צריך אותו נשאר אחר כך.

האמביציה היתה מגובנה בהמון ידע, בניירות, במסמכים, בבחינת כזה ראה וקדש.

הטיעון של מאיר עמית לא נעצר בניהול המלחמה אלא גם החל בהכנת הצבא וגם בהתמודדות עם תוצאות המלחמה, דהיינו שאם אתה לא מכיר את הסיפור של מלחמת סיני, אזי את מלחמת סיני עזרו לעשות דיין ובן-גוריון למי שהוביל את המהלך והוא מאיר עמית.

מאותה קבוצה מצאתי גם את שמעון פרס, אבל כאן הזווית היתה אחרת. שתי השיחות שלי עם שמעון פרס, שהתרחשו ב-1991 נשאו אופי ברור של שיחת רקע לקראת בחירות. לא עניין אותו מה היה. עניין אותו מה יהיה. זאת אומרת, "אל תבלבל אותי עם מה שהיה" וצריך להבין, שמעון פרס ב-1991 הוא אדם, אמנם אנחנו עומדים לפני שהסכם אוסלו עלה על פני הקרקע, אבל הדברים כבר היו כידוע היום בהתרחשות. הוא אדם שמסמן את הכיוון המתון, הפשרני. זה לא פרס של שנות ה-50 – שהוא נמצא בקצה השפיץ של החנית הישראלית, נץ מארץ הניצים, מי שבצורה אינטנסיבית

דחף אז למלחמה. מה שהיה מרתק בשיחה עם פרס זה שהיה מונח לפני יומן שהאיש כתב בזמן המלחמה. חלק מהיומן פורסם אחר כך בספר שנקרא "קלע דוד", אבל אני מצאתי בארכיון צה"ל את העותק המלא.

פרס עשה עבודה יוצאת מן הכלל לפני המלחמה, בעיקר בתחום הרכש, בעיקר בתחום החיבור בין ישראל וצרפת, אחר כך גם בריטניה, ועמידה על כך שבן-גוריון לא יוותר על הרעיון של המלחמה וכשפרצה המלחמה לא היה לו הרבה מה לעשות. הוא לא ניהל את המלחמה אופרטיבית, הוא לא ניהל את המגעים המדיניים. הוא ישב בבית וכתב יומן. מה שאני עשיתי, עשיתי תרגיל פשוט, אני מקווה שגם הוגן, אמרתי לו: "בוא נעמת בין מה שאתה כתבת בזמן לבין מה שאתה אומר היום" וקיבלנו שני סיפורים שונים לחלוטין. דהיינו, שלמעט העובדה שכמובן מגינים תמיד על בן-גוריון, אסור לבקר אותו. צריך לזכור, בן-גוריון חסין ביקורת. בן-גוריון לא ניתן לשיפוט בידי בני-זוה כולם אגב, בן-גוריון אדם, בוודאי לא היסטוריונים, לא צריך להגזים. אבל מעבר לעניין הזה, פרס פשוט ניתק את עצמו מהסיפור ושוחח אתי על אופציות השלום וכך הלאה, זאת אומרת החשש הגדול שליווה את העדות הזו, זה מה, במקרה הזה אני, ואני מניח שזה עבר גם במקרים אחרים, מה אני עלול לעשות אם מה שאני אשמע לקראת מערכות הבחירות שעוד יבואו. ... בקבוצה הזאת של "אני והמלחמה" היה השר לשעבר יובל נאמן. כאן אני חייב לומר שהרושם שלי היה חזק מאוד שהדבר הראשון שנתקלתי בו כשנכנסתי ללשכתו באוניברסיטת תל-אביב היה פסל גדול של יובל נאמן והבנתי שהשיחה הולכת להיות סביב העניין הזה וכך היה, אלא שפה שוב הכיוון היה אחר....

יובל נאמן היה ב-1956 סגן ראש אמ"ן, מי שבעצם הוטל עליו משלב מסוים ערב המלחמה, במהלכה וגם אחר כך לשמש בפועל כקצין הקישור עם הצרפתים בדרגים הגבוהים. זאת אומרת הוא היה, למרות מעמדו הזוטר יחסית, הוא היה בהחלט קרוב אל הקבוצה המצומצמת שידעה את כל הסיפור.

בעיה נוספת שעלתה בשיחה זה שהאיש עמוס סודות, זאת אומרת מעבר לפרשת מלחמת סיני הוא נושא על גבו עוד סודות מכל מיני תחומים אחרים, ובעצם כל השיחה נשאה אופי כזה: קודם כל ברור לך שבלעדי זה לא היה הולך, ו- (ב) אני לא אספר לך כלום, אלא אם אתה יודע משהו. כמו השיטה האמריקאית שאם יש לך איזה קצה חוט מאפשרים לך להמשיך בארכיון הלאה. וכאן מצאתי עד מצוין, כי מהרגע שהראיתי שאני יודע משהו ומהרגע שהוא הבין שאני נותן לו את הכבוד המגיע לו, קיבלתי אינפורמציה ויותר מאשר שני העדים הקודמים, גם אינפורמציה שיש בה מידה רמת האמינות שלו, בעיניי – של ביקורת, מידה של אמירה "תראה, אני לא זוכר". ברגע שעד אומר לך "אני לא זוכר" לפחות, עולה. כלומר, מכל השלושה שאני מביא כאן כאנשי "אני והמלחמה" המועיל ביותר היה יובל נאמן שהשכיל לשמור אצלו כמה פרטים בצורה מאוד מרשימה.

קבוצה אחרת הייתי מכנה אותה באופן הבא "צריך להסביר את המלחמה כאילו התרחשה אתמול", זאת אומרת אנשים שבעצם עדיין חיים את מצוקת ההסברה של ישראל ב-1956 ובעצם מתייחסים אליך ולסביבתם ככאלה שלא יודעים למשל שהיתה קנוניה, שהיה שיתוף פעולה בין ישראל, צרפת ובריטניה לעשות כאילו מלחמה כדי שהמצרים יעשו משהו. אתה לא יודע, אני לא יודע, אף אחד לא יודע.

משה כרמל, שהיה היחידי מקרב שרי הממשלה – הדוגמה לעניין הזה הוא השר לשעבר ועד 120, הוא עדיין אתנו שיכולתי לראיין, ויותר מזה: הוא היה גם באופן אישי שותף לפחות לאפיזודה אחת של ההכנות מול צרפת. הוא נסע לצרפת עם המשלחת שנקראת "משלחת סן ג'רמן" בסוף ספטמבר 1956, להכין את המלחמה.

וכאן היה מקרה משעשע אבל הוא אינדיקטיבי. יש סיפור אישי מרתק שקשור למסע של משה כרמל לסן ג'רמן ערב מלחמת סיני. הוא לא כתב על זה מעולם, הוא גם מניח שאני לא יודע את הסיפור הזה. ברגע ששאלתי, הסתכל עלי כמו... פשוט התעלם. והסיפור הזה הוא מרתק כיוון שהוא היה עלול להפיל את כל העניין. תארו לכם שיוצא שר למשימה עלומה, ואז יצאו שרים למשימות עלומות, זאת אומרת אף אחד לא ידע בצאתם ובבואם, והוא נעלם ולא חוזר יותר. זה היה הסיפור של משה כרמל שכמעט נעלם אי שם בים התיכון במסעו לצרפת. הסיפור הוא קצר. כיוון את דיין, פרס, –שזאת היתה משלחת סודית הגיע לשדה התעופה בתצורה מטוס מפציץ צרפתי כדי לקחת את המשלחת כרמל וגולדה. הם יצאו במפציץ הצרפתי עד לאלג'יריה, שם החליפו למטוס נורמלי ומשם המשיכו לסן ג'רמן, לבסיס הצרפתי באלג'יריה. בדרך שר התחברה משה כרמל היה צריך לעשות את צרכיו. קורה גם לשרים. הלך אחורה והמטוס לא היה בנוי לנוסעים. היה שם פתח של הטלת פצצות, והוא נפל. למזלו הרב הוא הצליח לתפוס רגע בדפנות וזה היה כהרף עין. היה שם איש צוות שחילץ אותו כי כל פעם שמישהו קפץ ממטוס יודע שזה שואב אותך החוצה במהירות. בקיצור, הוא שבר את הצלעות, הוא נחבש ובעצם כל ההתוועדות אחר כך בצרפת הוא ישב ושתק כי לא היה לו מה להגיד, כי לא היה מסוגל לדבר מסיבות ברורות, והוא המשיך לשתוק גם אחר כך ואי אפשר היה להחזיר אותו ארצה כי מה פתאום חוזר שר התחברה פצוע ארצה? ישאלו שאלות. והנה זה לא עבר. זה סיפור אישי שיכול היה להשפיע, אבל הוא לא היה מוכן לדבר על זה. כל מה שהוא היה מוכן להגיד לי זה שישאל יצאה להגן על עצמה, שיהיה לי ברור.

הקבוצה השלישית היא הקבוצה שהייתי מכנה אותה "ההיסטוריון כחשוד תמידי". כלומר, אלה אנשים שכל מה שאני יכול להגיד עליהם שלא ריאיינתי אותם כי הם לא רצו.

אחד מהם הוא הכהן הגדול של הזיכרון הבן-גוריוני, שמו חיים ישראלי, שלא רושם, לא מדבר, ודאי לא עם היסטוריונים.

שלא יכתוב ולא יחקור. זאת אומרת, מי שלא היה –והשני הוא אריאל שרון, שמחזיק בתזה שמי שלא אכל אבק אין לו מה לדבר. הוא לא מסוגל להבין מה היה שם, אני לא מדבר אתו –בשדה הקרב, במקרה של מחקר על מלחמה ולא רק שאני לא מדבר אתו, אני גם אשתדל שהמחקר שלו לא יראה אור, ואם אני מוכן לדבר עם מישהו זה עם סטודנטים, ובאמת היו כמה סטודנטים שלי שהלכו לדבר עם שרון, ואני חייב לומר שכשכבר דברו אתו השיחה היתה טובה וכנה מאוד, אבל רק עם סטודנטים.

בעיה נוספת שעלתה בשיחות, לא שלי אלא של הסטודנטים שלי, עם שרון היתה מעניינת וקשורה למה שהתחלתי בו, לעניין הזה של "מה אני זוכר היום ומה ידעתי אז". מה שמאוד הטריד את שרון זה האמירה שהוא לא ידע על הקונויה, כלומר מה קורה ערב המלחמה. צריך לזכור ששרון היה בסך הכל אז מפקד חטיבה, סגן-אלוף, תפקיד חשוב, ודאי לא מקורב אל המעשה המדיני. וכאן היה דבר מעניין: שרון שם בפני הסטודנט תמליל של שיחה שלו עם בן-גוריון על פרשת מלחמת סיני. סטודנט בא אלי בגאווה גדולה. "כל הבעיה" אמרתי לסטודנט "שהתמליל ששרון נתן לך נכון, אבל המלחמה פרצה ב-29 באוקטובר ושרון דיבר עם בן-גוריון ב-4 בנובמבר, זאת אומרת כבר לקראת תום המלחמה, כשהדברים כבר היו במקום אחר, הוא בא לספר לו מה קרה במיתלה וכך הלאה". זאת אומרת הדקויות האלה צריכות בהחלט את ההיסטוריון כאשר מדובר בעדות בעל-פה.

הקבוצה הבאה היא הקבוצה שאותי ריתקה מאוד ואני קורא לה "הזיכרון והמחקר", וזה שורה של עדים שגם עסק במחקר וגם היו שם, ואני מתכוון מרדכי בר-און, שחקר את מלחמת סיני ממש. אני מתכוון ליהושפט הרכבי ז"ל, שעסק במחקרים בתחום של מדיניות ביטחון ואסטרטגיה והיה לו היבט משלו. ליהודה ולך שעסק יותר בעניינים האופרטיביים.

- האישי שלו, זאת אומרת בר-און התלבט בין אהבתו הגדולה לדיין לבין הביקורת touch לכל אחד מהם היה את הגדולה שיש לו עליו.

הרכבי, דמות של מתייסר "מה עשינו, למה עשינו כפי שעשינו".

יהודה ולך הפגוע, אדם שבעצם ניטרלו אותו. היה מפקד אוגדה במלחמת סיני ובעצם אלוף הפיקוד שמחוני ניטרל אותו וכל אחד מהם מכניס גם את ההיבט הזה אל המחקר, אבל כאן באמת השיחה היא בדרך כלל מרתקת כי אנשים מודעים למגבלות שלהם ויש להם תובנות שהן מעבר לזיכרון.

"הקבוצה הרומנטית נטולת ההקשר". אנשים מספרים לך: "תראה, היה – עוד שתי קבוצות בקצרה: הקבוצה האחת נחמד, היינו צעירים" ומספרים לך על אפיזודות, שום דבר שקשור להקשר הרחב יותר. כך למשל אדם מאוד מרכזי, שמבחינתי זאת היתה אכזבה, מי שהיה מרכזי בהכנת המלחמה וזה ראש מחלקת מבצעים, ישעיהו גביש, שלא נתן לי יותר מאשר כמה פיקנטריות, או פגישה הזויה שהיתה לי בפריז בקרון רכבת עם קולונל צרפתי שהיה מפקד הטייסת שישבה פה ברמת דוד, וכל מה שהוא ידע לספר לי זה על הבחורות הישראליות. כל השאר הוא פשוט לא זכר.

ובסוף, הקבוצה האחרונה ממש, שהיא הקבוצה אולי הטובה ביותר, וזה אנשים שאתה בא אליהם לשיחה ואומרים לך: אני לא יודע כלום. ספר לי. ואתה יושב שעה-שעתיים, מספר לו ואז הוא מתחיל לדבר. וכזה היה דן טולקובסקי שהיה מפקד חיל האוויר. נתן לי עדות מצוינת שהוא במודע הגביל אותה להיבטים המקצועיים של חיל האוויר, כלומר "אל תשאל אותי דברים אחרים, אלא רק מה שאני עסקתי בהם".

עדות אחרת מצוינת היתה של רחבעם זאבי (גנדי), שאף שאני חייב לומר שאני מסתייג מדעותיו היום, העדות שלו היתה מעולה. שוב, סיפרתי לו מה היה, והאיש נתן עדות שהיה בה גם ביקורת על מה שהוא עשה וגם ניסיון לא לחרוג ממה שהוא ראה, לשכוח את מה שהוא שמע. זה היה חשוב כיוון שאני באתי לגבות עדות על פרשה שכתוב עליה מעט, ואני מתכוון לקרב במיתלה. אין עליה עדויות. היתה שם שיחת מפתח ערב הקרב בין שניים, בין אריאל שרון שהיה מפקד החטיבה לבין גנדי שהיה איש פיקוד דרום הנשלח על ידי דיין להעביר הוראות לשרון.

אני אקרא לכם את העדות ותבינו למה אני אומר שהעדות הזו היא טובה, איך אדם נשאר או מחזיר את עצמו למצב של 56 בלי כל יומרות לספר לך אחר כך מה היה, והוא מספר:

"סיפרתי לאריק על המצב בכל החזיתות. יוש הרפז, מח"ט חטיבה 4, הגיע לקצימה ואורי בן-ארי נכנס אחריו. כנראה שהדו"ח שלי חימם את אריק בזה שהמלחמה תיגמר והוא יישאר תקוע. הוא נבהל, הוא אמר: 'אני רוצה לצאת לפטרול מערבה'. אמרתי לו: הפקודה של דיין שאותה אני מביא היא בדיוק שלא תעזו ללכת, כלומר להיכנס למיתלה, להסתבך במלחמה. הוא רוצה שאתם תהיו פה במקום. הוא כל כך חושש שהוא לא הסכים שאני אוריד פקודה רגילה אלא שאני אבוא לתדרך אותך אישית". לכן הוא בא במטוס קל עד המיתלה. אומר גנדי: "טוב, אני רוצה להוציא פטרול סיור. אמרתי לו: פטרול סיור מאושר אבל לא יותר. אנחנו יושבים ומדברים ואני רואה שמסדרת שיירה על כל

כלומר טנקים נדמה לי. אני MXהדרך, על יד המצבה. מצבת הזיכרון לכניסה למיתלה. זחל"מים, גיפים וחגיגה ושני אומר לאריק: 'מה זה?' אז הוא אומר לי: 'זונות, נבלות. כשאני אומר להם להכין סיור אז כבר כל אחד מנפח את זה, אבל סמוך עלי. זה לא יותר מאשר סיור'. אמרתי לאריק: 'אוי ואבוי, אני מוכרח שהוא יביא רק מידע'".

הוא לא אומר איזה פקודה הבאתי ומה היה הרקע ולא מנסה להסביר לי למה היתה פשלה אחר כך, אבל מהתיאור הזה אתה פחות או יותר מצליח להבין מה קרה שם, כמו שקורה הרבה פעמים. אומרים פלוגה ושולחים גדוד. וזה בתוך עדות הגנה וגם בלי ניסיון לבקר אנשים אחרים.

אני אעצור כאן. זה כמובן אפס קצהו.

המסקנה היא בסופו של דבר שעדות בעל-פה זה מקור נפלא. אני מאלה שסבורים שבסופו של דבר מי שרוצה לדעת מה היה, לא יתחיל בעדויות בעל-פה. מי שרוצה לדעת משהו על אווירה, זה נפלא דרך עדויות בעל-פה.

תודה.

יו"ר: אני חושבת שהדברים של מוטי ממחישים את המהפכה שעברה על מדע ההיסטוריה בשני הדורות האחרונים. מאז הפכנו למקצוע שאפשר היה ללמד באוניברסיטאות במאה ה-16, אני חושבת שאי אפשר להצביע על מפנה כל כך חזק כמו זה של 70 השנים האחרונות. חדלנו להיות היסטוריה של אליטות, חדלנו להיות היסטוריה שמתעניינת רק בעלייתם ובירידתם של מדינות. הפכנו את האדם למרכז העניין שלנו ואז כל דבר שנוגע לו הוא עניינו של היסטוריון.

כמובן זה היה כרוך בבעיות מתודולוגיות קשות ואני מבינה שהיום אנחנו נדון רק במקצתן, ואני חושבת שהדברים של מוטי כאן ממחישים את הבעיות, האתגרים שעומדים לפנינו.

המרצה השני שלנו הוא פרופ' דב לוי, ראש המדור לתיעוד בעל-פה במכון ליהדות זמננו.

פרופ' דב לוי: בכדי שלא אצטרך לעבור על הזמן אשתדל לא לרתק אתכם בסיפורים, מכיוון שאז קשה להפסיק, בעצמי אני מתלהב מזה. ומי כמוני שריאין כמה דורות של אנשים, יש לו סיפורים. ייתכן, אחרי ששמעתי את קודמי, אני עומד להוציא ספר עם ציזבטים מה שקראו פעם, לא היסטוריה ולא תיעוד בעל-פה, אלא מעשהלאך.

מה שבכל זאת אעשה, בכל אופן ככה התארגנתי, שמכיוון שיש לי הרבה ניסיון, פשוט להתחלק עם הניסיון שלי ולעבור על זה ביעף וגם להצביע על כמה מרכיבים וצורות של תיעוד בעל-פה שכל אחד מכם יכול ללמוד מאחד מהם לפחות.

אני גם הבאתי דוגמאות.

דוגמה אחת נמצאת על השולחן, שהיא ריאיון עם מישהו ואולי אגיע לזה תוך כדי ההצגה.

נתחיל גם כן בסיפור, אבל הסיפור הוא לעצם העניין.

כשהגיע משה דייוויס, הוא שהביא את התיעוד בעל-פה באופן רשמי כחידוש מאוניברסיטת קולומביה, הוא הזמין אותי וראה שאני הולך עם איזה "מחוויל", אבל המדובר בדיקטפון, ובמקום סרטים היה תקליט כזה פלסטיק, גם קטנים. כך טבעו את המטבע לשון הזה בקולומביה oral-history וגדולים, כבד מאוד, ואז הוא אמר: אתה בעצם עושה והגיבנת הזאת קיימת עד היום הזה. אני חושב שהביטוי בעברית הרבה יותר טוב, כי אז למדתי פסיכולוגיה ואז תפסתי

איזה מושג "התקופה האורלית", מה בין התקופה האורלית לבין תיעוד אנשים שאנחנו מכירים, לפעמים מתקדמים, עד היום אני לא יודע, אבל כך אנחנו מתכתבים עם העולם הגדול.

אבל מה בכל זאת? אם כבר מדברים על השם של המקצוע, של המתודה, אני הסתכלתי על זה ואני די רגיש למינוח. חצי זמן מהמאמר או מהספר שאני כותב לוקח על הכותרת של הספר או של המאמר, וזה לפעמים קובע לי לעצמי אחר כך.

כאן עמדתי על זה שקראתם מה אנחנו עושים, מראיינים ומרואיינים, שני הצדדים: גביית עדויות. לא שאני מתרעם על כך אבל אני מבקש לחדד את העניין הזה, שהרי בדקתי את השם הזה, מה זה גביית עדויות, ואני יודע שבי"ד ושם" התחילו בזה ובכל מיני מקומות, והיום עברו למשהו אחר. זה לא רק עניין של שם אלא של מהות, שהרי גביית עדויות מיד מכניס אותנו לאסוציאציה של גביית מיסים, גביית חובות וכיוצא בזה, שמצריך בעצם איפשהו מחויבות בין הגובה לבין הנגבה ננית, או שחייב על פי החוק או על פי הנוהג וכו', ואילו בתיעוד בעל-פה, מה שאני קורא בינתיים, אני קורא לזה לראיין, מראיין ומרואיין, וכך אנחנו מקפידים מאוד. אגב, בין היתר, אני עוד אולי אגע בזה, אנחנו מנהלים בית ספר למראיינים כבר כמה שנים באוניברסיטה העברית בירושלים, והעניין מסתבר הוא מאוד מאוד חשוב. אנחנו עומדים על זה שבין המראיין והמרואיין לא רק שאין שוך חובה, אלא צריך ליצור איזה אינטראקציה כזאת שהיא אחר כך תעזור ולא יהיו דברים ששמענו קודם, כמובן גם להתכוון.

אני היום לא אדבר על הטכניקה: איך צריך להתקיים ריאיון מההתחלה, איך צריך להכין אותו ואחר כך איך צריך. במילים אחרות, אם timing להכין את המסקנות, אבל כרגע אני רוצה לעמוד רק על מה הייחוד של מראיין, בעיקר ה- אני התחלתי לראיין וזכיתי עוד בשנות ה-50, יכולתי להגיע גם למרואיינים שעברו או השתתפו במלחמת העולם הראשונה. כל שכן, את מלחמת העולם השנייה, שבה בעצם פתחתי את הקריירה שלי של ראיונות. והדברים ידועים.

צד ב' – קלטת 1

... את זה, אבל נדמה לי שאם יש יתרון לתיעוד בעל-פה, עם כל המגבלות, על חלקן רק רמזתי, ואת רובן ידע יואב והיה עושה את זה לפי האי"ב נדמה לי, כל כך הרבה היו, אז היתרון הוא בזה שאפשר, ואולי חייבים, לבחור נושאים שלא קיימים לא בכתב ולא בתעודות. קוראים לזה כתמים לבנים בדרך כלל, חורים. חורים לבנים, אצל הסובייטים כל מה שלא סימפטי אצלם, עוד בזמן הקומוניזם, אז זה היה לבן. הסימפטי היה אדום. החורים הלבנים הם מה שאנחנו באמת כמעט תוקפים את זה בהתלהבות רבה מאוד. כמובן כל אחד רוצה או לחדש או שבאמת סקרן לדעת מה היה שם.

או מרוב סקרנות או מרוב חידושים, אבל מה – אני אתן לכם דוגמה לא איך אני הגעתי, איך הגעתי בעצם אמרתי עשיתי.

אני הזכרתי קודם את מלחמת העולם השנייה. אפשר היה. אבל גם כן לא חיפשנו דברים שכתובים בספרים. לא היינו משופעים כל כך בספרים. מה לא היה בספרים. בספרים הנושא היהודי, לפחות בהיסטוריוגרפיה הסובייטית, וגם כל היתר לא היה כל כך ברור ונכון ומדויק וכו', הנושא היהודי היה כמעט עלום. אולי טאבו אפילו. ואז ניסינו לראיין, איזה יחידה שאותי עניינה באופן אישי, והמדובר הוא בדיוויזיה הליטאית בצבא האדום, frame of reference ללקחנו כי טענו שהיא היתה רובה ככולה חיילים וקצינים יהודים. היתה בעיה את מי לראיין. לא היו ספרים, לפחות

בהיסטוריוגרפיה העברית זה היה חידוש. בסובייטים אי אפשר היה להעזר כל כך, אז כאן היה צורך לעשות עבודה מסיבית, כלומר לקחת מקסימום העדים או המרואיינים בפוטנציה או מרואיינים בפועל שאפשר להגיע אליהם, ואז, אחר כך נודע לי שהיו שם כאיזה 3,000 עד 4,000 יהודים שעברו את הדיוויזיה, לא באותו זמן. דיוויזיה בצבא האדום זה 10,000 חיילים וקצינים. אז הגעתי לאיזה 70-80. זה היה עוד לפני העלייה המסיבית מבריה"מ בשנות ה-70. ואז מסתבר שעם כל ה"אני" שקודמי דיבר, "אני עשיתי וקרה לי ואני סיפרתי" הגענו אז אפילו גם לתוצאות שניתן למדוד אותן, להשוות אותן, אפילו סטטיסטיות. לימים, כאשר התחיל להגיע חומר אחרי ההפשרה בבריה"מ, ראינו שאנחנו לא טעינו בהרבה. הפרופורציות של היהודים די סבירים. כמובן היה פה הבדל, וגם מזה למדנו הרבה: אם מראיינים חייל, אז הוא אומר: מה, כל הדיוויזיה היתה של יהודים. זה גם נחמד לספר דבר כזה. מה שאתה עולה אתם בדרגה, אז הדברים נעשים יותר צנועים. כמובן שמפקד מחלקה או פלוגה וכו' רואה את זה יותר רחב ואז הוא אומר: "כן, היו כמה כיתות שהיו כמעט הומוגניות של יהודים, בעיקר בחיל הרגלים, ואילו בארטילריה היו רוסים וכו' וכו'". וכאן הבנו את המוטיבציה או את האמת של החייל, שהוא יודע שבכיתה שלו היו הרוב יהודים, כל הדיוויזיה היתה יהודית וכו'. זאת דוגמה אחת. הנושא הזה לימד אותנו הרבה מאוד.

דוגמה אחרת של כתם לבן היתה הסובייטיזציה. בהיסטוריה החדשה נניח או בחלק הראשון של המאה העשרים קרה דבר, שהיתה המלחמה השואה, לפני זה היתה תקופה בין שתי מלחמות העולם, שהיא בדרך כלל מופיעה לפחות בהיסטוריוגרפיה היהודית, לעומת התקופה הקשה, כאידיאליזציה או משהו כזה: היה יפה וטוב. ובאמת אם משווים את זה ככה הדבר, ככה זה מתקבל, ככה זה מצטייר. אבל באמצע היו שנתיים, לפחות במזרח אירופה, מה שקוראים הסובייטיזציה של אירופה. זה התחיל בהסכם ריבנטרופ-מולוטוב ומסתיים בברברוסה. הדברים ידועים אחר כך כבר. על כך באמת הסתערת, אפילו אני. מבחינה זאת היה מאוד מעניין לדבר על נושא שאף אחד לא חשב שהוא נושא, ואחרי שעשיתי גם כאן הרבה יותר ריאיונות, הגעתי למה שקוראים "איך שני מיליון יהודים עברו את התקופה הזאת בין 39 ל-41 ובאיזה מידה היו לזה השלכות אחר כך לתקופה הקשה הנוראה וכל מה שאתם רוצים. קראתי לזה לא בכדי "תקופה בסוגריים" וזה התוצר של המחקרים האלה. כאן ריאיינתי 200 וכמה אנשים, החל מאסטוניה בצפון וסיים בבסרביה בדרום. רוב רובו של הספר מבוסס על תיעוד בעל-פה. כמובן שריפדתי אותו בכמה סקופים בעיתונות, איזה עיתונות היתה בעולם אז בכלל, כבר אז היה מסך הברזל דה-פקטו.

אסיים בנושא אחד שהבטחתי, יש הרבה נושאים ועל כל זה יצאו מוצרים, אבל לא רק אצלי אלא גם אצל הקולגים הצלת יהודים בזמן השואה. מדברים על זה, ואגב עכשיו התחילו בכלל להגיד שסטלין והיטלר אפילו שווים, יש – של ספרים על זה. הסובייטים היו כאלה וכאלה, כמובן הנאצים. אחרי שבדקתי כמה מקומות ראיתי שלא היא, היתה לי תחושה וגם הייתי עד בעצמי לתקופה הזאת. בדקתי נושא אחד וזה יהדות אסטוניה. ידעתי ששם התרחש משהו מיוחד. אגיד את זה בקיצור: מתוך ציבור קטן של יהודים, קרוב ל-4,000 עד 5,000 ניצלו בבריה"מ 50 ויותר אחוז. היו לזה כמה סיבות כי ההתקדמות של הנאצים היתה שם איטית מאוד, אבל היה עניין כזה של אבקואציה מה שנקרא פינזי. וכאן זה היה לי כל כך חשוב עד שריאיינתי מארץ כזו קהילה כל כך קטנה, 45 איש כאן בארץ ואני אומר את זה לא בכדי, 45, והיו 4,500, זה אחוז נדמה לי. תארו לעצמכם אם מישו צריך לראיין ביהדות פולין אחוז אחד של 3 וחצי מיליון, זה 35,000. כיצד אפשר להגיע? אבל לפעמים בכדי להוכיח משהו אין מנוס, ואם זאת תופעה מיוחדת במינה.

על נושא עריקת חיילי אנדרס אף אחד לא חקר את זה, זאת היתה אפילו בושה לחקור את זה, מכל הצדדים.

ארגון ברית ציון, שזה במזרח אירופה, בקובנה. הם כבר התחילו את המחתרת שלהם בזמן הסובייטים, עם העיתון שלהם "ניצוץ", שהיה אנטי-סובייטי והגיעו עם זה עד דכאו ב-1945 - כלומר סיפורה של מחתרת שעברה גם תקופה סובייטית, גם גטו קובנה וגם הקאצט דאכאו, ועל זה היה חשוב מאוד לראיין את האנשים. וכאן הדבר האחרון שאני רוצה להגיד: האנשים האלה חלקם ריאיינתי גם בשביל נושאים אחרים. מסתבר שאי אפשר לראיין אדם על הכל בעת ובעונה אחת. גם בשביל המראיין זה לא טוב וגם בשביל המרואיין. אז היו אנשים כמו אברהם מלמד, שלא לדבר על אבא קובנר, גם על ההעפלה וגם על גטו וילנה, וגם על הסובייטים, וגם על השומר הצעיר. אותו ריאיינתי 4 פעמים. על הריאיון עצמו לא אדבר. אגיד לכם דבר אחד שוב, מבחינת הפרקטיקה שלי, ויש לי ואני לא רוצה להתהדר בזה אבל זאת עובדה, ראיתי שהעסק הזה הולך ומתדרדר והגענו לזה שזה יהיה בכי לדורות. זאת היתה המוטיבציה שלנו להקים קורסים לתינוק בעל-פה, ובאים אלינו אנשים מכל הארץ, חוץ מאשר קבוצה אחת שהיא מחרימה את זה, וזה עיתונאים שיודעים בעצמם איך לשאול, ואתם שומעים ברדיו: "איך הרגשת באותו רגע?" אז אתם רואים שהם באמת יודעים את הכל.

בסוף כאורח אני גם רוצה להזמין אתכם, לא במקרה אולי, יש ביום שני הבא יום עיון של בוגרי הקורסים האלה, שהם מביאים את הפרקטיקה שלהם מהשדה ואנחנו מחדשים, עונים על שאלות וגם עומדים להקים, וזה חשוב לחלק מכם בוודאי, עמותה מקצועית, פשוט להכניס סדר לעניין הזה, שלא יהיה פרוץ כל כך.

תודה רבה.

, או על גביית עדויות בארץ. אולי פעם איזשהו Oral History יור: נדמה לי ששמענו פרק חשוב מאוד על תולדות ה- היסטוריון יבדוק למה את השאלות ששאלת ולמה הנושאים שבחרת, אבל זה בהחלט היה מעניין לשמוע.

אחד ההיבטים החשובים של המחקר ההיסטורי של השנים האחרונות הוא ללא ספק האופי האינטרדיסציפלינרי שלו ואני מאוד שמחה היום לארח אצלנו את פרופ' אשר קוריאט, מהחוג בפסיכולוגיה.

פרופ' אשר קוריאט: האמת היא שאני לא יודע מאיפה להתחיל ואיפה לגמור. לכן מה שאני אעשה בסך הכל, שאדבר על כמה אנקדוטות ואנסה למשוך מהן איזשהן השלכות לגבי הציבור הזה, אולי דברים שיעניינו אתכם.

כמה מילים בהתחלה לגבי המחקר הפסיכולוגי בתחום הזיכרון והרלוונטיות שלו לשאלות שאתם עוסקים בהם.

מרבית המחקר במאה השנים האחרונות זה היה מחקר שנערך במעבדות על תופעות שהן יחסית סטרייליות, כלומר מה שעושים בדרך כלל זה מציגים לאנשים רשימת מילים ובודקים את הזיכרון של הרשימה הזאת כעבור יום, כעבור יומיים וכך הלאה, כשהמטרה העיקרית היתה להבין את התהליכים הבסיסיים של הזיכרון. רק ב-15 השנים הראשונות חל שינוי עצום בסוג המחקר שנעשה בזיכרון, כאשר ההדגשה היא לא כל כך על כמות האינפורמציה שהזיכרון מאחסן אלא על הדיוק של האינפורמציה הזאת, על המהימנות של הזיכרון וההדגשה הזאת על המהימנות מביאה שאלות אחרות לגמרי, שאולי הן שאלות חשובות לכם שלא נחקרו קודם, ולכן אנחנו עדים לכך שב-15 השנים האחרונות פשוט יש מבול שלמחקרים בנושאים של עדויות משפטיות, של עד כמה הזיכרון הוא אמין או לא, מה סוגי העיוותים של זיכרון עובר, האם אנשים מודעים לסוגי העיוותים הללו וכך הלאה וכך הלאה.

אחד הדברים החשובים שעולה כאשר בודקים דיוק של זיכרון, לא רק את הכמות שלו, היא העובדה שהדיוק של הזיכרון הוא במידה ניכרת תלוי באדם עצמו. למשל, אם אתם לוקחים עד במשפט, הוא נשבע לומר את כל האמת ורק

את האמת, אז ברור לגמרי שכשעולים בראשו כל מיני זכרונות שהם עמומים, הוא צריך להחליט האם להגיד את זה או לא להגיד את זה. אם הוא אומר את זה, הוא מסתכן בכך שאולי הוא אומר דבר שהוא לא נכון. אם הוא לא אומר את זה, הוא מסתכן בכך שאולי הוא לא מספר את כל האמת. ולכן התהליך הזה של ניטור הידע העצמי הוא תהליך שהוא די מרכזי והדיוק של הזיכרון, הדיוק של הדיווח תלוי במידה ניכרת ביכולת של האדם להבחין בין מה נכון ומה לא נכון, והמחקרים בתחום הזה, גם מחקרים שלנו, מראים שלפעמים הקשר בין הביטחון שלי ובין הנכונות של הדיווח הוא לפעמים אפילו שלילי. ככל שאני בטוח יותר, לפעמים אני טועה יותר, וכפי שכאן הודגם, אני בטוח שאתם עושים את זה כל הזמן, אנחנו משתמשים לפעמים בכל מיני רמזים לגבי האדם שאותו אנחנו מראיינים כדי להחליט עד כמה לסמוך עליו או לא לסמוך עליו. כמובן שעושים את זה גם שופטים. ואחד הממצאים המעניינים זה ששופטים למשל שמים הרבה יותר דגש על עדות של עד שהוא בטוח בעצמו מאשר על עד שהוא לא כל כך בטוח בעצמו, אבל הקשר בין ביטחון בעדות לבין הנכונות של העדות הוא פשוט אפס, אין שום קשר ביניהם. לכן היכולת שלי לדעת אם מה שעולה לי לראש הוא נכון או לא נכון הופכת להיות לדי קריטית לגבי הדיוק של העדות שאני מדווח.

מה אנחנו יודעים לגבי הדיוק של הזיכרון האנושי? נתחיל באנקדוטה אחת קטנה שמספר חוקר חשוב, פיאז'ה, שהוא חוקר התפתחותי. הוא מספר על אירוע טראומטי שקרה בילדותו והאירוע הוא פשוט: המטפלת שלו לקחה אותו לטיול בשדרה והוא שכב בעגלה ופתאום איזשהו שודד התנפל עליהם וניסה לחטוף אותו והמטפלת נלחמה בעקשנות כנגד השודד הזה והצליחה להבריח אותו והיא צעקה, והופיעו שוטרים. סיפור שלם.

כמו בכל אירוע שהוא טראומטי, הזיכרון הוא מאוד חי. הוא מתאר שם את כל הפרטים והוא רואה במו עיניו את השודד ובדיוק איך היא נלחמה וכך הלאה.

כשהוא היה בגיל 15 הגיע מכתב מהמטפלת שכבר עזבה, שבו היא מספרת שכל הזמן היו לה נקיפות מצפון ומחזירה מתנה שהיא קיבלה מההורים של פיאז'ה, כי בעצם הסיפור הזה לא היה ולא נברא והיא המציאה אותו כדי לזכות באהדה של ההורים ולזכות במתנה שהיא קיבלה. הסיפור באמת לא היה.

מה שיש לנו כאן שיש לנו תיעוד של אירוע מסוים, לא משנה שהאירוע לא היה, אבל זה תיעוד של המטפלת, ובעקבות זה יש לנו עכשיו עוד אדם שיכול לספק לנו אינפורמציה מיד ראשונה על האירוע הזה שגם כן לא היה ולא נברא ואולי יש לנו ספקות לגבי האמינות של המטפלת, כי אולי יש לה אינטרסים לשקר, אבל אין לפיאז'ה הנער הזה שום אינטרסים לשקר, לכן בטוח שהיינו מאמינים בו, לפחות בדברים שהוא אומר וגם הוא בטוח לגמרי בדברים הללו. לזה באמת קוראים שתילה של זיכרון, זיכרון שתול, ובשנים האחרונות יש לנו הרבה יותר ידע על מצבים שבהם קל, ניתן די בקלות לשתול זיכרון חדש, זיכרון שלא היה ולא נברא, והשאלה המרכזית היא מתי זה קורה, מה התנאים שבהם זה קורה, האם ניתן למנוע את זה וכך הלאה.

דוגמה של אנקדוטה נוספת, סיפור אמיתי: פסיכולוג, חוקר חשוב, דווקא בתחום של הזיכרון, הוא גם עורך-דין במקצועו, נתקל במצב קשה שבו בחורה צעירה האשימה אותו שהוא אנס אותה והיא סיפרה שהאיש הזה פרץ לדירתה, תקף אותה מינית והיא סיפרה את כל הפרטים וכמובן שכל הבדיקות הוכיחו שכנראה היא נאנסה. לא היה לגבי זה ויכוח. למזלו היה לו אליבי והאליבי היה שבאותו זמן שבו האירוע, האונס התרחש הוא היה בעצם בטלויזיה כי ראינו אותו על הזיכרון האנושי. עכשיו השאלה מה קרה. מה שקרה הוא שהגברת הזאת ישבה וצפתה בתכנית , *illusions conjurations* בטלויזיה ואז מישהו פרץ לדירה ואנס אותה ואז נוצר המצב הזה שבו אנחנו קוראים לו

כלומר צירוף, אנחנו מחברים יחד זיכרונות שונים, אז מה שקורה שהיא זכרה אותו בתור האנס. היא נתנה את כל הפרטים, זיהתה אותו באופן מלא וכו'. אז כאן זה מזל, מקרה שבו ניתן למנוע את זה.

יש לנו היום דוגמאות מחקריות מאוד יפות של מצבים כאלה שבהם אנחנו ממוזגים יחד זיכרונות שבאים ממקורות שונים בלי שאנחנו בכלל מודעים לכך.

, של זיכרון שווא הוא נושא שעולה בצורה מאוד חריפה, בעיקר בארה"ב. למזלנו עוד לא כל false memory הנושא של כך בארץ. בהקשר של מצבים שבהם נשים שעברו טיפול פסיכולוגי מתחילות להיזכר בכל מיני חוויות ילדות שהן עברו, בעיקר אונס מצד ההורים שלהם.

דוגמה של סיפור אחד: אישה בגיל 20-21 שנזכרה בכך שאבא שלה שהיה כומר, אנס אותה עד גיל 14 באופן כמעט קבוע. היא זוכרת שאמא שלה עזרה לו באונס הזה ושהיא נכנסה להריון פעמיים ואפילו ההורים שלה הכריחו אותה לעבור הפלה בעזרת קולב. סיפור שלם. כל הזיכרונות הללו עלו בעקבות טיפול של מישהו שהוא היה יועץ של הכנסייה, שהוא עזר לה בכל הדברים הללו, ופיטרו את האבא. אחרי שערכו בדיקות הסתבר שהבחורה בתולה, לא נכנסה להריון מעולם וכל העסק כנראה לא קרה ולא נברא והיא הגישה תביעה משפטית נגד היועץ הזה וזכתה נדמה לי במיליון דולר או משהו כזה.

מקרים מהסוג הזה מדווחים די הרבה. יש לנו תיעוד של כמה מקרים מהסוג הזה, שבהם תוך כדי טיפול פסיכולוגי, לא משנה אם זה על ידי פסיכולוג או על ידי מישהו אחר, מתחילים לזכור כל מיני דברים שכנראה לא היו ולא נבראו, ולמעשה יש היום ויכוח חריף בין פסיכולוגים שונים עד כמה זיכרונות טראומטיים שאדם נזכר בהם בעקבות טיפול הם נכונים. אולי כולם מומצאים או לא. מה שבטוח כן, שבחלק גדול מהמקרים הם כן מומצאים. האם ייתכן גם מצב שבו זיכרון טראומטי של אדם שלא הגיע למודעות בכלל פתאום צץ ועולה, זאת שאלה אחרת שעולה. בכל אופן יש יותר ויותר עדויות על כך שהזיכרון האנושי הוא דבר די עדין שניתן לא כל כך בקושי לעוות אותו.

אחד הדוחות החשובים שיצאו לפני שנה מספר את הסיפור הבא. זה דו"ח של קבוצה של חוקרים, פסיכולוגים ומשפטנים, שהתפקיד שלהם היה ליעץ מה לעשות לגבי הפקת עדויות. אולי זה חלק מהדברים שרלוונטיים לאנשים כאן. למשל כחלק מהדו"ח הזה נעשה מחקר שבו בדקו אנשים שהואשמו בכל מיני פשעים חמורים ושבבקבות העובדה, שלמשל DNA שיש לנו עכשיו מבחנים יותר טובים לדעת אם להאשים אותם או לא, בעיקר מבחנים שמבוססים על נשאר דגימות של דם או דגימות של זרע, אז אפשר היום לדעת יותר בביטחון אם האדם הזה ביצע את הפשע או לא. הסתבר שמצאו בערך 40 איש, יש כמה מחקרים שונים שנעשו, שהואשמו על לא עוול בכפם, ומתוך ה-40 איש הללו, ב-36 מקרים העדות התבססה בעיקר על זיהוי במסדר הזיהוי, על עדות אישית, עדות אנושית, שמישהו זיהה את האיש הזה בביטחון ועל סמך זה האשימו אותו. מתוך ה-40 איש הללו אגב בממוצע אנשים כבר היו בבית סוהר 8 וחצי שנים, ו-5 מהם אפילו נשפטו למוות. אז כאן זה מתחיל להעלות ספקות לגבי האמינות של העדות האנושית. כמובן שזה לא ספקות, ואני קראתי כאן את הדו"חות הללו ואנשים חוזרים ואומרים: זה לא ספק מוחלט, זאת אומרת שמהעובדה שפה ושם אפשר לטעות זה לא אומר שלא לסמוך על העדות האנושית. בכל אופן, דבר אחד בטוח: האמינות של הזיכרון די מוטלת בספק.

מחקרים שנעשים בשנים האחרונות מראים שכשאי מראיין אדם או כשאי מנסה להפיק ממנו אינפורמציה, אני גם משנה תוך כדי כך את הזיכרון שלו, כלומר לפעמים אנחנו חושבים על הזיכרון כעל איזשהו מחסן שאני נכנס פנימה,

דולה את האינפורמציה מבחוץ. אבל זה לא ככה. בתהליך הדיווח אני יוצר את הזיכרון עצמו ואם סיפרתי על אירוע מסוים פעם אחת, בפעם השנייה זה כבר מקבל צבע אחר בעקבות העובדה שכבר סיפרתי משהו קודם. ויש היום גל של . כלומר, לאחר שהאירוע כבר Post-event mis-information ממחקרים בנושא של מה שנקרא, לפחות בזירגון שלנו, התרחש אני יכול עכשיו לשנות את האירוע, את הזיכרון שלך של האירוע הזה כתוצאה מהצורה שבה אני מראיין אותך על האירוע.

יש מחקר קלסי שחוקרת חשובה עשתה בשעתו, וזה מחקר חשוב, ואתם יכולים לבדוק את זה בעצמכם, זה קל מאוד לעשות, שבו מה שהיא עשתה, שהיא הראתה לאנשים סרט והראתה התנגשות של שתי מכוניות. אנשים רואים את הסרט. זה לא בעיה, מיד אחרי זה אפשר לשאול אותם שאלות לגבי מה הם ראו, וכל מה שעושים זה ששואלים את *They hit each other or they smashed* השאלה: באיזה מהירות שתי המכוניות נסעו כאשר הן התנגשו והמילה *each other smashed*. לפי התוצאה מקבלים תוצאות שונות. אנשים שמקבלים את המילה *each other* . אז צורת השאלה בעצם מוציאה אינפורמציה שונה. לא רק זה. *hit* יותר מאשר אנשים שמקבלים את המילה *hit* זכרו כל מיני דברים נוספים. למשל זכרו שהיו זכוכיות, המון זכוכיות שבורות וכו' *smashed* שקיבלו את המילה , זכרו את זה פחות. אז אפילו צורת השאלה שאני שואל יכולה להוציא *hit* שלא היו בסרט. אלה שקיבלו את המילה אינפורמציה מאנשים שלא היתה. וחלק מההשפעה הזאת היא השפעה לא מודעת, אין לנו עליה שליטה.

יש היום הרבה מאוד מחקר על הנושא הזה, כי הוא מחקר שהוא חשוב, בעיקר בהקשרים משפטיים, ואנחנו גם לא מבינים כל כך את מה שהתרחש. אחת השאלות המרכזיות שנשאלת היא: האם כשאני שואל אדם שאלה והכנסתי לו אינפורמציה חדשה שהוא לא היה מודע לה קודם, האם בעצם זכרתי את הזיכרון הקודם ויצרתי משהו חדש במקומו, האם בנית עלי ואתי ואני יכול באיזשהי צורה לחפור ולהשיג את הזיכרון המוקדם, ועל זה יש לי הרבה מחקרים.

מה שבטוח הוא הדבר הבא: נניח שאני מראה לאדם סרט ויש שם מישהו ואני שואל אותו: תגיד לי, מה הצבע הכובע של האדם הזה? אז אם אני שואל אותו מיד אחרי זה, כמובן הוא יכול להגיד לי: בכלל לא היה לו שום כובע, ועל ידי כך הוא מנע את עיוות הזיכרון. אבל מה שקורה הוא שגם כשהוא אומר לי "לא היה לו כובע", כשאני שואל אותו בעוד הוא יגיד לי כבר מה הצבע של הכובע שלו, אפילו שלא היה לו כובע. כלומר, עצם –שבוע מה היה הצבע של הכובע שלו השאלה, אפילו שהאדם היום מתכחש לאינפורמציה שהשאלה הזאת מביעה, יותר מאוחר האינפורמציה תיכנס פנימה ככה אני מבסס זיכרון חדש שלא היה. –והאדם יזכור אותה וככל שאני אחזור על השאלה

יש מחקרים שנעשים היום שבהם מבקשים מאדם לזכור אירוע שלא היה. למשל אתן לכם סתם דוגמה. יש היום ברוך השם בלי סוף מחקרים כאלה, למשל לוקחים סטודנט ולפני כן מדברים עם ההורים שלו, עם אנשים שמכירים אותו ומפיקים מהם אינפורמציה לגבי אירועים שאירעו לו בילדותו. מבקשים ממנו שינסה לספר בפרוטרוט את כל האירועים הללו, אבל בין האירועים אירוע שלא היה, שיודעים שלא היה. למשל אירוע שאת האדם הזה איבדו אותו באיזשהו סופרמרקט ויש סיפור שלם סביב זה. והאדם אומר: לא זוכר. ממשיכים הלאה ומראיינים אותו על האירועים האחרים ולפעמים גם מבקשים ממנו שבכל זאת ינסה לזכור משהו על האירוע הזה. בעקבות מספר ריאיונות האדם מתחיל לזכור את האירוע שלא היה והוא מתחיל לספר אינפורמציה קונקרטיית. הוא מוסיף לך אינפורמציה על כל הדברים שלא היו ולא נבראו. לא קשה לשתול זיכרון ובעיקר באותם מצבים שבהם יש לחוקר,

לאדם שמנסה לגבות את העדות איזשהי הטעיה, והוא שואל בדיוק בכיוון מסוים שמחזק זיכרונות מסוימים, מסלק זיכרונות אחרים ולאט לאט הוא מעבד את זה. אז אתה לא תמצא את זה עכשיו, אתה תמצא את זה יותר מאוחר.

אני אמרתי שחלק מההשפעות הללו הן השפעות לא מודעות.

אתן לכם דוגמה אחת קטנה, איך ההשפעות האלה פועלות. הדוגמה לא אומרת הרבה לגבי תופעות יום-יומיות, אבל אומרת קצת לגבי תהליכים שעומדים מאחורי זה. למשל, אני מציג שאלה ויש לי כאן במקרה שקף שהיה לי, שבו אני שואל, נותן לאדם משפט ואני אומר לו: "מה הסיכויים שהמשפט הזה נכון? תחליט האם הוא נכון או לא נכון".

זה לקוח מתוך מבחנים The extended right arm of the statue of liberty is 42 feet long המשפט הוא: אמריקאים. אני בסך הכל בודק מה הסיכויים שאדם אומר שזה נכון, ואני בודק את זה כפונקציה של משפטים אחרים: Do you have any idea how long the extended right arm of the Statue of Liberty is? שאתם השמעתי לו קודם. המשפט שאני משמיע לו קודם בהקשר אחר לגמרי, אני שואל אותו: idea how long the extended right arm of the Statue of Liberty is? זה? את השאלה הזאת. זה? מגביר את הסיכויים שכשאתן נותן לו את המשפט שאורך הזרוע הימנית של פסל החירות הוא 42 רגל, שהוא יגיד שזה נכון. בסך הכל שאלתי שאלה. עצם השאלה מגבירה את תחושת הביטחון לגבי המשפט שאמרתי. יותר מזה: אני מציג מה שיש כאן, Do you have any idea how long the Statue of Liberty has been in New York? שאלה אחרת: , אם כי לא במובן ההוא. זה מגביר את How long, How long, יש כאן את המילה Statue of Liberty יש כאן את המילה הסיכויים שהאדם יגיד על המשפט שהזכרתי בהתחלה שהוא נכון.

יותר מזה: אני יכול להגיד לאדם את המשפט הבא: זה לא נכון שהאורך של הזרוע של פסל החירות הוא כך וכך. כשאתן מציג לו את המשפט הוא יאמין שהמשפט הזה הוא נכון. כלומר יש כל מיני השפעות שאני לא מודע להן, שהן פועלות בצורה לגמרי עדינה ומשפיעות על הזיכרון שלי בלי שאני מסוגל להתנגד להן. בחלק מהמקרים, כשאתן מודע להשפעה, אני מסוגל להתנגד לה.

אתן לכם אולי דוגמה אחרת, לפחות יותר פוזיטיבית, היא הדוגמה הבאה:

אנחנו יודעים שאנשים מושפעים מכל מיני דברים שהם לא מודעים להם. למשל, אני שואל אדם: כמה אתה מרוצה מהחיים שלך? ואנחנו יודעים שמה שקורה זה שאם יש לי מזג אוויר טוב, אז האדם יגיד: אני בסך הכל מרוצה מהחיים שלי. הוא לא מודע לזה שמזג האוויר משפיע עליו. ואם יש יום גשום ולא נעים, אז הוא אומר: החיים שלי בזבל. אפילו שהוא לא... זאת אומרת, הוא לא מודע לזה בכלל.

במחקר אחד שנעשה בגרמניה וגם בארה"ב עשו דבר מאוד פשוט: עשו את המחקר הזה טלפוני, אבל לפני ששאלו את האדם "כמה אתה מבסוט מהחיים שלך", שאלו אותו: "דרך אגב, מה מזג האוויר במקום שבו אתה נמצא?" אז הוא אומר "יורד גשם וכו'". כשהוא נעשה מודע למזג האוויר פתאום מזג האוויר לא משפיע על התחושה של שביעות הרצון שלו מהחיים. יש מצבים מסוימים שבהם אני מסוגל להתנגד להשפעות אם אני מודע להם ואני לוקח אותם בחשבון. בהרבה מאוד מקרים אני לא מסוגל לעשות את זה, ויש היום המון השפעות שאנחנו יודעים על קיומן שמעוותות את הזיכרון ויוצרות זיכרון חדש, זיכרון שאני בטוח בו לגמרי, כמו שאני בטוח בכל זיכרון אחר שהוא נכון. הדברים האלה אני חושב שהם דברים שמביאים להסתכלות אחרת, מביאים לשאלות אחרות לגבי הזיכרון, גם לתיאוריות אחרות, ולצערנו כל התהליך הזה הוא תהליך שהוא בחיתוליו. התחילו בזה רק בשנים האחרונות.

יו"ר: אני פותחת את הפורום הזה לשאלות. בבקשה.

משה גרשוני מגדוד 33: אני מתייחס לדברים של ד"ר גולני, שנתן דוגמה של מלחמת קדש. אני יודע שעד היום –שאלה יש ויכוח או דעות שונות בציבור, אם זאת היתה מלחמת ברירה או מלחמת אין-ברירה. אנחנו יודעים שההלך בציבור היה שמדינת ישראל הולכת לכיבוש החלק הירדני של ארץ ישראל, וזכור לנו שהידיעות שהיו בידי הכוחות, אפילו ברמה של מפקדי חטיבות, שזהו המהלך ופרצה מלחמת קדש לכיוון סיני. ואז קרה מה שקרה בכאפר קאסם, ולא שמענו מהמרצה אפילו מילה אחת בנושא הזה, שבמקרה לנו הוא חשוב מאוד מהבחינה של ההתייחסות של היישוב למה שקרה ומה שנחקר ומה שנשמט.

לגבי המרצה השני שהעלה את שאלות המעשהלאך. אנחנו יודעים שהדברים שקורים שקוראים להם מעשהלאך, בהליכים מסוימים נעשים מיתוס והמיתוס הערבי בשטח הזה הוא מאוד מאוד מפותח ואנחנו עדים לכך. הייתי רוצה מאוד לקבל על זה יותר הסבר.

לגבי עניין הזיכרון: אני רוצה לשמוע מהמרצה את חוות דעתו אם חוקר שעובד על הזיכרון יכול לכוון את התשובות שהוא יקבל. (ב) איך ילדים שהיו בזמני אירוע שהיו בני גיל 7 או 10, היו נוכחים באירוע והם מספרים את העובדות כשהם כבר בגיל מבוגר של בני 50 או 60.

אנחנו כולנו יודעים שלאדם מבוגר יש זיכרון טוב לגבי מה שהיה לפני 50 שנה והוא לא זוכר מה שהיה לפני שבועיים.

שאלה: ד"ר גולני, דיברת על שתי גישות לבן-גוריון שהן מנוגדות. איפה הגישה הנכונה?

מי קובע את הכתם הלבן? הארכיון או מישהו אחר? –2) כתם לבן

יעקב מרקוביץ: רציתי לשאול האם לא ניתן לנצל לרעה את הטכניקה של ריאיון משיקולים של אידיאולוגיה –שאלה של המראיין?

שאלה אחרת: מה המשמעות של טווח הזמן לגבי אמינות הזיכרון. אם תרשו לי עוד שאלה: האם המסקנה היא שאי אפשר להסתמך רק על תיעוד בעל-פה, אלא חייבים כדי להיות בטוחים, ליצור ראיות נוספות, הוכחות משלימות, תיעוד שבכתב וכך הלאה על מנת לא להישאר רק לתחום של הזיכרון כפי שאמ"ן, עם כל המיגבלות שלו.

רציתי לשאול את הפסיכולוג אם היפנוזה לא יכולה לחסום זיכרון שתול. –שאלה

לעניין של מוטי, כהערת ביניים, כמ"פ בגדוד 51 חילצתי את החבר דין יחד עם הקשר באל-עריש כשהוא –שאלה חיטט בבתים וחפשו אותו כולם. הוא היה רמטכ"ל, ואני כמ"פ פשוט חילצתי אותו כי חפשו אותו מלמעלה לשמוע איפה הוא נמצא. אגב, באותה הזדמנות חילצנו גם את לסקוב שהיה מפקד האוגדה והיה מוקף מצרים שרצו להיכנע.

עכשיו יותר לעניין מוטי. לומר את האמת את הספר שלך לא קראתי, אבל נדמה לי שחסר המשוב של הרמה האוגדתית שאז הוא הופיע פעם ראשונה בצה"ל, יהודה לסקוב נעבעך כבר אי אפשר היה לקחת, אבל יהודה ולך היתה הפרשה של אבו עגילה עם ישראל טל וכל הסיפורים האלה.

מה שעוד ישנה אותה בעיה נצחית שאנחנו עדיין מתווכחים עליה, וזה בעיית המיתלה, שהיא למעשה לא פתורה עד היום הזה בצורה מתקבלת.

אני רק יכול להעיד שאנחנו למשל הגענו למקום מסוים ושם מישהו צעק עלי ואחרי שהוא גמר לצעוק, קראו לי לבירוך ואז מישהו ניסה לדבר אתי צרפתית. אמרתי להם שבבית הספר לא למדנו צרפתית ואני לא יודע על מה הוא מדבר אתי בכלל. ככה נודע לנו לפחות, לחטיבת גולני גדוד 51, שאנחנו בכלל מעורבים עם הצרפתים. אחרי זה אנחנו היינו בטוחים שאנחנו הולכים להתקפה על ירדן. זה מה שקיבלנו. ואז לפתע פתאום הסתבר שאנחנו תוקפים בכרם שלום לכיוון המצרים. כלומר מה שאני מנסה לומר פה מוטי זה הידיעה ברמת הביצוע של השדה לגבי כל הדברים האלו שהיו. אני כבר לא מדבר על האניות הצרפתיות שניסו להפגיו אותנו תוך כדי הקרבות.

אנחנו –עכשיו בקשר למה שאמר פרופ' לויין. אם אנחנו נעבור רק על עדויות בעל פה, מבלי להצליב אותם עם תעודות בבעיה. ואני עוד פעם כמי שהתנסה בתחקירים ברמה הצבאית, לא ברמה אחרת, יש עם זה בעיה ואני בשום פנים ואופן לא אוכל לקבל את הדברים. ויש לי פה דוגמה. כרגע יצאו שני ספרים: אחד אני לא זוכר כרגע את שמו, "יענקלה..." שהיה בצבא הגרמני בתור סוכן רוסי והגיע בסוף לוויולה פזנה ואז בדקתי אצל שני אנשים שהיו שם בוויולה פזנה איך הם מתייחסים לדברים שלו. אחד מהם אפשר להזכיר, זה דב ירמיה והשני הוא מאירקה דוידזון מקיבוץ אילון. את מאירקה דוידזון אי אפשר יותר לשאול שאלות כי הוא אחרי אירועים. בכל אופן מצד אחד קיבלתי תשובה: יענקלה דער ליגענער (השקרן). כל מה שכתוב שם לא נכון. מצד שני קיבלתי תשובה: כל מה שכתוב שם זה האמת בכבודה ובעצמה. זה בעיות. בעיות של אנשים שכותבים בגיל 80 זיכרונות ואין לי שום ספק שהזיכרון הוא קשור עם הידע שהם רכשו בתוך השנים האלה שב"ה המשיכו לחיות עד 120 כפי שאומרים. לכן העדויות האלה בעל-פה הן בעיה.

עכשיו למה שאמר הפסיכולוג. אין לי שום ספק, אני כחוקר יכול לכוון את האיש המרואיין שלי לדברים שאני רוצה אותם.

אני רוצה לשאול את האינטראקציה של החוקר עם התייעוד: האם אתה הגעת עם איזה ריאיון מראש והאם –שאלה בעקבות התייעוד בעל-פה השתנה משהו.

יו"ר: אני מבקשת מהמרצים לענות על השאלות בקצרה.

קלטת 2

פרופ' קוריאט: ... אין לנו לגביהם תשובה. למשל מה קורה לאורך זמן. חלק מהמחקרים שלנו שזה לא –תשובה לאורך כל כך הרבה זמן, מראים למשל שבנוסף לכך שאנחנו שוכחים אינפורמציה, אנחנו גם לא מסוגלים לדעת אם דברים שאנחנו זוכרים הם נכונים או לא נכונים. אנחנו מאבדים את היכולת שלנו להבחין בין אינפורמציה נכונה או לא נכונה. אבל בסך הכל אין לנו הרבה מידע לגבי התהליכים הללו עדיין.

דבר אחד שמסתבר זה שתחושות סובייקטיביות, למשל לזכור דבר באופן חי, כמו שנאמר כאן, לפעמים אני זוכר הוא יכול להיות מאוד בטוח –זיכרון ילדות באופן חי, זה לא דיאגנוסטי. באותה מידה שאדם בטוח לגבי אירוע שהיה ולהרגיש את זה באופן חי לגבי אירוע שלא היה. לכן אנחנו מאבדים כאן עוד רמז אחד דיאגנוסטי שיכול לעזור.

לגבי היפנוזה, המחקרים מראים שהיפנוזה לא עוזרת, כי באותה מידה שהיא יכולה להעלות אינפורמציה שהיתה, היא גם מעלה אינפורמציה שלא היתה, ולכן זה לא עוזר וגם קשה למנוע השפעות מסוימות.

רק מילה אחת שהיא חשובה לגבי כל העסק הזה: מה שהפסיכולוגים מראים עד עכשיו זה שניתן לעוות את הזיכרון. עד כמה לסמוך על זה או לא – הם לא מראים כל כך הרבה על מה קורה במצב טבעי, כלומר אדם אומר לי משהו לסמוך על זה. עד כמה שזה מראה שהזיכרון ניתן לעוות אותו, אבל האם ברעיון פשוט, האם ברעיון טבעי אני גם אנחנו לא יודעים. לא חקרו את זה כל כך. חקרו יותר – מעוות את הזיכרון... כנראה שכן, חלקית. עד כמה שזה מסוכן את התהליכים, לא כל כך את המצב הנורמטיבי: מה קורה במצב רגיל. נדמה לי שעניתי על רוב הדברים.

ד"ר גולני: אני חושב שאחד הדברים שהיסטוריון שחוקר את מה שנקרא תולדות זמננו, כאשר הוא מדבר עם – תשובה אנשים שהיו שם, זה העיונות המסוימת שקיימת כלפי היסטוריון מצד אלה שהיו שם.

גם האישי וגם הקולקטיבי. די מעצבן שיושב לידך מישו – תפקיד ההיסטוריון, בין השאר, זה לבקר את הזיכרון שיכול להיות הבן שלך ואומר לך "אל תבלבל את המות, זה לא היה". אני יודע את זה מאבא שלי. כלומר, יש כאן בעיה שצריך להבין שהיא קיימת וזה לא מקרי אגב שלגבי השאלה שמלחמת סיני היתה יזומה או לא יזומה, אל דאגה, אין לי כוונה לעסוק בזה, זה לא הנושא שלנו. אין מחלוקת בין ההיסטוריונים בשאלה הזאת. יש מחלוקת עם בני התקופה. וכאן עולה בעצם בעיה נוספת, הבעיה שעלתה גם בחלק מהתגובות שלכם פה: הבעיה של טקסט וקונטקסט. אחד זוכר שעמדו לתקוף את ירדן. השני זוכר שהצרפתים הפגזו אותו והוא גם חילץ את דיין. אגב, הכל נכון, אבל בא ההיסטוריון ושואל: רגע, מה הקונטקסט ההיסטורי למה שהיה? מאיפה זה בא? האם באמת עמדו לתקוף את ירדן? אגב, באמת עמדו לתקוף את ירדן, אפשר להירגע. האם זה שדיין היה שם באל-עריש זה אומר שהוא לא ניהל את המלחמה? שאלה. כן זה תשובה אחת. יש עוד כמה תשובות. האם זה שהצרפתים הפגזו מפני שהפגזו אותי, אולי קרה שם משהו אחר? כלומר, ההיסטוריון הולך מעבר, זה תפקידו, כדי לבקר את הזיכרון.

ביחס לאידיאולוגיה של המראיין, של ההיסטוריון. המושג אובייקטיבי הוא מושג בעייתי במחקר היסטורי. אם בא אל תאמינו לו, חוץ ממני כמובן. ודאי שהיסטוריון או כל אדם בא – אליכם היסטוריון ואומר לכם: אני אובייקטיבי עם גישה מסוימת. החכמה היא להיות ישר והוגן. זאת אומרת, א) לכבד את מי שאתה מדבר אתו; ב) להקשיב לדברים שלו, אבל בהחלט לכוון אותו, שאם לא תכוון אותו הסיפור יפליג לכיוונים שאין לך שליטה עליהם. אין לי ספק שעדות בעל-פה זה הסך הכל שיוצר אינטראקציה בין מראיין למראיין.

ועניין אחרון, ההרגשה שלך לגבי הגישה לבן-גוריון, גם פה יש איזשהי מחלוקת שאני מתייחס אליה, כי בין היסטוריון לבין עדים, רוב מי שעוסק בחקר תולדות התנועה הציונית ומדינת ישראל מסכים שגם בן-גוריון ראוי לגישה ביקורתית. כלומר, אולי לא הבנתי את השאלה. המושג אמת הוא בעייתי. אני מודה שאני לא שמעתי עליו. מה ששינה את הגישה שלי זה לא התיעוד בעל-פה. רוב המחקר שלי לא היה מבוסס על תיעוד בעל-פה, כיוון שהגעתי באיזשהו שלב למסקנה שיש חומרים הרבה יותר רלוונטיים מאשר התיעוד בעל-פה, כולל דו"חות שכתבו העדים מיד אחרי ההתרחשות.

פרופי לוין: השאלה הראשונה בקשר למעשה לאדך ומיתוס. גם מי שלא חוקר פולקלור עשוי למצוא את עצמו – תשובה מתעניין במעשה לאדך, כי בכל מעשה הלע, לא תמיד, אבל ניתן גם למצוא קורטוב של אירוע או קצה חוט מה שנאמר, אבל בין זה לבין מיתוס אני לא מבין את הקשר בין זה. אני נתתי קודם דוגמה שבדרך כלל היה מקובל, היה מיתוס שבדיוויזיה הליטאית היו הרוב יהודים, כלומר אם היו 10,000 חיילים, אז מ-51 ומעלה, הרוב, היו יהודים. ולא היא. אז היה מיתוס. המיתוס הזה היו אנשים שאהבו אותו, אהבו לחזור עליו, ואז התיעוד בעל-פה, ולא יותר מזה, שבר את זה. אחר כך כמובן, אחרי ימים ושנים, הסטטיסטיקה הוכיחה שאכן המיתוס הזה הוא מבחינה מספרית לפחות לא נכון.

ההרגשה, ההרגשה שאנשים חשבו שהם הרוב. זה מראה על המעמד ועל הסטטוס של כל מיני – אבל כאן יש עוד בעיה דברים, יחסים בין-אתניים וכו'.

בקשר לכתם הלבון, מי קובע. אני חושב שכל אחד שעוסק בנושא מסוים ורוצה לדעת, להגיע למקסימום הבנה רוצה לדעת את הכל. כמובן הדברים האלה אמורים לגבי משהו משמעותי, לא כשאני מדבר אל – מההתחלה ועד הסוף בן אדם וחצי יום הוא נעלם ממני, אז איפה שהוא היה ואיפה שהוא בילה לא מעניין אותי, אבל לגבי הסיפור על האם זה יכול היה לשנות את הדברים שהוא עשה מה שאני חוקר, זה כן חשוב. אז מתחיל להיות כתם לבן, אפילו לגבי אדם אחד. למשל עם רבין אני חושב, שהוא נעלם לכמה זמן ערב מלחמה מסוימת. זה לא שינה את המלחמה כנראה, אלא זה עניין משמעותי ועל זה כדאי – זה עניין אישי ומי שרוצה לנצל את זה, אבל זה כבר גובל ברכילות. מה שזה לא לחקור ואז כדאי להכניס ארטיילריה כבדה בראיון, כלומר לראיין יותר אנשים ולהקדיש לזה יותר זמן.

עכשיו בקשר להצלבה של עדויות, אמינות. לזה אנחנו מקדישים בקורסים המון זמן. לפני שאנחנו מדברים על זה שזה צריך להיות אמין, הרי כל מי שהיה בצבא אפילו סמל בכל מקום יודע מה זה ידיעה אמינה. יש א, ב, ג, דרגות מסוימות והכל מהמקור ומתי זה בא ויש קומביניציות של כל הדברים האלה. לפני המראיין יש חומר ראיות, לא תמיד. אם יש כתם לבן, בה במידה נגיד שיש כתם לבן, בה במידה הראיות המוחשיות הן יותר מעטות. לפעמים זה שואף לאפס, ואז צריך בכל זאת לעשות קומביניציה, אפילו שורה אחת בעיתון. מעשה הלע, סיפור, ציזבט, שיר אפילו. מה שהזכרתי קודם פולקלור, מפולקלור לפעמים אפשר לדעת הרבה מאוד. למשל אתן דוגמה: היה זמן שעסקתי בהתנגדות. בגטו וילנה זה היה אני חושב, היה זמר-עם שאנשי אס.אס. חזרו לבסיסם אחרי אקציה נשוכים ושרוטים וזבי-דם. אפילו אם זה מוגזם זה מראה שהיה משהו, שהיתה התנגדות. אחר כך שמענו גם אחרי ימים ושנים שוב דו"חות של היחידה הזאת שהיתה התנגדות וכו' וכו'.

על אמת ושקר. צריך לדעת לפני שמראיינים באיזה תחום המראיין שלי עשוי למכור לי "לוקשן" ואז יש לי שתי אפשרויות: או שלא אשאל אותו, למשל את ראש היודנראט לא אשאל: כמה יהודים הסגרת. לא. או אישה שהיתה בנסיבות מסוימות: איך היה להיות בין כל כך הרבה גברים. אבל לזה יש טכניקות ללכת מסביב מסביב. לזה אנחנו מקדישים הרבה שיעורים ולא תמיד זה עוזר. זה עניין גם של אינטואיציה לפעמים וזה קשה להגדיר.

דבר אחרון, בכל זאת התחלנו עם אנקדוטות ואסיים באנקדוטה: מברית המועצות היו הרבה מכתבים בשנות ה-30 ואחר כך, ומישהו כותב: היה טוב מאוד פה ונחמד ואתם לא צריכים לשלוח לי שום דבר כי יש לנו הכל ואפילו כדאי

לכם לבוא אלינו ולא אנחנו אליכם וכו'. ובסוף חותם, למי שיודע יידיש: מאיר קאפייער, כלומר מאיר ההפוך, שהכל הפוך.

המושב השני:

פרופ' יואב גלבר: אנחנו ניגש למושב השני שעניינו השימוש בעדויות, לאו דווקא שהחוקר אוסף בעצמו, אלא בכאלה שנתנו לאנשים אחרים, לעתים בתקופות אחרות, הרבה לפני ואני חושב שאנחנו נלך פחות או יותר בסדר הכרונולוגי ונבקש מעמוס מגד לפתוח ומיכל סובול אחריו וחנה יבלונקה תהיה הדוברת האחרונה. נעשה את זה בשיטה של המושב הקודם, ונשמע את הפתיחות של כל ארבעת המשתתפים. אחר כך שאלות מהקהל, ואחר כך במרוכז את התשובות.

עמוס מגד: אני אגע היום בתקופה מאוד מאוד רחוקה ממה שדנו עד עכשיו, המאה ה-16, סוגיה מאוד מאוד שונה, אבל מאוד רלוונטית אולי בתכנים שונים שלה.

סוגיית התיעוד שבעל-פה בעמק מכסיקו בעשורים הראשונים של המאה ה-16 - שזורה עמוק אל תוך נושא הזיכרון, זיכרונם של יחידים לעומת זה של קהילות, זיכרונם של כובשים וזיכרונם של נכבשים.

קבוצת העמים האינדיאניות ששכנו בעמק מכסיקו עם נפילתו לידי הכובש הספרדי ב-1520 - היו ללא כתב וקורותיהם הגירות, כיבושים, -תועדו ללא כתב בעזרת קודקסים המצוירים על גבי קלף שתיארו היבטים מרכזיים של העבר גניאולוגיות של שליטים, מסורות שיפוט ומסורות הקשורות בדת. התיעוד שנשתמר בארכיונים המקומיים של מרבית הקהילות המרכזיות שבעמק גובה גם על ידי עדויות שבעל-פה של זקני הקהילות שנמסרו בפני המועצות השולטות ובפני הציבור.

עם עלייתה של מערכת השליטה והשיפוט הספרדית כתחליף לקודמתה, הלך וגבר הלחץ על אותן קהילות "לייצר" תוצר תרבותי ההולם יותר את אופן התיעוד והשחזור המערביים הספרדיים, זיכרון המבוסס על הכתב המתועד במסמכים.

במהלך המאה ה-16 - תכני הזיכרון כשלעצמם לא עברו כל שינוי מהותי. היו אלה דרכי תיעודם וגבייתם ממאגרי הזיכרון הקולקטיבי, שבהם התחולל המהפך הגורלי.

באילו נסיבות התחולל המהפך? מתי מתחיל הזיכרון הקולקטיבי והאישי בקרב העמים האינדיאניים מעמק מכסיקו להתערר מחדש? ההיפותזה המרכזית שמלווה את מחקרי העכשווי היא שדרוש פרק זמן נכבד להתאוששות מן ההשפלה שבכניעה ובכיבוש ובמיוחד מגל המגפות הנוראי שפקד עמים אלו בעקבות פלישת הספרדים על מנת להחיות את זיכרון העבר וגם להיות נכונים להתאבל על מה שחלף ואיננו עוד. המעבר מצורת ביטוי וזיכרון אחת לרעותה, בחלק זה של העולם, קשורה היטב עם תהליך זה של התאוששות והיזכרות שהחל לקרום עור וגידים מאמצע המאה ה-16 ואילך, כ-30 שנה או כאורכו של דור לאחר בוא הספרדים ולאחר השבר הגדול.

1580-, במילונו של הכומר הפרנציסקני אלונסו דה-מולינה לשפת הנהוטל, אנחנו מוצאים את הפירוש הבא למונח "טטלהטולו", דהיינו הליך משפטי כנגד מישהו או היסטוריה/ זיכרון.

בין 1530 ל-1590 - ערי מדינה לשעבר ברחבי עמק מכסיקו עסקו בהליכים משפטיים האחת כנגד רעותה בנוגע לזכויות על תחומי שיפוט, גבולות, אדמות, מקורות מים ורכוש משותף אחר. חלקן ניהל מקביל הליכים משפטיים

כנגד ספרדים באשר לאותם סוגי משאבים. במשך אותם הליכים, שנמשכו לעתים על פני 20 ו-30 שנה, הציגו את עדויותיהם מאות רבות של בכירי אותן קהילות, זקניהם ואף פשוטי העם שבהם, הן כתובעים ונתבעים והן כעדים רגילים, כשהם עושים שימוש בזיכרונם האישי את המאורעות ואת הנסיבות בסיפורים המכוננים הקולקטיביים ששירתו את כלל ערי המדינה לשעבר והיוו מורשת "לאומית" של כלל מרחב העמק ובמסמכי הקהילות המצוירים ובתעודות הכתובות שיוצרו לצורך החקירה בהזמנת השופט הספרדי.

מה שהם בחרו להביע ולהציג הותיר מאחור דפוסים תרבותיים ייחודיים שנבעו ממסורות של העבר ומתהפוכות של ההווה, בעלי השלכות על כלל החברה האינדיאנית.

במחקרי הנוכחי אני מצביע על כך שבצורה פרדוקסלית במסגרתם של אותם הליכים משפטיים, אותו לחץ מצד הרשויות השיפוטיות הספרדיות לייצר תוצר תרבותי ההולם יותר את התיעוד המערבי של העבר, הוא ששימש כזרז הקריטי לעיצובו מחדש של הזיכרון הקיבוצי אצל העמים האינדיאנים שבעמק מכסיקו, זיכרון מאורעות הכיבוש עצמו במבט לאחור והבנייתה מחדש של התודעה בנוגע לעברם בטרם הכיבוש הספרדי.

בית הדין הקולוניאלי במכסיקו והליכי השיפוט הספרדיים הם אשר היוו לכן את האכסניה לתהליך הזה ושימשו ככור היתוך לעלייתו של דיון ציבורי ראשון במעלה בקרב האינדיאנים עצמם ובינם לבין כובשיהם הספרדים לגבי מהותו של הזיכרון וצורת שימורו.

האכסניה עצמה, דהיינו בית הדין הקולוניאלי, ההליך המשפטי תחת מרות השליט הספרדי, מעוררים כמובן בעייתיות רבה ומגוונת באשר למהימנות וניקיון העדויות. מסגרת הדין והתפאורה הנוקשים והגלגליסטיים, הלחצים המופעלים קרוב לוודאי מאחורי הקלעים, אינטרסים חדשים וישנים, נאמנויות ומחויבויות קונפליקטיביות, תיעוד פיקטוגרפי אל מול תיעוד שכתב, זאת אומרת הטקסטים הכתובים האירופאים, משמרים את המילים, את המשפטים ואת הפסקאות של השפה המדוברת. בניגוד לכך טקסטים פרה-קולומביאניים במרכז מכסיקו עוקפים את השפה המדוברת ומשמרים את המציאות בצורה ויזואלית ובמסגרת המוסכמות הפיקטוגרפיות שלהם עצמם. למרות זאת, שהשיח שבעל-פה ליווה את הפרשנות, ההיצגים עצמם מצפיינים מבנים ומציגים את הידע בצורה גרפית. תלת-ממדיותו של הזיכרון הפיקטוגרפי גם היא מאוד מאוד קריטית בעיניי. יש להדגיש שהממד הפיקטוגרפי מעלה רצף של זיכרונות סנסוריים שאצל העדים ורשויות המשפט הספרדיות לא רק שהותירו הצגת טקסטים פיקטוגרפיים, אלא אף עודדו זאת מכיוון שראו בהם מאגרי זיכרון ועדות מהימנים בעיקר לגבי מאורעות העבר, אלא אם כן מדובר היה על מגמה של שינוי וארגון מחדש של המרחב ותחומי השיפוט שלאחר הכיבוש הספרדי. התקנות הספרדיות באשר לעדות של האינדיאנים גם הן חשובות. מהותו של הליך התרגום של החקירות והעדויות מספרדית לשפה הילידית ולהיפך, גורם הגיל של העדים, קרבתם או ריחוקם בזמן ובמקום לאירועים ולמקומות שלגביהם מתקיים ההליך, שתיתם של העדים במקומות מסוימים בעדות, מקומות לפעמים קריטיים, דיווחים עקיפים או ישירים, תקפותם של סיפורים מכוננים ובהשוואה לגירסאות אינדיוואליות של אותם אירועים, באיזו מידה הטקסט המתקבל מתוך העדויות היו שחזור של זיכרונות מקוטעים של מספר גרסאות שנשזרו יחדיו מתוך זיכרונות פרטניים אל תוך מכלול, אמלגם, של סיפור מכונן המהווה בפני עצמו צורה מסוימת של הספד לגבי העבר. אילו עזרים או אמצעים מעוררים את זיכרון העדים? האם אלו זיכרונות של מקומות או אירועים הקשורים בשינויים הפיזיים המרתיים של השטח, אשר יצרו את האימפקט המהותי על זיכרונם של בודדים ועל שינוי גרסתם ביחס לסיפור המכונן, דבר שיש לבדוק לעומק. זיכרונם של העדים והטוענים האינדיאנים אל מול זיכרונם של רשמי בית הדין, של המתרגמים, של התובעים ושל הסנגורים,

של בעלי הנחלות הספרדים, המעלים מצדם גירסאות אחרות של האירועים ומעמתים את העדים האינדאינים עם גירסאות אלו למען אינטרסים ברורים של זכויות שליטה ושיפוט. ההבחנה שבין החיאת זיכרון ושיחזור זיכרון, כשהאחרון נובע מהלבשות שונות לעתים, שצריך לברור ולאמת אותן, ולבסוף זיכרון בית המשפט עצמו, כמוסד המתעד ומשמר את העבר למען בחינת האירועים בעתיד והפיכתם למקרה בוחן.

מאפיין או היבט נוסף הראוי לתשומת לב, הוא אקט היציאה מאכסניית בית המשפט אל מה שפיר נורה כינה, בצדק, "מחוזות הזיכרון", דהיינו הגעתם של העדים, הטוענים והשופטים עצמם אל אבני הפינה של המחוזות השנויים במחלוקת, סימונם מחדש של הגבולות ותהליך ההיזכרות הויזואלי-סנסורי הבלתי-נמנע החל אצל העדים, בעקבות אותו מפגש עם השטח בו התרחשו הדברים.

קיים גם קשר אסוציאטיבי ישיר בין תגובותיהם של העדים נוכח הטקסטים הפיקטוגרפיים המוצגים בפניהם מבית הדין והמתארים את המאורעות והמקומות בתלת-מימד ובין תגובותיהם שהם ניצבים נוכח אבני הפינה והגבולות בשטח עצמו. אלו הם רק חלק מן הסוגיות שאני דן בהם בעבודתיה נוכחית, שבלעדיהן ייתכן ולא ניתן יהיה להבין את מלוא מורכבותה של אותה הווייה.

בואו נתייחס בקצרה למספר נקודות לדוגמה מתוך המכלול הזה :

ראשית, גילם של העדים. אחד מהליכי המשפט הארוכים והמרתקים ביותר שאני בוחן הינו הליך הטיועון של מרטין קורטז, בנו של פרננדו קורטז כובש מכסיקו, כנגד המלוכה הספרדית, שבו הוא מנסה בין 1589 ל-1620, להוכיח את בעלותו הלגיטימית על עמק טולוקה, דרומית למכסיקו-סיטי. הוא מבסס את טיועונו על כך שעמק טולוקה מעולם לא היה שייך לשליטי האימפריה האצטקית, אלא היה איזור תחת שליטה עצמאית. המלוכה טענה כנגד שאזור זה היה מאז ומעולם תחת כיבוש ושליטה של טנוציליטן ושליטיה, מכסיקו-סיטי. שני הצדדים העלו לשם כך 130 עדים מזקני הקהילות מעמק טולוקה, שמרביתם היו בעת הכיבוש בשנות ה-20 של המאה, בגיל ההתבגרות ואף מתחת לזה. הממוצע הגילאי היה 75 שנה בקירוב בזמן מתן העדויות וחלקם אף עלה על 90 שנה. מרביתם שזרו בפני השופטים שתי גירסאות אחידות של סיפורים מכווננים לגבי היסטוריית העמק והכיבושים השונים. אחדים העלו בהצלחה יתרה גירסאות אישיות וייחודיות, אותם זכרו ששמעו מפי אביהם או על סמך אירועים ושינויים שראו בעצמם, גירסאות ששפכו אור חדש על הטיועונים. יותר מכך, העלאתם של אותן גירסאות ועדויות חופפות ומנוגדות כשלעצמו, יצר תהליך מובהק של סינתזה של זיכרון אשר תרמה, ללא כל ספק, באופן קריטי, לעיצובה של תודעת זיכרון קולקטיבית והיסטוריה אורלית, זאת המופקעת מן הזיכרון האישי ומהווה סינתזה מכוונת של כלל הזיכרונות לשם קוממורציה ולשם היסטוריה מחדשת בעמק טולוקה ואולי מחוצה לו.

לא –ומה בנוגע למהימנותם של עדים קשישים? במילון לשפת הנאוטל, אנחנו מוצאים את הביטוי "איניפלוצלי" לשכוח! ועוד אחד: "קטקהוויטקו יוטניקונייה", בספרדית: היו עדיין בנמצא זקנים שעדיין זכרו.

מועצת המושבות הספרדית ייחסה חשיבות יתרה לגילם המתקדם של העדים האינדאינים כבסיס למהימנות. כך ב 1553-, בהנחיה לבית הדין הקולוניאלי במכסיקו, הודגש שעל השופטים להיוועץ עם זקני העמים המקומיים ובנוסף לכך, הורתה שעליהם ליזום הבאת ציורים או כל תיעוד אחר שבאותו זמן עשוי לסייע או לגבות את הנאמר על ידי הזקנים בבית הדין, והתפקיד לאתר את התיעוד הפיקטוגרפי הוטל על הכמרים. אנדרה דה אולמוס, אחד הכמרים הפרנציסקנים הראשונים במכסיקו, העיד כיצד הוא נעזר בזקנים על מנת לשחזר את קורות העמים המקומיים, כך

שאבו הרשויות הספרדיות עדים שגילם עלה על 40 שנה הועדפו במופגן הן מפאת קירבתם למאורעות שבמחלוקת והן מפאת נגישותם למסורות ולידע המונחל של עמם.

ובאשר למימד הזיכרון ולפרשנותו בקרב האינדאינים עצמם. ומקרה מסוים לכך :

ב20- ביוני 1566, בשוכבו על מיטתו לקראת מותו במנזר הפרנציסקני המקומי, דון פדרו דה אוסריו, המושל האינדיאני של טפוצקוללה באזור המשתקאלטה בדרום-מערב מכסיקו, הכתבי את צוואתו לרשם. המושל הספרדי המחוזי וכן המוודא האישי הפרנציסקני של אותו שליט אינדיאני, נכחו באירוע ובנוסף לכך שני מתורגמנים אינדיאנים תרגמו את דבריו משפת המשתקאלטאוטל ומנאווטל לספרדית. פעמיים. הצוואה וכל אשר נבע מכך נקשר בשימושים של זיכרון מוצהר של הכללים העתיקים של הורשת השלטון בקרב עמי האיזור וקבילותו של זיכרון זה תחת השינויים הדרסטיים שבהווה.

ב30- במרץ 1568, בדיון שהתנהל בבית הדין הקולוניאלי לגבי צו ההורשה שהותיר הנפטר דון פליפה דה-אוסטריה, שליט אינדיאני של היישוב השכן טילנטונגו, בו כביכול בחר הנפטר כיורשו, הציג בפני השופטים סידרה של ציורים פרה-קולומביאניים על פיהם שאף להוכיח את היותו היורש הטבעי של רכוש ושליטת הנפטר. הציורים תיארו את סדר חילופי השלטון המסורתיים באזור על פי מסורות שהחלו במאה ה-14. הציורים נודעו מאוחר יותר בכינוי העכשווי "קודקס בודליאנוס" ומצויים בספרייה הבודליאנית באוקספורד. הצגתם של הציורים בפני בית הדין הקולוניאלי והעדפתם של הציורים כמיצגים מרכזיים על ידי דון פליפה דה-אוסטריה באו בעצם במידה רבה לאפשר לאותו שליט אינדיאני היורש הטבעי כביכול של ההורשה, להוכיח בפני בית הדין הקולוניאלי שניתן להגיע לאיזשהי פשרה מבחינת תפיסת הזמן גם לאחר תום הכיבוש הספרדי, או באמצעותו של הכיבוש הספרדי. מה היא הפשרה הזאת? מה הוא מציע לבית הדין הקולוניאלי? הוא מציע לשלב שתי מערכות של זיכרון שיפעלו בצורה סינכרונית אחת לצד רעותה. האחת: שיטה שמתבססת על זיכרון העבר ובלבד העבר, כאשר הביסוס העיקרי הוא על תיעוד שבעל-פה, תיעוד ציורי פיקטוגרפי, שמגובה על ידי זיכרון העדים בפירוש, הזקנים, ויתחיל מנקודת המפגש בין הכובש והנכבש ב1519-20 וינוע אחורה בזמן אל עבר זמן מוקפא בעצם, זמן ללא גבולות שמוצג באמצעים הציוריים, הקודקסים. מהצד השני, מערכת שנייה של זיכרון שתנוע קדימה מנקודת המפגש בין כובש ונכבש ותתבסס אך ורק על תיעוד שהועבר אל הכתב, תיעוד גם של עדויות שבעל-פה וגם של תיעוד כלשהו אחר שהוצג בפני בית הדין ויתועד בכתב על ידי רשם בית הדין. המרווח של הזמן בין שתי השיטות, בין שתי המערכות, אמור להיות 40 שנה, כגילם המינימלי של העדים שאותם צינתי קודם כמועדפים על ידי בית הדין הקולוניאלי. מרווח של 40 שנה, כדור וקצת יותר בין שתי המערכות של הזמן והזיכרון. מה שקורה בפועל בהליך הזה המשפטי המסוים הוא שהטוען השני לזכות ההורשה בשם מנדוסה, מגיע לבית הדין הקולוניאלי שנתיים לאחר מכן. הוא מציג את גירסתו שלו שמבוססת על תיעוד שבכתב. הוא מעדיף את התיעוד שבכתב וקורא לתיעוד הפיקטוגרפי שבעל-פה ומסתמך על המסורות של המאה ה-14 כתייעוד מזויף, כתייעוד אינטרסנטי, כתייעוד פגאני, זאת אומרת לא נוצרי. ובכך הוא בעצם שם את הגולל בטיעונים שלו על שימוש כלשהו בשיטה הקודמת, השיטה המסורתית. בית הדין הקולוניאלי מגיע למסקנה שהתיעוד שבכתב בשלב זה של ההתפתחות הוא התיעוד המועדף ובפעם הראשונה מזה שנים רבות שבהן לאורכן בית הדין הקולוניאלי הסכים ואף אמרנו עודד את הבאת התיעוד הפיקטוגרפי כתייעוד מועדף לשם שימור הזיכרון, הוא פוסק כנגד אותו תיעוד ומחליט להוריש את ההורשה למנדוסה במקום לדון פליפה דה אוסטריה, השליט הטבעי, היורש הטבעי. אותה מסקנה שמסיק בית הדין הקולוניאלי מותירה בידינו מספר השלכות מאוד מאוד מהותיות ממה שהתרחש בבית הדין ומחוצה לו. קודם כל עניין

השבר שמתחולל כאן, השבר שמתחולל שהצבעתי עליו בראשית הדברים, השבר שבעצם מהווה את הזרז לכך ששיטה אחת של זיכרון מחליפה את רעותה והזיכרון שכעת מפכפך ומועלה מחדש, מונע על ידי תפניות ושינויים תרבותיים שנכפים הן על ידי הכובש והן על ידי הפנמת הכובש על ידי הנכבש. מהצד השני, מהצד האינדיאני של הדברים, בפירוש קיים כאן מהפך רציני בכל הנוגע להיותם מזדהים עם מסורותיהם של העבר, מסורותיהם שלהם, והעדפתם הברורה של אחדים מהם, מבני האליטה האינדיאנית לעבור אל הצד השני ובעצם לסמן פה גבולות חדשים לרצף הזמן ולתפיסתו.

הציורים, אין לי פשוט זמן פה להראות דוגמאות, כוללים הן דמויות, הן תיאור אירועים שמתרחשים ברצף של זמן אבל גם על פני מרחב בלתי ברור, בלתי מוגבל של זמן. הם מציינים שמות ערים בצורה אידיאוגרמית, בצורת סימנים הירוגליפיים, סימנים ציוריים שמביעים שמות, מביעים בציר שמות או שמות מקומות או שמות אנשים, הם מביעים תנועה על פני מרחב של זמן בצורת סימוני כפות רגליים שנעות ממקום אחד לרעהו ומסמנות לא רק זמן פיסית, מעבר זמן פיסית, אלא גם מעבר זמן היסטורי עם כל המשמעויות שלו של קשרים היסטוריים בין מקומות, קשרים מיתולוגיים, כל ההקשרים. זאת אומרת זה לא מפה כפי שאנחנו מכירים אותה מההוויה המערבית, אלא זאת אולי מפה בתלת-ממדיות שקשורה גם לרצף היסטורי, גם לרצף פיסית על פני מרחב, על פני טופוגרפיה ומשלבת את השניים עם המשמעות גם המיתולוגית של הדברים. זאת אומרת עבור האינדיאנים זאת לא היתה מפה, זאת היתה משמעות הרבה יותר פנורמית רחבה של כלל ההיסטוריה שלהם, של כלל ההוויה שלהם ואותה הם הציבו בפני בית הדין הקולוניאלי.

פרופ' גלבר : עמוס תודה. ההרצאה של עמוס תוכל להזכיר לכל מי שמאתנו עוסק בתיעוד בעל-פה לצורך מחקריו היום, בעוד 100, 200, 400 שנה, החומרים שהוא עוסק בהם ישמשו חוקרים אחרים שוודאי יסתכלו עליהם בצורה שונה ויחפשו בהם דברים אחרים ויפרשו אותם בסימבוליקה אחרת ממה שהחוקר עושה לאותו החומר היום.

נקודה חשובה שנייה שעמוס העלה היא החשיבות של תיעוד בעל-פה כאשר אנחנו מדברים בתרבויות שאינן תרבויות כתב ושם האלטרנטיבות של סוגי מקורות אחרים לא קיימת או כמעט שאינה קיימת או שהמקורות לפחות אינם אותנטיים מתוך אותה תרבות. אני אתייחס לזה יותר בהרחבה בדיון של אחה"צ, אבל נשמע עכשיו ממכיל הרצאה שבעצם עוסקת באותה הפרובלמטיקה של תרבות שאיננה כתובה.

מיכל סובול :

I

dreams and which has some relevance to Oral History, but I want to talk about a major problem in the history of African-Americans in America. For everybody who has to deal with African-

people who did not or there were some pictograph languages in Africa they did not come able to write and in the end of slavery they have how to write and to read, they at the percentage, because at the last 30 years of slavery it became illegal in

the south to teach slaves to read and write and so it was very difficult to slaves to learn, but they did. Historians estimate that perhaps 10% of the slaves in 1865 knew

those who did and there were those who write about their lives who had given us written evidence.

Many of the autobiography, so called autobiographies that we have of slaves or ex-slaves, were actually orally delivered to people who edited what they said and then wrote it down. So they were also a kind of oral history when we deal with the narrative that were actually written during the slave period. Slaves were not generally called to give evidence in courts. They were allowed to give evidence in southern courts if they were actually dealing in crimes committed against the black, they were then allowed to give evidence, but anything that happened against bio white against the black or against white it was assumed that they could not give evidence. They were both property and human beings but their evidence was very clearly limited.

Clearly Southern did not slave evidence to be heard. They did not witnesses to the kind of life that slaves were leading, and the problem does not end with the end of slavery. At the end of slavery there is a very brief reconstruction period and white are interested vaguely, in a sense really very-very limited. The white people who had fought for the end of slavery really lost interest with the end of the civil war and certainly lost interest in the issue as reconstruction played-out. The North agreed to put the condition of blacks back into the hands of whites within 10 to 12 years at the end of the civil war and Southern in the South, white Southerners, wrote the history of slavery. They became the dominant writers of slavery in the North as well, and the

picture of what slavery had been was dominated by very deep racist and developing racism, the strongest racism in America is in the second half of the 19th century and in the first half of the twentieth, and the people who dominated the writing of slavery were racist to the extreme.

I started to teach American History and black history in the mid sixtieth, 1960 in America and the first text that I was given to teach, the first course was a General American History Course and the text that I was given had about 2 pages on slavery

in the 1960th that we are talking about. The 60th and the 70th were another revolution in America, because of political action, because of what was done on the ground, that historians began to face anew what was the nature of history. There was already a short tradition of black historians, having succeeded to publish and succeeded to write, we are talking about several black historians, Debois and G. Woodson, that were the first historical journals run by black from 1980, The General Negro History, but there was very little that got published but even left wing or radical white historian or black historian. There was almost nothing available and the voices of slaves, except with the very limited number they worked, several hundreds, except for this very limited number of narratives that had been written or dictated by slaves, there was very little available, there was nothing to come the documents that white slaves owners had left, the documents that the National Government had left and quite records that were generally not turn to, which could have shown a little bit more, church records which also could have shown a little bit more, but they were invisible,

they were not seen by anybody who is doing any research on the slave institution.

They were people doing research, but

קלטת 3

At this point one of the moves made by blacks who were interested was to try employ blacks to go and interview ex-slaves who were still alive. At this point I am talking about the 20th, after the first World War, which played a very important role in changing self dignities of blacks in America. And the couple of different groups of historians, of the young black historians sent their students out to interview slaves who were still alive, and I am talking more than 50 in the beginning, close to 60 years after the end of slavery. They were approximately 10,000 ex-slaves at this point, at least that number, and some little fragmentary test-cases were made by teachers as we send our students out, and they are in our files, these are available. Nobody paid

With the great depression came an extraordinary reaction on the part of the administration in Washington. They saw an enormous need of cost to make employment and one of the groups that they wanted to help were the academics, and so they started an enormous program, the works projects administration, where they sent out thousands of painters to paint murals in the libraries and in the post offices, and in the police stations in America, and they looked for a way to employ academics from universities and who could have jobs, and because of this other projects, which influenced several very significant leaders of the works project administration,.....just to tell you that eventually they started a major-major project to interview ex-slaves. They interviewed approximately 2,500 ex-slaves. Rather than send out blacks, which had been the hope of the people who originally talked about this or did the beginnings,

primarily they sent out white academics. There were black included but in the South it was very difficult, they could not even work in teams together with the whites, they could not go out together interviewing, they could not eat together, they could not use the same offices. That was just too difficult, even those who wanted to do this together. So in several they were just black interviewers and we have these interviews. The thousands and thousands that were collected on primarily by white interviewers. Immediately on the face there is a very-very great difference. Black interviews got different kinds of interviews, and we have this information and were very easily compared, but this is what we have. We have that unbelievably rich cache of interviews with ex-slaves. There were supposed to be open-handed, very good folklore to running white southerners at Washington sent out a protocol, we suggest you to ask these questions, but if the person wants to just talk, please take down whatever they say. More of this were not recorded, somewhere, but most of these were not recorded, they did not have even the early means to record, that we heard in the last lectures, and most of them were by notes and writing down what the interviewer thought he or she heard. We know that they added things and things, that they added more black-sounding language than they heard, there were all kinds, there were several....made more blacks several made to sound less black, but the question is: can we use this, should we use this, what The first people who looked at this thought they were of the major black historians of this period after they were collected, said: This is too dangerous, we should not use them. He was afraid of what does happen many times in those interviews that whites ask questions, many of these ex-slaves said: Oh, we had a were living in the depression then and many of them were really at starvation level

and indeed some of them no doubt looked back to a time when they were at least given food to exist, as a better time in their life. Or most of them had been children, maybe looking back to the period of childhood is a better period than that old age, where they were sick and no one cared for them. So there was a very chance that few of them, many of them looked back with great nostalgia to the period of their childhood. But there is no question sitting opposite someone who in many cases was even related to them and in many cases was related to their previous owners or somebody that they knew in slavery, made it very difficult for them to talk openly about their memories. But some of the interviews, nevertheless come to extraordinary revelations about slavery, many of them you see someone either find creating memories or coming to memories or was forced to say what they told or remember. Like parallel to things that you quoted, one I want to present you, someone was asked

times, there is no way for me to dis-

negative here, she cannot dis-remember, she will always remember, she will never dis-remember, she rather ... she will never dis-remember. This is something that is so deeply important to her sense of self that she will not dis-remember.

It took a while, the publication of these narratives, which took an enormous amount of faith in their values by a press that is not one of the main line presses. Greenwood press put out 20 volumes of this at the beginning of the 70th. By now the numbers are over 40 volumes, 20 of which are already in our library and the other 20 are due to come in very short order. They are extraordinary taken all and all. Sitting down, reading them straight through is just a traumatic experience for anyone who is ready to do it. They are

witnessing, it is very dangerous to think that everything is truth in them, but overall there is a kind of truth of a way of opening a small window, a window that clearly has a shade, it has a shade of the emotions of people who lived through this traumatic times and you have to know that when you read it, for it can bring you to things I believe and I want to give you a little and I want to talk briefly about some research that I did with them and now research with them, but the first major research that I did and published about 20 years ago, dealt with this narratives, and I felt that they opened for me a door, not just a window, that I could not have found entries in any other any way.

I was doing research on black religion, and one of the wonderful volumes of this research comes out of those first early pre-experimental interviews done by black researchers. One or two people came to a 100 blacks around Nashville, Tennessee, and asked to their order biographies and for anything they could tell them about religion, about their own personal religion. Out of this they published many years later, it was many-many years later that this got published and then it was re-published in the 20 volumes that were put out in the 70th, even though it was not a part of the WPA and WPA started, but they saw how valuable this was. It was put out as a volume

conversion of this ex-slaves, some of them little dangerous, they all clearly memory of many-many years after. Some of them actually were converted during the time they were slaves, some were converted after slavery. They make a little point not more than a sentence to say, they spoke to each of this people at least 3 times, asking them to go back over the same story, and when they were back over their lives, there were always differences between .גירסאות. But when they came to the issue of their

conversion they were almost word for almost the same. Whether this means that this was something that they learned from a which is a possibility, or whether this was talked about it from the out.... talked about it because they had to tell in Baptist and the Methodist churches that actually all of them belonged to, they had to give an oral of their own version of their conversion before they could be accepted into the this is the version they had repeated, what we called.... or other celebrations they had over the years.

What I knew before was that from the very earliest period of conversions in America from about the 1740th, when black began to become Christians, from back to Methodists, a little bit later, they started Baptism in the 40th, they have given something that I imagine like this: We have no actual word....of this early narratives that they presented in the churches, but the white ministers among them, white and black ministers heard them, white ministers note very early on, we hear the same thing, we hear it again and again, this must be something old, they all say the same, or very much the same narrative tale, and the narrative they tell they said, are based on dreams and visions, this are the whites who write this down. There is no early black

By the beginning of the 19th century there are somethings, but there is nothing from the 18th century, there is nothing from 1740, except the evidence that they did do this, they did this. The only ones that I can present in ... to anybody and printed ... wrote ... are this from the 20th century, which are reporting on conversions in the 19th century and they are extraordinary. They have a pattern again and again about 5 or 6 things that

run through everyone of them and that does not appeal in white conversion narratives, neither from the 18th, 19th or 20th century. So they are very very different. What they said to me immediatly, when I had come to them.... I fulfill my own expectations, is that we are dealing with something which is very African-

Christians, this are people who believe they are Christian and pray to Christ without question, but it is so deeply African Christian, that it can't be really separated out, the method that they use, the extatic method thaty coming to converstion is very African. Of course white Christian also , but it is an enormous number of black Christians own

God killed them, and here they use

When God kills them, they say over and over again, first he calls them by name, he knows them, and then when he kills them, a little me comes out of their big me, a little Mary comes out of big Mary, a little John come out of big John. This is repeated again and again and again. One of the people in this collection, says, he is explaining to the

e goes on to talking rather philosophical terms about this means.

There are more sveral differences that are very crucial, there is alwyas a white guide that takes them to hell and to heaven. No white narrative that I know, no narrative written by a white, every talks about a white guide taking them on this journey. They do make journies to hell and to heaven, very similar journies, but they are white guides, white is the colour of guides. In Africa white is the colour of holyness, white

is the colour of many of the Gods, white is the colour that is used in celebrations of the spirit. But I want to come back to this little me and Oral history. For me it was a real problem, a very problem of understanding what I could make of this little me.

My oral history for myself, I remember the nights that I came on this document, an oral historian in African who said the following. This is a man in Perinda, who was written also problems with his oral history. He is a minister. He was collecting knowledge of West-African religion and West-African psychology and as a Christian Minister played a role in what he got, but nevertheless, here is what he says:

rather himself, the man himself, this little man, who was hidden behind the out... appearance. The man himself whose existenc continues in one way or in another way into the after world. Here is the little man or the little me of African-Americans. When I went looking for, I found it in art, I found here pictograph. I found an 18th century pictograph. I never found an 18th century black wrote, but I found an 18th century drawing. I found an 20th century drawing by a black ex-slave who began drawing in his eighties in the 20th century. I found it in literature by someone like Erickson, some of the great writers of black American writers, use this image comes out in strange places. There is a little me that comes of a big me. So it is clearly something very much alive in black American life in literature and in the ethos. I think it is part of the world, a very crucial part of the world, that I never would have gotten to without oral history, nor with the oral historians from Africa and is proof to me and now to others, very important in building, what is the nature of the world view of Africans-Americans in America in the 19th and 20th and the 21th century.

המרצה השלישי ד"ר קאיס פירו על הזיכרונות והעדויות של המזרח התיכון.

ד"ר קאיס פירו : אני אתייחס לצד התיאורטי באופן כללי. בכל מקום אני אולי אתייחס קצת להיסטוריה אורלית, שהיא היום אחד הענפים החשובים בכתיבה ההיסטורית המודרנית ואני לא רוצה לחזור על ההיסטוריה והתפתחות ההיסטוריה האורלית משנות ה-40 עד היום. זה נשאר אולי לאחרי שידברו אחרי הצהריים. מי שרוצה באמת לדעת את הבעיות המתודולוגיות ובעיות של זיכרון ובעיות של תאי זיכרון וכל הבעיות של היסטוריה אורלית, אני מציע לו לקרוא את הספר שהוזכר בפנל הראשון, ספרו של דייוויד, שלפי דעתי הוא לא משאיר שום דבר : לא בעיות של זיכרון מבחינה פסיכולוגית, לא משאיר המלצות איך לעשות את זה, איך לראיין, באיזה אווירה לראיין, איך להיכנס לחדר, אפילו מה צריך לעשות, כמעט לא משאיר כלום, בגלל הניסיון הגדול שלו יכול לתת לו את התמונה הכללית ולכן הוא מציע הצעות. נכון שהוא מדבר על בעיות רבות של היסטוריה האורלית, ואין ספק שיש הרבה בעיות בהיסטוריה האורלית מבחינה מתודולוגית.

עוד מעט אדבר שלא רק על היסטוריה אורלית. כל היסטוריה היא אותו דבר. אבל שמעתי גם שתי הרצאות מעניינות שגם מי שמכיר את העבודות של Oral History קודם כל מדבר אם הנ"ל דיבר על שלושה זמנים, מי שמכיר את התיאוריה שלו, ב- יש לנו גם 3 זמנים

אחד שקורא לו "זמן לא מובנה" ואחד שקורא לו "זמן מסורתי", כלומר קשור בעונות, אדם שאתה שואל אותו – "מתי נולדת!" אומר לך בעונה כך וכך, או קושרים את זה בשינויים באקלים או שינויים שחלים בחיי החברה, מה , שהוא הזמן שלנו, ואחר כך המראיין והמראיין צריכים תמיד, והמראיין serial time שנקרא זמן מסורתי והזמן ה- הוא צריך לדעת איך לגשר בין הזמנים האלה בכדי לבדוק ותמיד לבדוק את serial time שהוא בדרך כלל בא מ-

oral history , הדברים בצורה של שאלות ותשובות, עד שבסופו של דבר מגיע. לפי דעתי יש הרבה ספרות בעניין של , אבל היות ואתם oral history שאני לא רוצה לדבר עליה. חשבתי והבאתי הרבה דברים על איך לעשות את ה- מדברים על זה, אני משאיר לכם את הדברים האלה ואני רוצה לדון בשאלה המרכזית, שראיתי אותה שהיא חשובה וזה הקשר בין המתודולוגיה לבין האפיסטמולוגיה, שלפי דעתי היא החשובה ביותר ולא השאלה המתודולוגית, כי אנחנו יכולים לדבר על שאלות מתודולוגיות ולשכוח את השאלות האפיסטמולוגיות, כפי שראינו בפנל הראשון ואנחנו לא יודעים על מה אנחנו מדברים. לכן אני אתרכז בשאלות שאני קורא להם אפיסטמולוגיה. מה הכוונה שלי באפיסטמולוגיה, בכדי שאף אחד אחר לא יגיד לי : למה אתה מתכוון בדברים האלה! זה ההכרה ההיסטורית. אנחנו ההיסטוריונים במה אנחנו עוסקים? באיזה נושא? לכן אני אנסה גם לקחת אפילו מתוך מה שכתבתי בעצמי.

, כמו כל דבר, צריך ללמוד אותו, להכיר אותו. למשל מי שעוסק בכתובות חייב להכיר את oral history אנני חושב ש- ארכיאולוגיה, –האפיגרפיה, מי שעוסק בכתבי יד את הפליאוגרפיה, בתעודות ובמסמכים דיפלומטיה, מונומנטים

נומנסטיקה, וכך אנחנו יכולים להגיד שענף ההיסטוריה גדול ויש הרבה ענפים שמתחברים עם ענף –מטבעות

ההיסטוריה, אבל אי אפשר לדון בתחומים האלה כל אחד בנפרד, בצורה מבודדת. אתה לא יכול להגיד : בוא נדבר על

בצורה מבודדת מהכתיבה ההיסטורית באופן כללי. השאלה המרכזית: מה טבעה של החקירה oral history

ההיסטורית בכלל ומה עלול השימוש בכל סוג וסוג מהמקורות להכניס לחקירה זו? ראינו איך כל מקור יכול להכניס לחקירה עצמה. כל דיון בסוג אחד מבודד מסוגי המקורות לוקה בחסר רב אם לא ייעשה במסגרת הדיון הכללי על הכתיבה ההיסטורית. יתר על כן, כל דיון בנושאים מתודולוגיים הקשורים בהיסטוריה, גם הוא לוקה בחסר אם לא משתלב בדיון האפיסטמולוגי על ההיסטוריה. מה שאני הולך לטעון בהרצאה קצרה זו שהשאלות המתודולוגיות הקשורות בשימוש האורלי יכולות להיות מודעים להן. כדי לעשות זאת אני אתיחס לא רק לתיעוד אורלי אלא גם לתיעוד כתוב, ואני פוסח על כל הסוגים האחרים של המקורות.

ההיסטוריון הצרפתי פרנסואה חורה, במאמר שלו ב-1983, שהוא בעצם מאמר ביקורתי על צורות הכתיבה ההיסטורית, כי אנחנו משתמשים במונחים קלסי, לא-קלסי, לפעמים מתייחסים למאה ה-19, כבר קלסי לפני 1970 בשבילו, אז הוא אומר על התפיסה הקלסית הישנה ואז אני מצטט ממנו כמה דברים ואחר כך אני אנסה לפרש אותם. ביסוד לתפיסת ההיסטוריונים על עבודת ההיסטוריון ועל תחום חקירתו מצוי הארכיון, קודש-קודשים (זה המונחים שלו) של ההיסטוריון לכובשו. אם רצונו שעבודתו תביא איזושהי משמעות, הארכיון צופן בתוכו אינספור של הפתעות. ההצדקה לקיומו אינה אלא עצם מציאותו, ובכל זאת יכולתו מנחה את החוקר לנושאים. אין הארכיון מסוגל להשיב על שאלות הנשאלות מחוצה לו, שכן תוחלתו היא פרי המקרה ומעצם טבעה אין להשוותה לתוחלתם של ארכיון מסמכים. על אף שיטת המיון הזהה, המלאכה היא להיסטוריון. יותר מכל, היא דו-שיח עם הארכיונים שלו, בתנאי שיסכים מראש לכך שמילתם שלהם היא המילה האחרונה. אין להבין את הדברים כפשוטם, כך הוא ממשיך, ולומר כי כל אמת שההיסטוריון מהסס באשר לעובדה (שם אותה בסוגריים, כי המונח עובדה, אין עובדות אלא יש דברים אחרים) מסוימת או באשר לפירושה תהיה התעודה הפוסק האחרון. אם נעמיק בדברים הרי משמעותם היא שאחרי שנבר ההיסטוריון בארכיונים, הם-הם הקובעים בסופו של דבר את תוכן מחקרו, את היקפו, כך הארכיון הוא זירת הפעילות המרכזית."

דבריו של פורה אולי הם מיועדים להצביע על מוגבלות הארכיון להבנה ההיסטורית, אך מעבר לכך דבריו נוגעים לעצם ההכרה ההיסטורית ומהותה. אם אני מפרש נכון את דבריו של פורה, אני אטען שהוא לא רק מבקר את האסכולה הני"ל הנשענת על הארכיון (היום כבר לא נשענים, ה... כבר... כמו שכולנו) אלא גם נבקר את כל סוגי הפוזיטיביזם ההיסטורי מאז ראנקי, לנגלואה וסניובו, שקידשו את הארכיון ובסוף הוא מבקר את ההיסטוריונים שעדיין דבקים

, של העבר. ההיסטוריונים שמכריזים על עצמם **Discovery Theory of History** – בתורת הגילוי

כפוזיטיביזטים ואחרים שלא מודעים לפוזיטיביזם שלהם, תופסים את המציאות ההיסטורית או העבר או אירועי העבר כאובייקט שלם, כאובייקט ההכרה שלהם. הם תופסים אובייקט זה כממשי, בלתי תלוי. שמענו מדברים על אמת, משהו בעבר שצריך להגיע אליו. הם תופסים את האובייקט הזה כממשי בלתי-תלוי, קיים באופן עצמאי מן התודעה של סובייקט ההכרה, דהיינו ההיסטוריון. כל מה שעושה ההיסטוריון הוא גילוי האובייקט באופן שלם או חלקי דרך המקורות. בסוף הוא מציג את המוצג ההיסטורי שיש בינו לבין העבר הממשי התאמה חלקית או שלמה, בדרך כלל פוזיטיביסטים מודים בחלקיות ההתאמה. משום כך תפקידו של ההיסטוריון לאמת ולעמת את טענותיו על העבר עם העבר עצמו ולבור מתוכן טענות שהן אמיתיות ואחרות שהן שיקריות.

שמענו בבוקר שקר-אמת, שיקריות ואמיתיות. הקיצוניים שבין הפוזיטיביסטים רואים כל טענה על העבר שהיא או אמיתית או שיקרית, בלי תלות בידענו, כך אמת ושקר נתפסים כערכים והם לא מוכנים להודות שיש משהו מעבר לדו-ערכיות זו. בתפיסה זו המושגות על 3 דברים: על אי-תלות של העבר, על ההתאמה ועל הדו-ערכיות, שהם לפי תפיסתם הבסיס לגילוי, עומדים המקורות כראש גשר לעבר הממשי. המקורות שעברו תהליך ביקורתי ארוך. הם מציינים וזה חשוב וגם אני אומר שצריך לעשות את זה, ואחר כך שכוונתי היא לא כמו הפוזיטיביסטים.

המקורות שעברו תהליך ביקורתי ארוך הופכים לעדויות וקוראים להם עדויות מהימנות, כלשונו של הפוזיטיביסט, שבאמצעותם הוא מגלה את העבר הבלתי-תלוי. הדוקומנט המטופל לפי הכללים המדעיים הופך לעדות בלתי-תלוייה יותר מאשר עדות אורלית, משום שהיא העדות הדוקומנטרית, המבוססת על דוקומנט, שייכת לא להיסטוריון אלא לאובייקט ההכרה, דהיינו העבר הבלתי תלוי והיא יכולה להיות אמיתית והשימוש בה מקרב את ההיסטוריון להתאמה בין העבר הממשי לעבר ההיסטורי המוצג בכתיבה שלו, משום שהעבר נתפס כממשי, הפוזיטיביסט טוען, היא יחס אמיתי בין ביטויים בשפת ההיסטוריון לבין אובייקטים בעולם *reference* שההוראה, וזה מונח פילוסופי, העבר. כך בין תורת ההתאמה ובין ההוראה יש קשר כי באמצעותם ההיסטוריון יכול לאמת טענות אמיתיות על המציאות ההיסטורית.

היות והתיעוד האורלי מתאפיין באי-סדר, דיברנו על כל האי-סדר וזה נכון, ההיסטוריון הפוזיטיביסט הקיצוני, ואני מזכיר הקיצוני כי יש פוזיטיביסטים שמאמינים בזה, מנסה לדחוק אותו ואף לבטלו מתוך טיעון שתיעוד זה מקשה על ההיסטוריון לקשר בין ביטויים בשפת המרואיין לבין אובייקטים במציאות, ושמענו בציטטה של מיכל סובול.

יש בקרב הפוזיטיביסטים היסטוריונים רבים שטוענים טענה הפוכה ומצדדים ואף מעודדים השימוש בתיעוד אורלי, מתוך אמונה שהזיכרון האנושי הוא שייך לממלכת העבר הממשי. די להיסטוריון לנקות את הזיכרון מתעתועו או ממגבלותיו האחרות באופן שיטתי, כדי להפוך את העדות למקור בעל הוראה ל... שהיו בעבר. יחס אמביוולנטי של הפוזיטיביזם לתיעוד האורלי מוסבר תמיד ברצון הפוזיטיביסט לחפש כביכול את האמת ההיסטורית.

לדעתי התפיסה האפיסטמולוגית הזו של הפוזיטיביסט היא שעומדת מאחורי הבלבול במתודולוגיה של השימוש במקורות, משום שהיא מקשה עליו להבין את הבעייתיות שבמעבר מן המקור אל האירוע ולא חשוב אם המקור הוא דוקומנט או תיעוד אורלי. בהקשר זה צדק קולינגווד, אחד הפילוסופים הגדולים בכתיבה ההיסטורית, כאשר כינה את ההיסטוריה הפוזיטיביסטית המדעית הקלסית, שהיא "היסטוריה של מספריים ודבק". תיעוד אורלי אינו שונה מכל תיעוד אחר, כאשר ההיסטוריון נוטש את תפיסתו המתאימת להיות מדעית ומכיר במגבלות הכתיבה ההיסטורית המתאימת לגלות אפילו חלקית את העבר הממשי.

, שאני ראתי ששני *Construction Theory of History* לעומת תפיסה אפיסטמולוגית זו תורת הבנייה, החברים שעל-ידי בלי אולי להרגיש, שייכים אליה, רואה שהעבר הממשי אינו אובייקט ההכרה של ההיסטוריון. העבר אינו בלתי תלוי בחקירתו ובחוקריו. הוא מה שאנו אומרים עליו. בהווה קיימים רק שרידי העבר. אין להיסטוריונים יכולת לחזור בזמן. בהווה קיימים שרידי העבר או זיכרונות על חוויות שבעבר, שאינם החוויות עצמן אלא תיאור מחדש של החוויות. אין חוויה שחוזרת על עצמה. יש תיאור מחדש של החוויות. פילוסופית, מי שרוצה, אני יכול להגיד לכם שאין דבר כזה. החוויה נגמרה. אובייקט ההכרה אינו העבר הממשי, אלא שרידיו הקיימים בהווה. וצדקו אלה שאמרו: כל היסטוריה היא היסטוריה עכשווית, קונטמפורלית. כך העבר ההיסטורי של ההיסטוריונים הוא בינוי,

. לא רק משרידים שקיימים בהווה, אלא מהליכי חקירה וסוגי כתיבה שונים שכולם תלויים construction

בהיסטוריון. אני לא רוצה כאן להרחיב בתיאוריה מה ההיסטוריון מוסיף לדברים. מוסיף הרבה. אין דבר כזה. כל היסטוריון שאפילו קורא לעצמו פוזיטיביסט, אין פוזיטיביסט, יש היסטוריה שהיא בעצם מוסיפה הרבה דברים. אפילו השימוש בשפה, רק שאנחנו משתמשים בשפה אנחנו משנים. מראש ההיסטוריון חייב להכיר שאמיתות של העובדות ההיסטוריות אינה נובעת מהתאמתן לעבר הממשי. כאשר ההיסטוריון משתמש בהליכים המקובלים במקצוע, צריך לעשות את הכל, הוא מחיל אותם על המקורות שבידו, הוא כבר יכול להצדיק, ואני חוזר על המילה: להצדיק את בנייתו ההיסטורית ואין טעם לדבר על אמיתותן של הטענות ההיסטוריות מעבר להצדקה. יתרה מכך, אין שחר לטעון שהצדקה היא גילוי האמת. ההצדקה היא האמת והאמת אני מתכוון כאן האמת של הסובייקט.

בתפיסה אפיסטמולוגית זו מעמד העדות האורלית אינו נופל ממעמד הדוקומנט. כל עדות שעברה טיפול נכון, אני אומר טיפול לפי דיוויס ואחרים, של ההיסטוריון היא לגיטימית, משום שאין ההיסטוריון ביכולתו לגשת לעבר כדי לבדוק את ההתאמה. במקרים רבים העדות האורלית נחוצה משום שההיסטוריון יכול לקיים דו-שיח עם מראיינו כדי לעמוד על אספקטים שאין הדוקומנט הדומם יכול להעניק. אני לא אומר שהאורלי יותר טוב, לא. העדפת מקור על מקור קשורה לא באמת שיש בו, אלא בהצדקה של קיומו בתור עדות נחוצה לכידות, ואני חוזר על המונח לכידות של המוצר ההיסטורי, משום שאין ביכולתו של ההיסטוריון לבדוק את מידת ההתאמה בין ההיסטוריה הכתובה לבין העבר הבלתי תלוי או הבלתי ניתן להשגה. היסטוריון חייב להסתפק בלכידות, כלומר מה זה לכידות? טענה אמיתית אינה מוגדרת כטענה התואמת את המציאות אלא כטענה המתלכדת עם טענות אחרות לכלל מערכת טענות לכידה. ההוכחה שההיסטוריה היא בנייה ולא גילוי היא העובדה שיש מגוון של גירסאות על אותו נושא, המבוסס על אותם מקורות ומשום כך כל ביקורת על עבודתו של ההיסטוריון או היסטוריון מסוים לא יכולה להתבצע באמצעות החיפוש אחרי המחדל שלו בהתאמת חיבורו למציאות הממשית של העבר. הביקורת יכולה להתייחס רק לעבודת ההיסטוריון בשאלות מתודולוגיות הקשורות בחוסר לכידות של חיבורו. תפקידו של המבקר עבודות היסטוריות הוא לנסות ולשחזר את תהליך הבנייה של ההיסטוריון המבוקר. בהתייחסות למקורות אין משמעות למשפט "המחקר מבוסס על כך וכך מקורות ולכן אינו פתיר". אם כך כל ההיסטוריה ... היא חלום.

הביקורת על המקורות היא על הסלקטיביות, על הרשלנות בבדיקת מקורות זמינים לחוקר. זאת הביקורת שצריכה להיות. אין ביכולתם של המקורות להחזיר את החוקר לעבר, משום שהחזרה בזמן בתנועה לאחור אינה אפשרית. הנגישות היא רק למקורות שנובעת ממציאותם בהווה. הזיכרון האישי, כמו כל מקור, אינו מתאר עבר ממשי. לא רק בגלל תעתועיו או המגמתיות שדיברו עליה והרבה מדברים עליה, אלא בגלל שהיא חוויה עכשווית. העבר ההיסטורי הנבנה אינו אלא המשכו הישיר של העבר היום-יומי ואינו נבדל ממנו. כך אם אנחנו מבקשים מעד לתאר אירוע מעבר היום-יומי, ונחזור לבקש ממנו אחרי זמן קצר לתארו מחדש, נראה ששני התיאורים, וזה נעשה ונבדק על ידי דיוויס, אינם זהים במאה אחוז. מזה אפשר להסיק של מאורע אינו המאורע עצמו. הוא מעין בנייה של האירוע הקשורה לא רק במוגבלות לראות את האירוע בשלמותו, כי אף אחד לא יכול לראות, אפילו כל עד, אלא בגלל המוגבלות של השפה לתאר את האירוע כשלעצמו. בכל זאת גילוי עדות אורלית היא בדיוק כמו גילוי עדות כתובה. המראיין אנשים ונשים שלקחו חלק זה או אחר בהתרחשויות העבר הקרוב או היו עדים להם, עשוי להציל מידע היסטורי חשוב, ואני אומר מידע היסטורי ולא אמת היסטורית, כשם שחשיפת דוקומנט חדש מחזקת בנייה היסטורית יותר לכידה.

אם נחקור היטב את מרבית הדוקומנטים שההיסטוריונים משתמשים בהם נגיע למסקנה שהם ברוב המכריע מבוססים קודם על הפיכתם לדוקומנט על עדות אורלית. העבודות הגדולות של ההיסטוריונים של האנאל, שהם בכלל מסתייגים מעדות אורלית, והיום לא מסתייגים כפי שאמרתי, אינם אלא שימוש בעדות אורלית, באמצעות דוקומנטים, כך אני קורא להם.

אני אסתפק באזכור העבודה המפורסמת שכולנו מלמדים אותה של לה-דורי, שכתב מונטיין, הידועה על עיר קטנה בדרום צרפת, שהיו אלביגוונים, שבתקופת האינקביזיציה הקתולית נגדם שם הביאו ועזרו לשחזר. היא בנויה על רישום מפורט של האינקביזטור ז'ק פורמה מתושבי הכפר שם, הכפריים והכפריות, ומתוך עדויותיהם שמועברות דרך האינקביזטור לה-דורי, בונה היסטוריה לכידה. אני קורא לה לכידה. לא אמיתית, אלא לכידה המתארת את האמונה הדתית, אורח החיים, יחסים חברתיים, מנטליות. לה-דורי הצליח להכיר כמעט את כל גיבוריו שנוכחים, הכרות אישית, למרות שאין הוא מדובב אותם בפועל אלא באמצעות פורמה. ומאין לנו לדעת מה בדיוק עשה פורמה כאשר תיחקר את הכפריים והכפריות. זאת שאלה.

בכל זאת עבודתו של לה-דורי נשאת מודל להיסטוריונים המתארים כמעט כמו האנתרופולוגים את חי הנשואין, אהבה, ילדות, זיקנה, מוות. אני לוקח רק את הנושאים של לה-דורי. מוות, מושגי זמן, מושגי חלל, יחס לעבודה ולרכוש ועוד.

ההיסטוריונים היוונים הראשונים, שנשענו על עדות אורלית היו במידה רבה אתנוגרפים ובכך חיברו בין ההיסטוריה לאנתרופולוגיה, לפני שהאחרונה הפכה לדיסציפלינה.

הניתוק בין אתנוגרפיה להיסטוריה נעשה כמעט מוחלט עם הופעת ההיסטוריה המקצועית המדעית הפוזיטיביסטית של המאה ה-19.

מאז המהפכה של אנאל בצרפת וההיסטוריה החברתית בארצות אחרות כמו ארה"ב, אנגליה ואחרות, חזר החיבור בין ההיסטוריה והאנתרופולוגיה. חיבור זה היה מלווה בחשיבות העדות האורלית. מה שתרם עוד לעליית העדות האורלית הוא הופעת האסכולה הרמיניטיטית של קדמאר ואפל ואחרים, שקובעת שהתכונה המגבירה את מדעי האדם ומבדילה אותם ממדעי הטבע היא שהחוקר יכול לנהל דו-שיח עם מושאי מחתרות כדי להשיג את ההזדהות. הזדהות זה מונח שלהם. שהיא המפתח להבנה היסטורית.

דלטי, מייסד האסכולה מהמאה ה-19, כבר טען שכדי להשיג את ההזדהות יש ללמוד את תפיסת העולם, את זה המונח של *Mentalite de temp* – המושגים, את התמונות, את הרגשות, או במונחי האנאל המודרניים האנאליסטים.

ההיסטוריונים שעובדים לא רק על תקופה בטווח הזמן של הזיכרון האישי, אלא בטווח זמן יותר רחוק, מרבים להשתמש בתיעוד אורלי כדי להשיג הבנה עמוקה יותר ואפילו להשיג את עיקרון ההזדהות. דרך תיעוד אורלי ההיסטוריון יכול לבנות ראש גשר על אדמתה של החברה שהוא חוקר, אבל כמו האנתרופולוג, ההיסטוריון ניגש אל מחקר מציוד במכלול דעותיו, ערכיו, השקפותיו, מוצאו התרבותי, הרקע ההיסטורי, עמדותיו הפוליטיות. לא יעזור אופי או אופי החוקר, שהוא הגבול של מה שניתן – אתה לא יכול לבטל את זה. המכלול הזה מכונה על ידי קדמאר לראות מנקודת תצפית נתונה. ההיסטוריון ניגש אל חקירתו מנקודת התצפית שלו, אך גם למראיינים שלו ולבני

התקופה הנחקרת יש להם את האופק שלהם, שהוא מקיף את כל מה שנראה מנקודת התצפית שלהם. כך בתהליך האינטרפרטציה של ההיסטוריון יש תהליך של מיזוג אופקים. בתהליך האינטרפרטציה ההיסטוריון מרחיב את אופקו שלו כדי להפגיש אותו עם האופק האחר. הוא מרחיב את האופק האחר. אם נקבל את תפיסת קדמאר, תהליך התייעוד האורלי הבנוי על דו-שיח ישיר אמור להשיג את המטרה בהרחבת האופקים יותר מכל עדות אחרת המגבילה את הדו-שיח הישיר.

, אבל אני יודע שאני לא יכול להגיע לאמת. documentary history. אני עובד על oral history לאני לא עובד על

פרופ' גלבר: תודה לפרופ' פירו. פרופ' חנה יבלונקה תראה לנו את הספר שיצא עכשיו על משפט אייכמן.

צד ב'

פרופ' חנה יבלונקה: אולי מחוסר צניעות הזכרנו שבמרכז העניין עומד ההיסטוריון, אז אני מבקשת להעיד על עצמי בראשית דבריי שני דברים. קודם כל, אני גם קשת הבנה, אני עד היום לא הבנתי מהי ההיסטוריוגרפיה החדשה וכו' והדבר השני אשר על כן, וזה קשור לראשון, אני גם בלגניסטית ואין לי שום מודלים תיאורטיים. אני לא מאמינה במודלים תיאורטיים. אני מאמינה בעבודה בשטח. ולכן מה שאני מתכוונת לומר לכם וזה היה ההבנה שלי של הפאנל, זאת איננה הפעם הרצאת דברים סדורה וכדומה, למרות שהיא תהיה סדורה כי אני בניתי אותה, אבל אני מבקשת לומר לכם מתוך הדברים שאני עוסקת בהם, מתוך הדברים שאני חקרתי, מהו מקומו של התייעוד בעל-פה בעבודה המעשית שלי, לא מתוך תיאוריה, לא מתוך מודל תיאורטי, ובסוף להסיק כמה מסקנות שאני הסקתי מתוך העשייה בשטח.

אני רצה פה קדימה לעת החדשה, החדשה מאוד אפילו. התחומים בהם אני עוסקת מאז שאני עומדת על דעתי ההיסטורית הם השנים של 50 או 60 השנים האחרונות. במפגש הזה, באותה צומת שבה נפגשת השואה עם המדינה, אולי שני הפרקים ההיסטוריים ביותר בתולדות העם היהודי בעת המודרנית.

במחקר הראשון עסקתי בסיפור קליטתם של ניצולי השואה בישראל ובשני המחקרים האחרים שבאו אחר כך עסקתי בסיפורם של משפטי הקאפו במדינת ישראל וכאמור במשפט אייכמן.

אין כמובן כמו נושא השואה בכלל ובמידה מסוימת גם השואה במדינת ישראל כדי לבטא את חשיבותו של התייעוד בעל-פה. דווקא משום שלמשל בנושא השואה, יותר מכל נושא אחר, חסר לנו אותו מסמך שבו מורה היטלר על רצח יהודי אירופה, ולכן כמגמה ברורה, מה שעומד פה לדיון, ובימים אלה גם מתקיים אגב סימפוזיון של הכחשת שואה בארץ השכנה, מה שעומד היום לדיון זה בעצם מה שיש לנו, התייעוד של ניצולי השואה וגם כמובן תיעוד ארכיוני גרמני, אבל שהוא חסר מיקוד והוא משתמש במילות קוד, מילות הסוואה שאפשר לפרש אותן כך וכך. כלומר, מה שעומד לנו זה התייעוד הארכיוני מול התייעוד בעל-פה של ניצולי השואה שמספרים את סיפורם האישי, חלק ניכר מהם כעבור שנים לא מעטות אחרי ההתרחשות האקטואלית של האירועים.

לפני שאני אדבר על שלושה היבטים של התייעוד בעל-פה בהקשרים הללו וגם בהקשרים של מדינת ישראל, אני מבקשת לספר סיפור קצר. בשנים האחרונות יש הרבה מאוד מוסדות שמקדישים הרבה כסף לתייעוד בעל-פה של תקופת השואה. הבלוט שבהם הוא המפעל של סטיבן שפילברג. אני חושבת שזה מפעל חשוב מאוד. יש לי הרבה ביקורת וראיתי אישית איך זה עובד, אבל בלי קשר, מול סטיבן שפילברג ומה שהוא עשה ב-5 השנים האחרונות עומד

מפעל תיעוד אחד של בן אדם אחד ויחיד, ששמו פרופי' הנס גרינשפן, וזה לדעתי מפעל התיעוד היחיד מסוגו בעולם בהקשר הזה. הנס גרינשפן ריאין קבוצה של 50 ניצולי שואה מ-1945 ועד היום. כאשר שואלים אותו: מה ההבדל בין מה שאתה עושה לבין מה שעשה סטיבן שפילברג? הוא אומר את הדבר הבא: סטיבן שפילברג ריאין 40,000 ניצולי שואה. אני ריאיינתי את אותו ניצול 40,000 פעם. ההשוואה בין שני סוגי התיעוד בעל-פה האלה היא חשובה לאין ערוך אף על פי שמהסוג של הנס גרינשפן באמת יש, ואני מכירה, רק תיעוד אחד.

יש לנו בהקשר הזה גם קבוצה של תיעוד בעל-פה שנאספה בידי ניצולים בשנות ה-50 בארץ. אני רוצה להתחיל קודם כל את העניין הזה של שנות ה-50 ולומר משהו לגבי התיעוד בעל-פה של השנים הללו, כי הוא עיצב הוויה והוא עיצב הכרה והוא עיצב תודעה פה בארץ. לפני כן אני אומר כך: התיעוד בעל-פה כל זמן שהוא מנוצל לאמצעים ספרותיים ישנו החופש האמנותי. נפלא. אבל יש שלושה תחומים נוספים שעליהם אני רוצה להתמקד ואני היום נמצאת בצמתים האלה לכן אני יכולה להעיר כמה הערות שקשורות בהם. שלושת הצמתים הללו ששומשו בהם תעודות בעל-פה או תיעוד בעל-פה הם הצומת ההיסטורית, הצומת של השימוש במערכת המשפט והצומת השלישית היא הצומת של הפסיכיאטריה. חינוך הוא כבר דבר יותר מותנה.

אני מבקשת להתחיל קודם כל בסיפור הזה של התיעוד בעל-פה בשנות ה-50 ואני רוצה להתייחס פה לשלוש נקודות ציון היסטוריות:

משפטי הקאפונים בשנות ה-50. –האחת

משפט אייכמן, שאנחנו לא זוכרים אותו בגלל המסמכים שלו אלא אנחנו זוכרים אותו מהעדים שהופיעו בו. –השנייה

אני אשאל אתכם איזה מסמכים הראה שם גדעון האוזנר, אני לא חושבת שמישהו יזכור מסמך אחד. אני אשאל אותכם על עדים אז בוודאי שחלק גדול מכם מהשכבה הדורית המתאימה יאמר לי: קצטניק ומשה בייסקי.

החלק השלישי שאני רוצה להתייחס אליו זה הסיפור של קליטת העלייה ההמונית בתיעוד בעל-פה ובארכיונים וההבדל כפי שהדברים האלה נשמעים.

אני רוצה להתחיל קודם כל עם דוגמה קצרה של משפטי הקאפונים.

בשנות ה-50 נשפטו יהודים על סמך החוק לעשיית דין בנאצים ועוזריהם פה בארץ. לא היה תיעוד ארכיוני על מה שהאשמות כרכו בתוכם וכחוק יוצא דופן במערכת המשפט הישראלית נקבע שהחוק לעשיית דין בנאצים ועוזריהם, על פי החוק הזה יכול שופט לגזור דינו של נאשם על פי עדות שמיעה בלבד, דבר שאין לו תקדים ואין לו גם דוגמה בחוק הפלילי האחר במדינת ישראל. אז כדי להבהיר, עכשיו לא מדובר בנרטיב היסטורי כזה או אחר, שהוא חשוב כשלעצמו, אבל מדובר בדיני נפשות, ובמצב של דיני נפשות תרשו לי לצטט לכם ציטוט אחד קצר איך נקבע גורלו של אחד הנאשמים, ואני לא נוקבת בשמותיהם, כי זה לא קשור לעניין. אסור על פי צנעת הפרט שאני אציין את השמות. הארכיון נפתח בחוסר זהירות בגנזך המדינה כשביקשתי לעיין בו ואחרי שהם ראו מה הם חשפו הם גם סגרו אותו בחזרה, אז אני רוצה רק לומר לכם מה אמר השופט. הוא הרשיע אדם, יהודי, אחרי השואה הוא הרשיע אותו ל-3 שנות מאסר, והוא אומר כך:

"מספר העדים קטן אמנם; רק שניים, אך הם מהימנים ללא ספק". ואז הוא מסביר למה הם מהימנים: "הם רציניים, לא טמפרמנטים, ולא הוכחה שום סיבה מדוע יעלילו על הנאשם". כך הוכח לדעת השופט ללא ספק שהנאשם השתתף בכל הרציחות ויש לגזור עליו את העונש המרמיר.

חוסר היכולת לשכות. שופט אחר אמר: "זה באמת לא כל כך – שופט אחר, ופה זה מתקשר גם למשפט שנאמר כאן משנה כמה שנים עברו מאז האירוע" זה השופט חשין, וזה איש מאוד בולט במערכת המשפט הישראלית ואחר כך שופט בית המשפט העליון. השופט בהקשר הזה קבע את העיקרון, פשוט כעיקרון והוא כתב: "יש מעשים הנחקקים עמוק עמוק בלבו של אדם ואין הוא עשוי לשוכחם עולמית" ובזה הרשיע את אחד הנאשמים, נאשמת אגב, ושלח אותה ל-7 שנות מאסר.

אני מניחה שבוודאי כאשר מדובר לא בהיסטוריה יום-יומית אלא בטרומה בסדר גודל של השואה, בוודאי שאת בסיס הטרומה הניצולים מעולם לא שכחו, אבל מה הם זכרו? את הפרופורציה של האירוע שהם עברו בוודאי שהדברים האלה הם תלויי תקופה, תלויי נורמות של תקופה וזה מביא אותי כמובן להיבט הבא, לדוגמה הבאה וזוהי הדוגמה של משפט אייכמן. אבל לפני שאגש למשפט אייכמן, אני כל דבר שאומר מבקשת גם לתת לכם דוגמאות. אחת הדוגמאות הבולטות היא הסיפור של יצחק אנטק צוקרמן. הוא אגב יחזור גם בהקשר של משפט אייכמן. על אנטק צוקרמן יש לנו חומר ארכיוני, מה הוא אומר בפרוטוקול בכינוס לונדון שהיה המפגש הראשון של אנשי ארץ-ישראל עם ניצולי השואה אחרי מלחמת העולם השנייה. יש לנו את הפרוטוקול של הנאום שלו ובפרוטוקול של הנאום שלו 1945- הוא מדבר מתון-מתון, ויש לו איזה טענה קטנה אחת, שאגב נאמרת בטון מינורי לחלוטין, שהם לא פגשו עד עכשיו שום שליח מן הארץ בפולין. כ-25 שנה אחר כך הוא נתן תיעוד בעל-פה לארה"ל קדיר מהמכון ליהדות טענות קשות ומרות יש – זמננו, ריאיון מעמיק וארוך מאוד ואז הוא מספר, כ-25 שנה אחר כך, את סיפור כינוס לונדון לו שם, בשפה קשה ונוקבת, מורעלת כמעט, הוא מתאר איך אמרו לו "לא יכולנו להגיע אליכם" ובכלל שהיישוב הפקיר את יהודי אירופה בזמן השואה. אין שום ספק, אין לי שום נטייה לומר שאנטק לא סבל כל חייו וחי את השואה יום-יום וכולם מכירים את הסיפור הביוגרפי של אנטק צוקרמן ומה עלה לו בחייו אחרי המלחמה, אבל אין שום ספק שחלק מדבריו כאשר הוא אומר אותם ב-1971, 72, 73, בין היתר אחרי מלחמת יום הכיפורים, הם כבר חלק מתהליך שהולך ורווח בחברה הישראלית של עשיית החשבון של העולים עם החברה שקלטה אותם. אני אתן לדבר הזה לפחות עוד 2 דוגמאות אחר כך בהמשך, של דברים שנאמרו ב-1945 ונאמרו ב-1971 והבן-אדם צריך להחליט, או החוקר ההיסטורי צריך להחליט באיזה מידה הם רלוונטיים או לא. וזה מעביר אותי למשפט אייכמן.

יש לנו שני אלמנטים חשובים במשפט אייכמן. אחד זה היה גדעון האוזנר כתובע והשני זאת המשטרה שלמעשה היא שבנתה את התיק ההיסטורי. אחד הדברים המוזרים זה שבאמת עוד לא היה נרטיב היסטורי של השואה כשהיה משפט אייכמן.

היה ויכוח קשה מאוד אם בכלל צריך להכניס עדים למשפט. המשטרה אמרה: לא. בשום אופן לא להכניס עדים. המשטרה היתה מאוד נוקדנית ומאוד יבשה. התפיסה של המשטרה היתה שלמסמכים יש ערך הוכחתי רב יותר מלעדויות. זה אגב היה הניסיון שנרכש ממשפטי נירנברג, ששם כמעט לא היה תיעוד בעל-פה אלא אך ורק מסמך, אף

על פי שבוודאי אתם יודעים שמשפטי נירנברג היו הרבה יותר סמוכים לאירועים מאשר משפט אייכמן, שכבר היה 16 שנים אחרי תום מלחמת העולם השנייה.

זלינגר, ראש הלשכה במשטרה שהכינה את התיק הפלילי, הוא בוודאי לא היה היסטוריון, אבל הוא אמר כך: "בעוד שמשמך הוכן בזמן מסוים בלי כל כוונה למצב הדברים שעלול להיווצר בעת מאוחרת יותר, הרי עד חי עלול לשכוח ומה שהיה נכון בנירנברג קיבל משמעות חזקה יותר 15 שנים אחרי סוף המלחמה". אין שום ספק שאתם יודעים שבסופו של דבר העדים הופיעו וכדי שתבינו, זה משפט, זה איננו נרטיב היסטורי, אבל יש פה עניין אפיסטמולוגי. אחת הסיבות שהביאו את העדים היתה גישתו של ההיסטוריון יעקב רובינסון, שהיה היועץ ההיסטורי החשוב של החקירה, והוא אומר שבאותה תקופה חלק מהמושגים של השואה כבר הפכו שבלוניים ואז הוא אומר: "גטואיזיה הוא מושג נדוש ואינו מבטא את הסבל הכרוך בו". זאת אומרת אם תראו את המושג גטואיזיה האנשים לא יבינו על מה מדובר. "יש לתאר בעדות מהו הסבל של העברת כפייה של משפחה תוך שעה-שעתיים למקום מגורים חדש. לא מספיק לדבר על טרנספורטים. יש לתאר את הסבל של האנשים המובאים בצפיפות איומה בקרונות סגורים במשך ימים. במחנות יש לתאר את החיים האפורים ללא תקווה, את הרעב, ובשלבם האחרונים את הציפייה לסוף. לעמוד על העינויים של הפרדת משפחות ובעיקר הפרדת ילדים מאמהות. לשים דגש על רצח בני משפחה בעיני קרוביהם או הוריהם. באופן כללי יש לזכור שעדות חיה מטרתה להכניס בעת המשפט מתח ולהוציאו מאפרוריות של שגרה".

זאת אומרת, גם לתת את ההמחשה של מושגים וגם כמובן להוציא מאפרוריות של שגרה. הדבר האחרון בהקשר הזה של תיעוד בעל פה מול מסמכים, שאני רוצה להעיד בהקשר של משפט אייכמן, הוא הסיפור של עדותם של צביה לובטקין ואנטק צוקרמן, וכבר אמרתילכם שהוא יחזור אלינו בהמשך.

שני הזוגות היחידים שהאוזנר בחר להופיע במשפט היו אנטק וצביה ויאל בראנד והאנזי בראנד. יואל והאנזי בראנד זה ברור, כי הם היו בין העדים היחידים במשפט שפגשו את אייכמן והיה להם אתו קשר. לאנטק וצביה כמובן לא היה שום קשר לאייכמן, והמשטרה המליצה מאוד לא להעמיד אותם כעדים. שימו לב, ממש כהיסטוריונים שמתווכחים על ערכה של עדות בעל-פה אומרים השוטרים את הדברים הבאים: מדוע בשום אופן לא להזמין את אנטק וצביה. "שני העדים הנ"ל", אומר הופשטר שהיה הסגן של זלינגר, "לובטקין וצוקרמן אינם נראים לי העדים המתאימים ביותר לתאר בפני בית המשפט את סבל הקיבוץ היהודי הגדול ביותר באירופה". הכוונה היא כמובן ליהודי ורשה. "הטעמים לכך הם: א) הם לא חיו בתוך ההמון היהודי אלא בתוך קומונה של חלוצים שחיהם היו שונים מחיי יתר היהודים; ב) בשלב יותר מאוחר בתוך הגטו היה הזוג צוקרמן עסוק בכל התקופה בפעולות חשובות בארגון המחתרת, בישיבות לאין ספור ולא באו במגע עם היהודים. לדעתי (וזה אולי הכי מעניין) התיאורים של הסבל בעת הגירושים הם מבחינת עדות שמיעה כי הם לא הסתובבו בחוץ". הוא מוסיף עוד דבר לגבי צוקרמן: "הוא זוכר היטב מדי את התאריכים והמאורעות ואני כמעט בטוח שידיעותיו מסתמכות לא על זיכרון ממש אלא על מה שלמד אחרי מלחמת העולם השנייה מתוך מסמכים".

זאת בוודאי אחת הבעיות הקשות שאורבות לפתחו של ההיסטוריון שרוצה להסתמך על תיעוד בעל-פה.

אני רוצה בהקשר הזה רק להביא שתי דוגמאות ואז אומר כמה כללים שאני למדתי במהלך עבודתי בתיעוד בעל-פה.

הדבר הראשון זה הסוגיה של די.די.טי. פרשת די.טי.טי, ואני מדברת עכשיו לא על העולים המזרחיים אלא על

העולים מאירופה. במובן של התיעוד בעל-פה של חוויות הקליטה בארץ.

בכל התיעוד המוקדם של העולים הניצולים, שבו הם מתייחסים לעלייתם לארץ, הפרק של הדי.די.טי. לא קיים. את הנושא של קליטת הניצולים בארץ באמת כבר מקדישה לו הרבה שנים. בכל התיעוד המוקדם של הניצולים אין התייחסות לפרשת הדי.די.טי. פרשה זו מופיעה בזיכרונות העלייה לארץ של הניצולים החל משלהי שנות ה-70. אנחנו יודעים היסטורית, מתוך מסמכים רחמנא ליצלן, שכל העולים שהגיעו ארצה בעלייה המונית עברו את הדי.די.טי. אבל כחוויה מעצבת הכרה הם למדו שזאת חוויה מעצבת הכרה רק אחרי שהתפרסמה פה בארץ קובלנת המזרחיים בנדון. אולי מעניין יותר הוא הסיפור של לטרון. הסיפור המאוד טעון של לטרון. יש לנו עדויות שנמסרו על לטרון, שנאספו על ידי גבעת חביבה, כ-3-4 ימים אחרי קרב לטרון. אז עוד לא היה גבעת חביבה, אבל השומר הצעיר, מפ"ם ליתר דיוק. כמובן שמפ"ם אספה את התיעוד הזה מתוך מלחמתה להוכיח שצבא של עולים חדשים ומפקדי הצבא הבריטי איננו משתווה לפלמ"ח, אבל האנשים שרואיינו הם אותם אנשים, ואנשים שם מספרים מה קרה, איך לקחו אותם לטרון, את תולדות הקרב ולגמרי בשפה נייטרלית. שניים מאותם אנשים, אני הגעתי אליהם כשעסקתי במחקר הראשון שלי על קליטת ניצולי השואה, בין היתר במלחמת העצמאות. היה מדובר באנשים שסיפרו 3 ימים אחרי הקרב וכעבור המון שנים אחר כך. הם לא היו משה זנבר, זאת אומרת הם לא היו מהעדים המקצועיים. אלה היו שני חברי קיבוץ או אחרת ולהופיע באימז' מסוים. והנה לפתע אני שואלת אשבאמת אין להם מעמד ציבורי כזה שמחייב אותם לומר אותם: תארו לי בבקשה את קרב לטרון. לא דובים ולא יער, לא קרב לטרון, לא מה קרה שם מבחינה צבאית. קובלנה קשה ומרה של 3 שעות איך היישוב שלח אותם הישר מן האנייה לשדה הקרב. אגב, חלק גדול מזה אכן נכון. לא נשלחו ישר מהאנייה לשדה הקרב, אבל נכון שבמקום מימיות היו להם בקבוקי זכוכית ושמונות הקרב במאי של ישראל היו שוקולד. זה נכון. וברחשים וכל הסיפורים האלה. והם לא ידעו על מה הם נלחמים. אכן, יכול להיות. מכל מקום, השוני בתיעוד בעל-פה וכשאתה רוצה לשחזר באמת מה קרה פה, גם מבחינה חברתית בקרב לטרון, על איזה תיעוד בדיוק אתה מסתמך:

ישנן דוגמאות נוספות כמובן, ופה אני כמעט נפלתי בפת, וזה התיעוד האחרון שאני רוצה להביא כדוגמה ואז אומר כמה מסקנות ובזה אסיים.

אלינה בירנבאום מספרת בסרט "שבר ענן" על כמה נורא ואיום קיבלו אותם בקיבוצים בארץ והיא מביאה כדוגמה את העובדה ששיכנו אותם באוהלים. באמת כשראיתי את התיעוד הזה הזדעזעתי. אמרתי: מסכנים, ניצולי השואה הללו הגיעו ארצה ושמו אותם באוהלים. היא הגיעה ארצה ב-1947. ולמזלי, וזה היה באמת בשלב הטירונות שלי, וזה תמיד כדאי להיזכר בזה, סיפרתי את זה לזוג חברים מבוגרים, מייסדי משאבי שדה, יוחנן ורות זריז. ואז רותי אמרה לי, ואני לא אשכח את זה, כי זה היה שיעור מצוין בטירוויה של תיעוד בעל-פה. היא אמרה לי: על מה את מדברת בכלל! למה, אנחנו גרנו בבתים! ואז גם תפסתי כמה חשוב הנושא הזה של תיעוד בעל-פה בתוך הקונטקסט ההיסטורי. אכן, רוב חברי הקיבוצים ב-1947 וב-1946 חיו באוהלים.

עכשיו הייתי רוצה ב-1, 2, 3, 4 לומר כמה מהמסקנות שאני למדתי.

הדבר הראשון: אין ערכו של תיעוד בעל-פה שאיש משמיע אותו לראשונה כמו תיעוד בעל-פה שאיש השמיע אותו פעם שלישית ורביעית. הריאיון החשוב ביותר שהיה לי בספר על משפט אייכמן הוא הריאיון שהיה לי... לאייכמן היו שני סגורים: סרווציוס ווכטנברוך. וכטנברוך הושבע, חתם לסרווציוס שכל עוד סרווציוס חי הוא איננו מדבר. ולכן 35 שנה הוא "התבשל" עם מה שיש לו להגיד כשיום יבוא והוא יוכל לדבר. לרוע מזלו סרווציוס האריך ימים עד מאוד והוא

נאלץ לשתוק קרוב ל-40 שנה ובאמת שפר עלי מזלי בעניין הזה ואני הייתי הראשונה שהגעתי אליו אחרי שסרוציוס מת, והגעתי אליו במקרה, כי לא האמתי שסרוציוס האריך ימים כל כך הרבה, והנחתי, מה שעוד אסור להניח, שסרוציוס כבר לא בין החיים ולכן פספסתי ריאיון עם סרוציוס, אבל הרווחתי עם וכתנברוך.

תיעוד בעל-פה שניתן בפעם הראשונה הוא לעולם חשוב יותר ובעל ערך יותר מתיעוד שניתן שוב ושוב.

הדבר השני: תיעוד בעל-פה תמיד צריך להיות ממוקם בשלב ההיסטורי ובתקופה ההיסטורית שבהם הוא נמסר.

הדבר השלישי: מה שאנחנו אומרים טקסט וקונטקסט. כאשר אנטק אומר את מה שהוא אומר ב-1971 וכאשר אנטק אומר את מה שהוא אומר ב-45. יותר מזה, גם הניצולים עצמם אם היית מראיין אותם ב-45, ואגב אני חסידה גדולה ויש לי הרבה הוכחות שהניצולים אף פעם לא שתקו ודיברו כל הזמן ודיברו הרבה ודיברו בהרבה מאוד אופנים, לא רק מילולי. הם דיברו באמנות, הם דיברו בציור. אבל זה נושא בפני עצמו שלא אכנס אליו. תיעוד בעל-פה כאמור הוא איננו רק תיעוד מילולי. אבל בשנות ה-50 התיעוד בעל-פה של הניצולים הוא קבע אגב את כל התפיסה של השואה, כי לא היה שום תיעוד אחר, ולכן הם מדברים אחרת בשנות ה-50 כאשר פה בארץ, במידה רבה בגללם, רווחת התפיסה של אשמת הקרבן, והם מדברים אחרת בשנות ה-60 וה-70, אחרי משפט אייכמן, כאשר אשמת הקרבן עוברת לאשמת הרוצח, גם זה במידה רבה בזכות ההווייה וההכרה שקבעו עדויותיהם במשפט אייכמן.

להערכת תיעוד בעל-פה לעולם יבוא אחרי הקריאה ואחרי המסמכים. כך אני חונכתי ויכול להיות שאני ריאקציונרית, אבל כך אני חונכתי בהכשרה ההיסטורית שלי. יש אופנים שונים, לפחות לגבי הניצולים שלגביהם אני מרגישה ביטחון לומר, של תיעוד שאיננו מילולי אבל שהוא עדיין תיעוד שאומר ולא תיעוד ממוסמך. למשל ביצירות ספרותיות שכתבו ניצולים. למשל בציורים שציירו ניצולים. למשל בספרי זיכרונות שהם כותבים. ויש לנו קבוצה לא קטנה של ספרי זיכרונות שנכתבים כבר בסוף שנות ה-40 ושנות ה-50. זה ז'אנר שלם.

מאוד חשוב, וזאת הערה אחרונה שרציתי לומר, מוטי גולני הזכיר בהרצאתו בראשית הדברים שהנחת היסוד של העד היא עוונות. זה איננו המקרה אצל העדים שאותם אני חוקרת. הנחת היסוד של העדים שאותם אני חקרת היא להיפך, היא רצון באמת כן ואמיתי לשתף פעולה, ובהקשר הזה הערה אחרונה לסיום: יש הבדל גדול מאוד, אפילו אצלי ואני לא מ-45 ריאיונתי, בין מה שניצולים רצו לספר לי לפני 15 שנה לבין מה שהם רוצים לספר לי היום. לפני 15 ו-20 שנה הדגש היה על השואה. בשנים האחרונות יש נטייה גדלה והולכת של ניצולים לחזור אל הילדות המוקדמת, אל העבר היותר רחוק, אל בית אבא, אל הטרומ-שואה. זה תהליך מאוד מעניין. הוא חשוב גם להבנת החברה שבתוכה פועלת העדות בעל-פה, אבל הוא גם מאוד מעניין כחומר למחשבה.

פרופ' גלבר: אני מבקש רק להציג שאלות ולא להעלות תיזות והערות.

מר מרקוביץ: מה קורה... התיעוד בעל-פה, אותם הריאיונות... ואחר כך ההיסטוריון כותב את זה בצורה... —שאלה

האם זה... האם זה עניין היסטורי? איך להתייחס לזה?

...האם גם מה שלא כתוב שם הוא מאוד חשוב. זאת אומרת... שמתעד המון דברים. מה החשיבות של...?

פרופ' גלבר: אני מציע להשאיר את השאלה לאתר הצהריים, שגם יהיה לנו משפטן בפאנל ולא להתייחס אליה עכשיו.

..... (לא שומעים)—שאלה

.... (לא שומעים) –שאלה

... (לא שומעים) –שאלה

פרופ' גלבר : תודה לפרופ' סובול וד"ר עמוס מגד והמרצים יוכלו להתייחס לתשובות.

חנה יבלונקה : אני לא אמרתי, וזה ממש לא אמרתי, שעדות מוקדמת יותר היא מהימנה יותר מעדות –תשובה

אחריה. אני ציטטתי דברים שאמר זלינגר לגבי ערכן של עדויות במשפט אייכמן. זאת הערה ראשונה.

הערה שנייה, אני לא יודעת על מה מדובר לא דובים ולא יער, אז לא דובים ולא יער.

הדבר השלישי, לגבי השאלה של משפט אייכמן : כן, יש בעיה קשה מאוד עם כל הנושא גם של אהוד אבריאלי ובכלל עם

כל הנושא של עדי הגנה שלא הותר להם לבוא לארץ. זאת סוגיה בפני עצמה והיא הרצאה בפני עצמה. אכן כן.

פרופ' גלבר : הערה אחת לסיום. אני חושב שאפשר היה להתרשם פה ואני חושב שזאת התרשמות לא נכונה, כאילו שההבדל בין היסטוריונים פוזיטיביסטים ושאינם כאלה, שהם רלטיביסטים, מתבטא ביחסם השונה לתיעוד בעל פה, ואני חושב שההבדל ביניהם איננו קשור בכלל ליחסם השונה לתיעוד בעל-פה, כלומר היסטוריון יכול להשתמש ולקבל תיעוד בעל-פה ולהיות פוזיטיביסט, ולהיפך : יכול לשלול תיעוד בעל-פה ולהיות רלטיביסט. יצא פה לא בכונה כאילו שיש כאן זהות בין המושגים וחשוב בעיקר לחבורה הלומדת היושבת כאן לזכור שזה לא כך.

נקודה שנייה, חנה, הערה לך. מה שקורה במעבר בין עדויות וזאת הדוגמה שהבאת מאנטק, ועכשיו אני אספר לכם על תקן עד, במשך הזמן גם העדים לומדים משהו. אנטק ב-1945- באמת חשב בתמימות שהישוב עשה את כל שביכולתו כדי להזדהות ולסייע, רק לא היה יכול. אנטק של 71 זה אחרי הסיפור הבא : 68- עבדכם הנאמן, סטודנט שנה ב', אחרי העבודה הסמינריונית הראשונה שלו, מגיע לכינוס הראשון הבינלאומי של "יד ושם", שעוסק בעמידה היהודית בתקופת השואה. אנטק הוא יו"ר המושב שעוסק בתגובתו של היישוב בארץ-ישראל. המרצה : פרופ' סלוצקי המנוח, שמדבר על כמה היישוב היה עסוק בספר הלבן ולא ידע כלום. ואני הצעיר יושב שם, אחרי עבודה סמינריונית שעוסקת במה היה כתוב בעיתונות על השואה ב-1942, מתחילת השנה ועד סופה, ומתי באמת התחילו לתפוס מה קרה. יושב על ידי אברהם מרגליות המנוח, ואני אומר : שמע, הוא מדבר שטויות. זה פשוט לא נכון. על המרצה סלוצקי. הוא אומר לי : טוב, אז לך תגיד את זה בדיון. אני אומר לו : מה, אני סטודנט וזה. הוא תפס יוזמה, הלך לאנטק, נתן לו פתק ואנטק קרא לי. את מכירה את הכנסים של יד ושם, שם נותנים 3 דקות למתדיין. דיברתי כחצי שעה ואף אחד לא העיז להפסיק אותי. מיד אחרי שהמושב הזה הסתיים אנטק, צביה, צבי שר, שרה נישמי, שולם חולבסקי באו אלי הביתה. הייתי עוד סטודנט ולא היה לי קוניאק, ועד למחרת בבוקר הם ביקשו לדעת מה באמת היישוב ידע, והם באמת האמינו... לא, הם לא ידעו. זאת הנקודה, ולכן תביני למה אנטק ב-1971- מלא טענות כרימון. כל התמונה שלו השתנתה. אחר כך התחילו להעלות דברים נוספים, כש-1971- היה כבר המאמר של אריה מורגנשטרן, אחר כך של דליה עופר. העניין הזה התחיל להיפתח. אבל עדויות שנפרסות של אותו אדם על פני טווח זמן ארוך, צריך להביא בחשבון שהעד הוא לא אותו עד בכל העדויות האלה. התהליך הזה של למידה נכון גם לגבינו ולא רק לגבי המראיין שלו.

קלטת 4

מושב אחר הצהריים

יו"ר: אני שמח לפתוח את מושב אחר הצהריים של יום העיון.

הפאנל השלישי יעסוק באתיקה של השימוש בעדויות. בפאנל הזה שלושה חברים נכבדים: פרופ' יואב גלבר, ראש החוג ללימודי ארץ-ישראל, בית הספר להיסטוריה, חוקר של ההיסטוריה הביטחונית הצבאית של היישוב והמדינה שבדרך. ספרים רבים בתחום הזה, החל מההתנדבות לצבא הבריטי, עבור בפירוק הפלמ"ח וכיו"ב ובשנים האחרונות אני שמח לציין ובלי שום שמץ של קנאת סופרים, שיואב החל לכתוב על ההיסטוריה של הקשרים בין היישוב היהודי והמדינה הצעירה עם המלך עבדאללה מעבר הירדן.

המשתתף השני, פרופ' יורם שחר מהמרכז הבין-תחומי בהרצליה, שעוסק במקורות של המשפט הישראלי. ראיתי בכתובים שהוא עוסק הרבה בנושא של בית המשפט העליון, הצהרת מגילת העצמאות ואני מניח שהדברים שלו יהיו קשורים איכשהו בעניין האחרון הזה.

המשתתף השלישי פרופ' אורי רפפורט, מהחוג לתולדות ישראל, בר-סמכא ידוע בהיסטוריה של ארץ-ישראל בתקופה היוונית והרומית ההלניסטית, בית שני, יוספוס פלוויוס ואני מניח שהדברים שלו יתייחסו בין היתר לעניין הזה.

נושא הפאנל הוא האתיקה של השימוש בעדויות. כל אחד מהמשתתפים יציג את העמדה שלו 10-דקות ואחרי זה נקיים דיון על הנושא. לצערי לא הייתי בדיונים הקודמים בבוקר ואני לא יודע אם אני חוזר על דברים שכבר נאמרו, אבל לפחות בעניין הזה נקודה אחת, לפחות בעניין של כותרת הפאנל, ההיבט של האתיקה של השימוש בעדויות. רק מילה אחת בעניין הזה: בלי ספק כאשר אנחנו משתמשים באמת בעדויות שבעל-פה, רמת האתיקה, האינטגרטי, היושר האינטלקטואלי שנדרש מהחוקר הוא ללא ספק יותר גבוה, לפחות באותה רמה, של מי שעוסק בעדויות שבכתב, בגלל חוסר היכולת או הקשיים לפעמים לוודא או לאמת את שאמר שם, דבר שלא קיים לגבי מקורות כתובים שבדרך כלל הם באמת נחלת הציבור ואפשר לבדוק ולאמת את הדברים.

פרופ' יואב גלבר: אני כמו חנה יבלונקה הגעתי למחשבות על תיעוד בעל-פה ודרך לחפש כללי עבודה מתוך הפרקטיקה ולא מתוך איזשהי תיאוריה בנויה מראש. הפרקטיקה מתחילה מהטירונות שלי בתחום ההיסטורי שזה ועדת אגרנט, ששם אפשר היה להשוות בטווח זמן לא של 50 שנה או 30 שנה, אלא של 6, 9 חודשים בין הזיכרון לבין המסמך או התיעוד או הדוקומנטציה.

יותר מזה, היה מצב מיוחד שבו אתה לא משווה בין הזיכרון לבין מה שאתה במקרה מוצא בארכיון ועלתה השאלה מה מוצאים בארכיון ומה לפעמים לא מוצאים בארכיון, אלא כאשר אתה חושב שמסמך כלשהו צריך להתקיים, אז אתה מומין אותו ומקבל אותו. התיעוד הוא כמעט לחלוטין מלא. ובהמשך יצא לי להתמודד עם העניין הזה גם כמראיין וגם כמארגן פרויקטים של ריאיון וגם כמשתמש. אני בדעה, ולא תמיד עמיתיי מבינים או יורדים לגמרי לסוף דעתי, שהעניין הזה הוא רגיש והוא שונה מן העיסוק בסוגי מקורות אחרים, לא רק הארכיון. הוא שונה מן העיסוק של קריאת זיכרונות ושל קריאת עיתונים ושל קריאת מפות וצילומי אוויר מהסיבה האחת והיחידה, שמדובר פה באינטראקציה בין שני בני אדם, בתהליך הזה של גביית או השגת תיעוד בעל-פה. בכל שאר המצבים ההיסטוריון מתמודד עם ניירות ולזה הוא מוכשר. תהליך ההכשרה שלו בנוי כולו להכשיר אותו להתמודד עם ניירות בצורות שונות, לפעמים זה קלף, לפעמים זה פפירוס, לפעמים זה נייר כרומו של צילום אבל זה נייר. שום דבר בתהליך ההכשרה שלו לא מכין אותו להתמודד עם בני אדם ובתחום הזה יש לנו כל מיני בעלי מקצוע יותר טובים, החל מחוקרי משטרה ושירות הביטחון הכללי, דרך עורכי-דין, שופטים, פסיכולוגים ששמענו היום, עובדים סוציאליים,

אנתרופולוגים, שבהכשרתם מאומנים להתמודד עם בני אדם. היסטוריונים לא, ואולי הגיע הזמן לשנות את זה. אבל זה לא עניין של קורס. קורס זה יהיה חפיף.

שנית, העיסוק בתיעוד בעל-פה בצורה מחקרית מסודרת הוא יחסית צעיר. שמענו על ההתחלות שלו מדב לויין וההתחלות אצלנו. ההתחלות בעולם לא הרבה יותרמוקדמות, עוד 4, 5, 10 שנים לכל היותר. ואין עד היום הצטברות של ניסיון, דעה, תיאוריה שאומרת איך עושים את זה, מה הכללים לעשות את זה. לאט לאט נוצרים דברים כאלה, אבל עוד לפני שנוצרו הכללים, בכל התחום הזה שנקרא היסטוריוגרפיה ישנה מגמה רחבה מאוד של ערעור על כללים בכלל, וזאת המגמה הפוסט-מודרנית וההשלכות שלה, מכיוון שבתחום התיעוד בעל-פה עוד אין כללים, על התחום הזה הן הרבה יותר קשות מאשר על ההיסטוריוגרפיה הקונבנציונלית שעוסקת במקורות על ניירות.

לפתיחה אני רוצה להעלות כמה שאלות שנתקלתי בהן ושהטרידו וממשיכות להטריד אותי ושאלן לי עליהן בהכרח תשובות, ואני מעלה אותן גם כדי שיוורם יתייחס אליהן מהזווית המשפטית, והיה לי קשה למצוא מישהו שיתייחס אליהן מן הזווית הפילוסופית, כי הפילוסופים לא מוכנים לזה כל כך, לא מוכנים כלומר לא בשלים, לא שהם לא רוצים. הם לא יודעים בדיוק מה לומר, ובסוף יבוא אורי ויגיד לנו: מה אתה שובר את הראש? הרי תוקידידס ופלוויוס וההיסטוריונים העתיקים כבר התמודדו עם זה הרבה לפניך.

השאלה הראשונה, היות ואנחנו מדברים פה על אינטראקציה בין-אישית, ההיסטוריון בקטע הזה של עבודתו כאשר הוא ניגש לראיין אנשים שעשו היסטוריה או שהיו עדים להיסטוריה, הופך את עצמו לחלק מן האירוע שעליו העד מספר. זה לא קורה לו כאשר הוא יושב ליד שולחן הכתיבה בארכיון או בספרייה מול הנייר.

האם קיים, כמו בכל אינטראקציה בין-אישית, איזשהו יחס חוזי בין ההיסטוריון לבין המקור שלו, –העניין השני כלומר האם יש לו איזה מערכת של מחויבויות הדדיות, למשל המקור מתחייב לומר את האמת, לפחות כפי שהוא מבין אותה. אומר את זה על דרך השלילה, מתחייב לא לשקר ביודעין. האם יש לו התחייבות כזאת? יש שאלה למה מתחייב

להשתמש בכל העדות, לשלף ממנה את מה שנוח לו, לא לעוות אותה אם אני אציין את זה על דרך –המראיין

השלילה. יכולות להתעורר מזה עוד שאלות רבות אחרות.

יש שאלה של מיהו בעצם הבעלים של העדות ומתי הבעלות משתנה? ברגע שהמילה יוצאת מהפה או אחרי שהיא שוקלטה, נכתבה, הושמה בקונטקסט ומי שאמר אותה קרא אותה בקונטקסט, ראה שהבינו אותו נכון, שהיא כמו שהתכוון לומר, שהוא לא טעה ולא פלט, ואז הוא מאשר את זה: זאת עדותי. מאותו רגע הוא מסר את הבעלות עליה לא להיסטוריון, למעשה לציבור, אלא אם הוא הגדיר אחרת. ושוב, האם הוא יכול להגדיר אחרת.

אם אין פה איזה קשר חוזי אז מה ערכה של העדות? אם היא לא בנויה על איזשהי מידה של התחייבות לומר את האמת. כי אנחנו לא מדברים פה על עדויות משפטיות. עדות משפטית אתה נותן בשבועה. עדות בפני ועדת חקירה אתה נותן בהן צדק. אבל כאן זאת עדות וולונטרית ועדיין צריכה להיות כרוכה במידה של מחויבות. שאלה גם מה "החווה" הזה צריך להקיף. ואני מתכוון כאן וקצת התייחסו לזה בהקשרים אחרים במשך היום, לשאלה של מידע ופרשנות: מה רוצה לקבל ההיסטוריון, והוא בדרך כלל לפחות אם הוא פוזיטיביסט, ירצה לקבל מידע, העד לעתים קרובות ירצה לתת פרשנות או הערכה, לא רק מידע ולפעמים לא בעיקר מידע, אלא לתת את גרסתו להיסטוריה. האם בכלל ניתן, האם יש רשות להפריד בין רכיב המידע שבעדות לבין רכיב ההערכה או הפרשנות שבה. זאת אומרת יש לנו פה שורה

של שאלות שמתייחסות לטיב הקשר שבין ההיסטוריון או מי שפועל מטעמו, לפעמים זה עוזר מחקר שנשלח לראיין ולא בהכרח ההיסטוריון עצמו, לבין מי שנותן את העדות או המקור שלו.

תחום אחר של שאלות שמעוררות קושי אתי מסוים הוא הערכת העדות.

דברו פה על הפרובלמטיקה והיא קשה, מכיוון שהחומר הזה מתבסס על זיכרון עם כל מה ששמענו על ליקויי זיכרון ועיוותי זיכרון והיכולת לעשות מניפולציות בזיכרון. ואז מה קורה כאשר יש לך אפשרות לבדוק נקודה מסוימת בעדות מתוך השוואתה לחומר דוקומנטרי אותנטי שאין עליו ערעור והוא לא פתוח לפרשנות, ואתה מוצא שהעד על הבנקט, העד טועה. בדברים אחרים שהוא אומר אתה לא יכול לבדוק אותו, כי אין לך מול מה להשוות את הדברים. האם מותר לחוקר להקיש מן הטעות שהוא וידא על מרכיבים אחרים של העדות שאותם הוא לא יכול לוודא שהם מוטעים? להמחיש את זה בדוגמה מאוד ידועה: חוקר השואה ראול הילברג, אבי חקר השואה, היה נוהג לספר את הסיפור הזה. הוא מהיריבים הגדולים ביותר של התייעוד בעל-פה. אחד מניצולי מחנה טרבלינקה בעדותו מספר איך הם הגיעו למחנה והוא מתאר איך הם נסעו ברכבת והגיעו לאמצע היער והכל היה לבן והשלג נפל מהעצים וטרטרו אותם, הריצו אותם בשלג והעמידו אותם בשלוש והם עמדו בשלג וקפאו מקור, ומכל העדות הוא התרשם: שלג, חורף. זה היה ביום חורף נוראי. ומצא הילברג את אותו ניצול ברשימת הטרנספורטים של הגרמנים. הוא הגיע לטרבלינקה ביולי ואין סיכוי בעולם שבטרבלינקה ירד שלג ביולי. פה הוא "תפס" אותו. מה אפשר ללמוד מזה על שאר העדות, אם אפשר. שאלה לא פשוטה. דוגמה אחרת, שוב מהטירונות שלי, נדמה לי שזה עוד היה בעבודות המ"א שלי, כשריאיתי את בנו כהן, הנשיא האחרון של התאחדות ציוני גרמניה, שעזב את גרמניה ב-1938 ועלה לארץ. זה היה אי-שם בתחילת שנות ה-70 ואני נותן לו לספר את סיפורו. הוא היה כבר מאוד מבוגר אז, ותוך כדי סיפור הוא סיפר לי איך הוא נסע עם ארלוזורוב ברכבת לקונגרס בפראג. אני הטירון והצעיר מפסיק אותו ואומר: "סליחה ד"ר כהן, אבל ארלוזורוב נרצח הרי שלושה חודשים לפני הקונגרס, אז לא יכולת לנסוע אתו ברכבת לקונגרס". יותר אי אפשר היה להוציא ממנו מילה, לא מפני שהוא כעס אלא מפני שהוא איבד את הביטחון שהוא זוכר את הדברים והוא לא רצה לומר דברים לא נכונים.

שאלה איך אני מתייחס לכל מה שהוא אמר עד לנקודה הזאת.

היות והעדות כוללת רכיב די גדול של פרשנות, ולפחות אני לא מחפש אותה בעדות, אם כבר אני משתמש בזה זה כדי לקבל מידע ואני מניח שגם אחרים גישתם דומה, מה אותו חוזה שהזכרתי קודם אומר לגבי היכולת שלי להפריד בין הדברים. האם אני יכול לקבל את עדותו של העד, להתעלם מפרשנותו, האם מותר לי להתעלם או שהחוזה שלנו הוא כללי לעדות ואז אם אני לא מקבל את הפרשנות, אני צריך לנמק מדוע לא. אם אני אתחיל להתווכח עם כל עד, וגם ככה הספרים שלי זה הרבה מאות של עמודים, הם יגיעו לממדים שאף מו"ל לא ירצה להוציא אותם אם אני אצטרך לסתור את הפרשנויות האחרות. אני אפילו לא עושה את זה עם קולגות, אז אם אני אתחיל לעשות את זה עם ... בכלל זה לא ייגמר. גם בעיה לא פשוטה.

אחד הנימוקים המרכזיים של חסידי השימוש התייעוד בעל-פה או אלה שמרבים להשתמש בו, פחות ביקורתיים כלפיו, שגם אם הדברים לא לגמרי מדויקים ויש עיוותי זיכרון וכך הלאה, אז קיימת האפשרות של השוואת עדויות, תמיכת עדות אחת בשנייה, שמביאה בסופו של דבר את החוקר אל מה שקאייס פירו לא אוהב, אבל בעיניי זה המטרה של ההיסטוריון, להתקרב אל האמת.

אביא דוגמה אחת: בקורפוס התיעוד בעל-פה של איך היישוב הלך לעמוד בגבורה במרחב הזה שאנחנו בתוכו בשנת 1942, כאשר יגיע רומל וכך הלאה, אחד הסיפורים הפרטיים שחוזרים על עצמם בהרבה מאוד עדויות, ושל אנשים חשובים ורציניים, הוא איך יצחק בן-צבי התבוסתו, בניגוד לעמדת מוסדות היישוב, הלך לנציב העליון להתחנן על ירושלים שיכריזו אותה כעיר פרוזות כדי שהגרמנים לא יפציצו אותה, וזה כשכל ההנהגה חשבה איך הולכים להילחם בכרמל. קודם כל שהולכים להילחם בכרמל זאת אגדה, אני לא אכנס כאן לפרטים האלה. אבל לגבי הסיפור הזה על יצחק בן-צבי הוא מעניין. הוא מופיע אצל משה סנה בעדות והוא מופיע אצל אהרון ציזלינג בעדות והוא מופיע אצל ישראל גלילי בעדות ובעוד שתיים שאני כרגע לא זוכר בדיוק מי. לא היו דברים מעולם. שנה קודם לכן, ב-1941, אחרי נפילת יוון, כאשר באמת הכריזו על אתונה כעיר פרוזות, היה דיון משותף להנהלת הסוכנות והוועד הלאומי ועלתה שם הצעה לשלוח משלחת לנציב, בין היתר גם להעלות את העניין הזה של הכרזת ירושלים כעיר פרוזות. ונכון שמשו שרת ויצחק גרינבוים שייצגו את הנהלת הסוכנות בדיון התנגדו, אבל ברוב קולות הוחלט לשלוח משלחת, והלכו בן-צבי ועוד חבר אחד. זה היה שנה קודם, לא על רק רומל על על רקע נפילת יוון. ב-1942 שוב יצחק בן צבי הלך לנציב העליון, לא על דעת על עצמו, אלא במשלחת שהיו בה משה שרת ואליהו גולומב ועוד כמה אנשים חשובים ומכובדים. מכאן שגם כאשר כמה עדים, ש אין ביניהם קשר, הם לא מוסרים עדות קיבוצית ומחזקים אחד את זיכרונו של השני, אלא כל אחד בנפרד מספר את אותו הסיפור זה עדיין אינו ערובה לכך שהסיפור נכון. והטענה שאפשר להתגבר על ליקויי הזיכרון על ידי תמיכה של עדות אחת בשנייה לא תופסת.

אני יכול להביא עוד דוגמאות. אפילו דוגמה אקטואלית שהופצה לאחרונה ברשת של קורפוס ידיעות של ניצולי טנטורה במחנה ירמוך. כולם מספרים שם את אותו סיפור. עדיין זה לא אומר שהסיפור נכון.

יש עוד בעיה בעדויות מבחינת ההתייחסות אליהם ואתן דוגמה קצרה, זה השלכות התקופה שבה מראיינים את העד ומדברים אתו, בעיקר כשהוא מדבר על 50 שנה אחורה. אני אביא דוגמה משפטית. משפט שהתנהל לפני כמה שנים, ב-1992, כשהבעיה בו היתה מתי בדיוק הגיעה המשטרה הבריטית לבית שבו התחבא אברהם שטרן הוא יאיר, ברח' מזרחי 8' בתל-אביב. והעדים דיברו שם על כל מיני טווחי זמן, בדרך כלל לפי מתי הם שמעו את הירייה שהרגה את יאיר. ואף אחד, לא השופט, לא עורכי הדין, לא שאל אף אחד ועשרות עדים העידו בשאלה הזאת, לא שאל אף אחד מהעדים אם היה לו שעון ואיזה שעון על היד או בכיס. כי מה שנראה מובן מאליו בשנת 1992 כשכל אדם הולך עם שעון על יד שמאלו לא נכון לשנת 1942 לגבי חצי האנשים ולגבי אותו חצי שכן יש לו שעון, חצי ממנו זה שעון כיס. אני מניח שזה לא הדבר הראשון שהוא עושה כשהוא שומע ירייה, זה שהוא מוציא את השעון מהכיס להסתכל מה השעה. יש פה עיוותים שמוכרחים לקבוע איזשהי מערכת כללים בהתייחסות.

הנקודה האחרונה: בכל מה שאמרתי עד עכשיו, כאשר התיעוד בעל-פה משתלב עם מקורות אחרים, הבעיה היא יחסית פשוטה. על ידי השימוש במקורות האחרים אפשר לעקר חלק לפחות מן המכשלות שבתיעוד בעל-פה. כאשר אנחנו עוסקים בתיעוד בעל-פה של תרבויות לא כתובות כמו שהיו לנו דוגמאות היום, ולא תמיד יש לנו את בתי הדין הספרדיים או איזשהו קורפוס אחר שניתן להעזר בו או להשוות אליו ואנחנו עוסקים רק בתיעוד בעל-פה, וזה קורה בשני מקרים: בתרבות לא כתובה או ברמת רזולוציה שאיננה מתועדת בכתב. כלומר, במלחמה אוגדה מתועדת. היום חטיבה כבר לא. גדוד לא. במלחמות עבר זה אולי מסגרות קטנות יותר. כשיורדים לרמות רזולוציה כאלה אין לנו תיעוד כתוב. ואז התלות שלנו בתיעוד בעל-פה, עם כל המכשלות שכרוכות בו, היא תלות כמעט מוחלטת, ולכן מה שאני מחפש זה במשך הזמן לפתח איזשהי מערכת כללים שתיצור מסגרת לעניין לשימוש בו, כי אני ודאי רחוק

מלפסול את השימוש, לפחות בשתי הדוגמאות שנתתי אין לנו גם אלטרנטיבה כלשהי ובתחומים או ברמות אחרות יש לנו אלטרנטיבות חלקיות והתיעוד בעל-פה משלים דברים שלא יהיו בתיעוד כתוב ובסוגי מקורות אחרים בכלל וגם כן נזדקק לו, אבל אנחנו מוכרחים שתהיה לנו בעניין הזה איזשהי מסגרת מחייבת של כללי עבודה ואחת המטרות של דיון כזה ואחרים מהסוג הזה היא לנסות ולפתח מערכת כללים כזאת.

יו"ר: תודה רבה ליואב. דברים שבהחלט יכולים להוות בסיס לדיון אחר כך. נתייחס לזה בהמשך. נשמע עכשיו את פרופ' יורם שחר מהמרכז הבין-תחומי בהרצליה, על ההיבטים המשפטיים של הסוגיה.

פרופ' יורם שחר: אני צריך לספר לכם שאני תקעתי את עצמי לפינה מסובכת מפני שהבטחתי לבוא להגיב על דברים. אין לי שום דבר להגיד משלי, מהחוויות שלי כחוקר כמתעד בעל-פה אני יכול לספר סיפורים שלא יהיו שונים מהסיפורים שלכם. רמז לסיפור כזה הוא שברגע מסוים כשנדמה לי שיכולתי להפוך סיפור מקובל על פיו הוא:

דוד בן-גוריון ומשה שרת נפרדו רגע לפני הכרזת העצמאות. בן-גוריון גירש למעשה את שרת. העליב אותו מספיק כדי שילך לביתו וכתב את הכרזת העצמאות לבדו. זהו הסיפור המקובל הידוע. אישה אחת שמשה שרת התארח בביתה, כך היא אמרה בשלב מסוים של ריאיון, אמרה שהגיע באותו לילה שליח מבן-גוריון, השליש הצבאי שלו או מי שהחליט שהוא השליש הצבאי שלו, עם הטקסט, שרת קרא אותו, השליש חזר, בן-גוריון לא כתב את זה ביומנו והנה סנסציה. כלומר, בן-גוריון אמנם גירש את שרת אבל כדי שיהיה שלום בית שלח לו את הנוסח ובעצם זה לא הנוסח רק של בן-גוריון אלא גם הנוסח של שרת.

קצת יותר מאוחר, כשכולנו כבר היינו יותר עייפים, אז שאלתי: אולי זה היה שבוע קודם? אם זה היה שבוע קודם אז זה לא סיפור, כי שבוע קודם בן-גוריון עוד עבד עם שרת. היא חשבה קצת ואמרה: אולי. והיה אתי דוקטורנט שהוא גם עיתונאי והוא שאל: זה גם היה יכול להיות במבצע קדש? אז היא אמרה: אולי. והעיתונאי אמר לי: אני לא הייתי שואל את השאלה הראשונה. אני הייתי מפרסם בלי השאלה הראשונה. אבל אם כבר שאלת את השאלה הראשונה, אני שאלתי את השנייה ולא כדאי לפרסם, בכלל זה אבוד.

זה כדי לומר לכם שאין לנו ישועות. אני משפטן במקצועי ולי לא היתה שום ישועה שם. התשובה האם לפרסם את האמת הסנסציונית כאילו היה איזשהו שיח בין שרת ובן-גוריון, להתעלם ממה שמצאנו בהמשך על ידי עוד שאלה, כן להתווכח עם העד, העורך לא היה נותן את זה, אבל לנו היה זמן משלנו, אז שם כן התווכחנו אתה, האם לפרסם את זה או לא היא מובנת מאליה להיסטוריון, למשפטן, גם לעיתונאי אבל עיתונאי יש לו אולי אינטרסים אחרים. אין למשפטן ישועה, להערכתי, מהבחינה הזאת. אם ישנו משהו שאפשר ללמוד זה שכללים לא יועילו. זאת ריאליה משפטית. אפשר לנסח כללים. אתם ההיסטוריונים תוכלו לפרנס משפטנים שיעזרו לכם לנסח כללים. אני לא בעניין. אני לא עורך-דין, אז אסור לי. אבל הם לא יועילו, מפני שהתמונה האנושית תשאר אותה תמונה.

במקום כל השאלות שאתה ניסחת כנראה מתוך ציפייה לישועה משפטית, ניסחת אותם בלשון של משפטנים בציפייה לישועה משפטית. מילים כמו חוזה או אפילו מילים כמו מותר, שאני חושב ששאלת אותם בשפה משפטית, אני מציע לשאול בדיוק את אותן השאלות בשפה לא משפטית ולהגיע לאותן המבוכות. האם יש חוזה בין המרואייין והמרואיין? תשובה מאוד פשוטה יכולה להיות: כן, יש. כלומר, אפשר להושיב את המרואייין או להעמיד אותו, ולגבש אתו הסכמות. לשאול אותו למה הוא מוכן, לשאול אותו באיזה תנאים הוא יהיה מוכן. לשאול אותו אם הוא מוכן להישאל—שאלות צולבות. לשאול אותו אם הוא מוכן שבשבוע הבא יהיה ריאיון שני עם אותן שאלות בדיוק. אם הוא מוכן

אז התשובה היא לא. מעבר לזה, ישנם כללים משפטיים שבאמת אינם בהכרח נוגעים –אז התשובה היא כן. לא מוכן

מרמה. לא –בין אדם לאדם. לדוגמה, אסור לרמות. זאת עבירה פלילית לקבל דבר במרמה, ואדם שאומר מרמה

חשוב למי הוא אומר את המרמה. מה זאת אומרת לא חשוב. אם אף אחד לא שומע אז לא יהיה לזה שום אפקט, אבל

מרמה היא מרמה. אם אקרא לכם את ההגדרה זה יישמע לכם שכאילו למשפט כן יש ישועות. אבל אין, אלה דברים

פשוטים. מה זה מרמה? זה אמירת דבר אשר האומר אותו יודע שאינו אמת או איננו יודע שהוא אמת. מה חידשנו

המשפטים? אילו אתם הייתם צריכים לנסח את ההגדרה של משפט: מישהו אומר דבר ולא יודע על מה הוא מדבר, או

אדם כזה הוא –ממש יודע שזה לא נכון, או הוא לא יודע אם זה נכון, הוא מציג את זה כאילו הוא יודע שזה נכון

רמאי. אסור לרמות. אסור לרמות אדם אחד ואסור לרמות את כל הציבור.

שאלות אחרות יכולות להיות באיזו מידה מתחייב המראיין מבחינתו בדין אם הוא מעביר את המרמה. זה שוב תלוי

אם הוא מעביר את המרמה בידעין, כאשר הוא יודע שרימו אותו. אם הוא מעביר את המרמה אז זה פשוט לגמרי. לא

צריך להיות משפטן כדי להבין שזאת שותפות לדבר עבירה. אדם אחד מוסר דברי מרמה, והשני יודע שאלה דברי

אז זאת שותפות לדבר עבירה. והלאה והלאה. הדברים נראים לי מאוד פשוטים. –מרמה ומעביר את זה הלאה

אם יש איזשהי תובנה שאפשר להביא מעולם המשפט, נדמה לי שזה דווקא התובנה השלילית שלא תעזור לכם, והיא

אומרת שסתירות במה שאנשים אומרים או כותבים לא בהכרח מעידות על כך שהם שקרנים ודי מקובל בריאליה

המשפטית, ושוב זה לא כתוב בשום מקום, זה לא עולם הכללים, אין לנו כללים כאלה, אלא זה מסוג הדברים

ששופטים בשנה העשירית לשפיטה יודעים אותם לאחר שהם טעו בזה כך וכך פעמים קודם לכן. אין להם שום כישרון

גדול יותר ושום הבנה גדולה יותר מאחרים והם לא למדו את זה בבתי ספר למשפטים. לאחר כמה שנים כשופט או

כעורך-דין, כמראיין או כמתחקר, אני מניח שאנשים לומדים שעדות יותר מדי רהוטה, עדות שאין בה אף סתירה,

עדות שהיא מסודרת מדי או אפילו שתי עדויות שונות של אותו אדם שהן חוזרות במדויק על הדברים, זאת העדות

החשובה. לא ייתכן. פשוט לא ייתכן. אנחנו כן זוכרים שלג ביולי, והיתר מאוד ייתכן שהוא נכון. זה שזכרנו שלג ביולי

לא אומר שזהו הנכון. וגם בזה אין כלל, מפני שלפעמים זה כן נכון. לפעמים זה פשוט כל כך לא יכול להיות שזה

כנראה כן נכון שזה שקר ואז הייתי מתחיל לשאול את אותן השאלות שאתה ממילא שואל כהיסטוריון, ששאלת פעם

במאמר שפעם פירסמת והיו צריכים לקחת בחשבון גם מניעים, אז זה שוב מובן מאליה ולא צריך להיות משפטן בשביל

זה. זה בוודאי טעות שיש לחשוד שיש מאחוריה מניע יכול להיות שאיננה טעות אלא היא שקר ויש באחת כדי להחתים

את כל היתר.

התוצאה הסופית היא עד שלא ישאלו אותי שאלות יותר מדויקות, וגם זה בהנחה שאני אדע לענות עליהן, שהמשפט לא

תצמח ישועה, אבל כללית הייתי אומר, כללים פורמליים לא יועילו. אולי עוד ריאליה אחרונה בהמשך למשהו שמישהו

האם ניירות מועילים? האם לכתוב יועילו? התשובה שלי היא: מעט מאוד. באיזה מובן? כאשר –שאל אותי בהפסקה

מרואיין או מראיין רוצים לעשות צרות אלה לאלה, מכל מיני סיבות: השתנו האינטרסים, היתה להם הבנה קודם

ניירות לא יועילו. כל מי בכס שאי פעם עשה חוזה, אתם לא התנסיתם רובכם –ועכשיו אין, אחד מרגיש שהשני בגד בו

גם בהפרות חוזה אני מניח, כי בדרך כלל הדברים עובדים, אבל נדמה לי שאנחנו למדנו בעולם המשפט שהנייר עצמו

לא עושה את העבודה, הנייר לא מועיל. אם יש אינטרס חזק לצדדים, בכל זאת להשאיר את הסכסוך פתוח, אז גם אם הדברים כתובים באופן המפורש ביותר, ב-6 עותקים או בכל מיני הצגות אחרות שאנחנו המשפטנים עושים, אנחנו ממציאים סרטים אדומים, מחוררים את זה פעמיים, שמים דונג, מעמידים את הצדדים על רגל אחת כדי שהם זה הכל שטויות. אם הצדדים רוצים לפתוח סכסוך ולשמור את –יישבעו, שיגידו איזהם דברי שבועה וחרמות ואלות יימצאו פירושים מקוריים למה שכתוב –הסכסוך גם אם הדברים יהיו כתובים באופן המפורש ביותר בחוזה ביניהם שם, עותקים ילכו לאיבוד, פתאום יוצו עותקים שונים של אותו דבר והסכסוך יתקיים. זה יכול לעזור לצדדים שלא כל כך רוצים להישאר מסוכסכים ומחפשים דרך בכל זאת להתפשר ולהביא את השלום. יש סיכוי שאם אחד ישים מתחת לאף של השני נייר שבו כתוב: התחייבת והסכמת וגם אמרת שמרגע שהדברים יפורסמו גם אם לא תחתום עוד שתי חתימות ניתן יהיה לפרסם אותם, הרי שיש סיכוי שהצד השני ישתתק, אבל לא בהכרח. אז כמו עורך-דין התשובה היא: אני לא יודע, אין תשובות. שכר טרחה נא להשאיר ב...

יו"ר: תודה רבה לפרופ' יורם שחר. אני חושב שהחדשות הטובות בדברים שלו או החדשות הרעות, תלוי איך מסתכלים על זה הוא שהפער בין היסטוריונים למשפטנים הרבה יותר קטן ממה שחשבנו קודם. פרופ' אורי רפפורט, בבקשה.

פרופ' אורי רפפורט: אני חושב שבהשוואה לכלל הדברים האחרים אני עוד יותר רחוק מהעניין שאתם עוסקים בו, כי אפילו בסיאנס אי אפשר להעלות דמויות מהעת העתיקה ולגבות מהם עדות ולכן אני גם קצת מתלבט למה בעצם הכוונה אתיקה של השימוש בעדויות: אתיקה של העדים, אתיקה של ההיסטוריונים, אתיקה של אלה שקוראים מה שההיסטוריונים הקדמונים כתבו? ולכן אני אסתפק בעצם בהרהורים על מה ששמעתי או מה שנראה לי קצת רלוונטי, לא ממש רלוונטי, לדברים שקשורים לנושא של יום העיון הזה שכמובן יכול להתקיים רק כשבמוקד עומדת התקופה החדשה.

האם זו בעיה של העדות או זו –שאלה אחת שעלתה בדעתי היתה הבעיה של העדות בכלל, כל עדות מכל סוג שהיא בעיה של השומע, ונדמה לי שפה אנחנו נוגעים בתפקיד חשוב של ההיסטוריה בכלל בנושא החינוכי. לפי עניות דעתי בעצם אין לנו שום עסק עם העדים: מה הם אומרים, כן אומרים או לא אומרים אמת, אלא בעצם הבעיה היא ביכולתם של אלה ששומעים להבחין בין אמת לשקר, זאת אומרת שהרבה יותר חשוב לא לעסוק באתיקה של העדים וזה לא משנה אם זה עדויות הכתובות מהעת העתיקה או מימי הביניים או עדויות שבעל פה, אלא ביכולתם של השומעים להבחין במה שהם שומעים ואת זה אפשר לראות לא בעת העתיקה אלא בפרסומת, בכל אותם דברים שמציפים אותנו בהם, ושאלם לא בוחנים אותם בעין בעצם של היסטוריון, הרי שמרמזים אותנו השכם והערב כל הזמן, ולכן אני חושב שדווקא תפקידנו כהיסטוריונים בחינוך שאנחנו נותנים לסטודנטים שלנו בעיקר זה לא להתעסק בשאלה מה אומרים לנו אלא בשאלה איך אנחנו מתמודדים עם מה שאומרים לנו ויודעים לשאול את השאלות הנכונות, ואני מניח שזה נכון לגבי כל עניין.

באשר להיסטוריוגרפיה של התקופה העתיקה, של התקופה ההלניסטית-רומית, כמובן שלהיסטוריונים העתיקים היו עדים שהעידו, מה שאנחנו אומרים עדויות בעל-פה, אנחנו בדרך כלל קוראים להם אינפורמטורים או מסרנים בעברית יפה, מסרנים שמסרו דברים שידועים להם אבל הם לא בחזקת עדים על מה שידוע להם אישית, אלא בחזקת אנשים

שמוסרים את מה שידוע להם מהמסורת התרבותית של התרבות שאליה הם שייכים, למשל הרודוטוס שמדבר על המלומדים הפרסים או על הכוהנים המצרים שהם נותנים לו אינפורמציה שאתה הוא צריך להתמודד. יש מסרנים שמוסרים דברים שהם עצמם חוו, כמו אצל תוקידידס שכותב היסטוריה קונטמפורלית ואז הוא עצמו חוקר או מדובב אנשים שהיו שותפים למאורעות כדי ללמוד מהם מה קרה, וישנה העדות העצמית של ההיסטוריון, כלומר הראייה העצמית, כאשר ההיסטוריון הוא העד הראשי של עצמו, כלומר תכונה או יתרון של כותב היסטוריה על פי השקפת העת העתיקה היא, שההיסטוריון עצמו חווה את מה שהוא מספר, אם זה תוקידידס שהיה מעורב ישירות במלחמה הפלפונזית או יוסף מתתיהו שהיה מעורב במרד הגדול ואז הוא טופח לעצמו על החזה ואומר: הנה יש לנו כאן מקור נפלא. אני עצמי ראיתי את הדברים במו עיניי. ואז כמובן שכל השאלות שנוגעות לאמינות של עד, לאמינות הזיכרון שלו, להשפעות שיש עליו כמובן חוזר ועולה, בהבדל האחד שאנחנו לא יכולים לתחקר אותו, אם כי לגבי יוסף בן מתתיהו עשה משהו את מלאכתנו בזה שהכניס אותנו לפינה יוסטוס מטבריה ולכן אנחנו יכולים לפחות להשוות שתי עדויות שלו על מגזר מסוים של אירועים ואז אנחנו אולי קצת קצת במצב של ההיסטוריון של התקופה הקונטמפורנית שמישהו אחר עשה באופן שולי אמנם את מלאכת התחקור של העד הראשי, כלומר יוסטוס שבעצם העלה השגות ושאלות ויוסף בן מתתיהו מנסה להשיב עליהם בספר נוסף, אבל כמובן שגם זה רק יחסית קצת קרוב לסיטואציה המודרנית.

ולגבי שאלת העדויות כמובן שישנן העדויות האחרות שעומדות בפני ההיסטוריון הקדום, כלומר העדויות הכתובות, לעתים העתקה מזולתו, לעתים מסמכים שהוא מביא, לעתים מקורות שהוא משתמש בהם, יומנים, רישומים של אנשים שהיו בפוליטיקה. שוב, הדבר בולט אצל יוסף בן מתתיהו במלחמת היהודים, כאשר אחת ההשקפות הרווחות היא שעמדו לרשותו היומנים של המצביאים הרומיים, כלומר של אספסיאנוס ואחר כך של טיטוס ובהם הוא יכול היה להשתמש כעדות לגבי דברים מסוימים שעליהם הוא מדווח.

לגבי מבחן האתיקה, זאת אומרת השאלה שעלתה פה, האתיקה של השימוש בעדויות, נדמה לי שהמצב אצל ההיסטוריונים העתיקים הוא יחסית די פשוט. ההגינות היא לומר: מנין אתה יודע את מה שאתה יודע! ובכך פטרת את עצמך מן השאלה האם אתה חלילה מטעה ולכן עושה מעשה שהוא בלתי מוסרי. כאשר הרודוטוס מספר סיפור ואומר מנין הוא שמע אותו ואומר לקורא: תשפוט בעצמך, לפחות מבחינה אתית הוא לא עשה שום מעשה שאיננו ראוי.

לוקיאנוס בחיבור שלו שנקרא "ורה היסטוריה" לא במובן של היסטוריה אלא סיפורים אמיתיים בסטירה, אומר: כל מיני בלופים סופרו על ידי ההיסטוריונים הקודמים ובמיוחד על ידי הומרוס, הסיפורים שהוא מוסר הם סיפורים שהרי אין להם שחר. מי מאמין שהיה ענק עם עין אחת במצחו וכו', אבל גם אני רוצה לספר סיפורים בדויים. ולכן דבר האמת היחיד שאני אגיד בסיפור שאני הולך לספר זה שאני משקר.

העמדה הזו היא עמדה מוסרית לחלוטין: אני משקר. מה שתקראו עכשיו אלה הם דברי שקר. כלומר, האמירה הכנה של מקורותיי או כוונתי היא זו שנותנת בידי הקורא אפשרות לשפוט את האמינות של מה שאני מספר ואני עצמי חף ממרמה, חף מכל פשע.

על יוספוס אני רוצה להתעכב קצת יותר, גם לא להאריך הרבה, כיוון שהוא בכל אופן מבין ההיסטוריונים של התקופה ההלניסטית-רומית ההיסטוריון שאנחנו חייבים לו בעצם את עצם זה שיש דבר שנקרא תקופת הבית השני, כי הרי אם

לא היתה תקופה כזו. יוספוס, יוסף בן מתתיהו, כיצד הוא עומד במבחן האתי, במבחן המוסרי – יוספוס לא היה שורד של אמירת אמת כעד או כמי שהשתמש בעדויות, כשמדווח לנו על מה שקרה בהיסטוריה, ואני מתכוון בעיקר לספר מלחמת היהודים שלו, כי בקדמוניות היהודים אין לנו שאלות כאלה של עדויות ושימוש בעדויות. עיקרו הוא שימוש בחיבורים שנכתבו על ידי אחרים שאותם הוא מביא, וגם אם הוא לא אומר לנו ממי הוא לקח את הדברים, חלק אנחנו יכולים לזהות גם בלי שהוא אומר את זה, והוא לא אומר את זה במסגרת הנורמות המקובלות בהיסטוריוגרפיה של התקופה ולא מתוך איזה כוונת זדון. אבל בקשר למלחמת היהודים, יוספוס זוכה בשני תארים בעיקר במחקרם של היסטוריונים יהודים, הוא מופיע לעתים, לא תמיד, אלא לעתים, גם כבוגד וגם כשקרן. לגבי הבוגד זה עניין סובייקטיבי, כלומר יוספוס ראה את עצמו כפטריוט, אחרים ראו אותו כבוגד, ולכן בעצם הבעיה היא יותר באלה שכותבים עליו מאשר בו עצמו, כי הגדרתו כבוגד היא לחלוטין עניין של השקפה ולא של מחקר, לא עניין מדעי אלא עניין סובייקטיבי. לגבי שקרן, כאן הבעיה הרבה יותר קשה ואני חושב שהתואר הזה לא לחלוטין בלתי ראוי לו. העדויות שעמדו לרשותו בכתובת החיבור "מלחמת היהודים", בראש ובראשונה האוטופסיאה, כלומר הוא עצמו היה תחילה במחנה היהודי ואחר כך במחנה הרומאי, – מעורב בחלק מן המלחמה והיה נוכח בשדה המערכה בהמשכה וכפי שכבר הזכרתי, בהיסטוריוגרפיה העתיקה זאת היא מעלה גדולה להיות עד ראייה למה שההיסטוריון מספר, ויוספוס אפילו אומר, כמו תוקידידס, הוא הולך בדרכו של תוקידידס, אמירת האמת, וגם תוקידידס

צד ב'

.... היא לכאורה יתרון גדול ואולי אצל תוקידידס אכן היא יתרון גדול, אצל יוסף בן מתתיהו היא כמובן גם כלי שמאפשר סילוף קל של העובדות, וכאן החלק הלא מוסרי הוא כמובן בזה שאין לנו גילוי נאות. זאת אומרת, לא אומרים לנו: אני מספר לכם את מה שאני מספר לאור השקפת עולמי ומפני שאני חושב כך וכך וכך, אלא הניסיון הוא לומר לנו: זאת היא העדות האמינה של מי שראה את הדברים ולכן יש להאמין לה. ולא במקרה אחד אנחנו יכולים באמת לא להאמין למה שמסופר לנו.

אם יוספוס משתמש בעדויות של אחרים, וכנראה היתה לו הזדמנות לכך, גם כאן השימוש הזה הוא שימוש בהחלט לא ראוי מבחינה אתית, א) מפני שלא תמיד נאמר לנו כך וכך וכך היה נגיד רשום ביומנים של המצביאים הרומאים או כך וכך שמעתי מהם, אבל תדעו שזה מהם והם צד מעוניין. השימוש הוא גם לא ביקורתי, גם לא שקוף, ובעצם אנחנו מצופים למה שמסופר מן העדויות האלה, מפני שהעדים הם אנשים חשובים, עם יוקרה רבה, ולכן לא ישקרו. וכי יעלה על הדעת שהקיסרים ישקרו, שהמלך אגריפס השני ישקר! לא יעלה על הדעת, ולכן עדותם חייבת להיות אמינה. פה הפער בין הגישה הזו לגישה שהייתי אומרת שהיא גישה אתית, זה שהכותב כותב מתוך יוהרה, העמדת פנים, יומרה ובכך בעצם מנסה להוליך אותנו שולל והולכת השולל היא בולטת במלחמת היהודים בצורה מאוד מאוד גלויה ושקופה, כאשר אנחנו מתוך קריאת הספר יודעים שבעצם הרבה מן הדברים אמורים לשרת מטרות זרות להיסטוריון, אבל זה לא נאמר לנו. כלומר זה אמור לשרת את הקיסרים הרומיים. אחרי הכל יוסף בן מתתיהו בהקשר הזה הוא סופר תצר, הוא כותב כשהוא מקבל שכר. בעצם קיומו לא כפנסיונר אבל כמקבל בונוסים, כמקבל שכר מהקיסרים ברומא, יושב וכותב שם כדי לשרת את השושלת הפלווית החדשה, אבל כמובן אנחנו צריכים להאמין שכיוון שאנשים הם קיסרים אז הדברים שכתובים הם דברי אמת, כלומר הוא לא חושף את זה, הוא לא נותן לנו לגלות את זה. אנחנו כמובן מגלים מהר מאוד שהוא כותב כדי לשרת את השקפת העולם ואת הסיעה הפוליטית שאליה הוא השתייך גם

בתקופת המרד וצייד בה גם לאחר מכן, כלומר מפלגת השלום אל מול, או מפלגת המתונים אל מול המורדים ולכן הוא שוב כותב שאיש מפלגה כאיש פוליטי ולא כאדם שמביט על הדברים ללא נגיעה אישית וגם את זה אנחנו למדים מתוך ולא מקבלים כנתון שהוא מציג לנו אותו.

דבר שלישי נוסף הוא רצונו כמובן לגונן על העם היהודי, ולכן כשאמרתי בוגד או לא בוגד, לפי השקפתו הוא פטרויט, מפני שמה שהוא עושה בחיבורו זה שירות לעם היהודי שאותו הוא מבקש להציג כעם רודף שלום ולהגביל את המרדנות לסיעה קטנה של אנשים מושחתים שהובילו את העם לאסון של חורבן ירושלים ובית המקדש, ושוב הדברים האלה הם אינם מונחים על השולחן אלא הם מוסקים רק מתוך קריאה ביקורתית של הדברים.

אם כן, אם אנחנו מעמידים את יוספוס במבחן האתי, אני לא מתכוון של תקופתנו, אלא במסגרת אותה ספרות היסטוריוגרפיה הלניסטית-רומית, הרי שבהשוואה לחלק מההיסטוריונים האחרים. כמובן לא לכולם. שקרנים אי אפשר להגיד שזאת תכונה נדירה ומוגבלת והוא היחיד שחוטא בכך, אבל אנחנו מעמידים אותו בהשוואה לאותם שהוא מתיימר לחקות, כמו תוקידידס, הרי שעל פניו המבחן האתי הוא לא יכול לעמוד בו ואיננו עומד בו.

לגבי השקפת ההיסטוריוגרפיה ההלניסטית-רומית הייתי מסיים בזה שבעצם כלי הנשק שבו הקורא יכול להתגונן בפני המספר ההיסטוריון שאותו הוא קורא, בין שההיסטוריון הזה ישר, בין שאיננו ישר, בין שהוא חושף את מקורותיו ואת מגמתיו ובין שלא, זה בעצם השכל או בלשונו קריאה ביקורתית, וברוב המקרים אנחנו רואים באמת את הדברים נאמרים בצורה הפשוטה והלא מתוחכמת: תראו, הרי זה ברור על פניו, שטויות, לא יכול להיות ענק עם עין במצח, לא יכולים להיות אנשים שהופכים לחזירים, לא יכולים להיות כל מיני סיפורים אחרים שאנחנו מוצרים בהיסטוריוגרפיה וכדי להתמודד עם זה, אנחנו צריכים שכל ואני חושב שגם בימינו במקום שנחפש את הבעיה בעדים מוטב שתמיד לא יעזור לנו כלום. —נחפש אותה בעצמנו. אם נקרא בשכל צלול ובהיר וביקורתית, אף אחד לא ירמה אותנו, ולא

יו"ר: תודה רבה לפרופ' אורי רפפורט. אנחנו נפתח עכשיו את הדיון ונתן אפשרות לקהל להתבטא, אחרי זה כמובן המתדיינים ישיבו תשובות לנקודות שהועלו.

אני רוצה לפתוח בשתי הערות קצרות לדברים שיואב גלבר אמר. בין המכשלות שיואב הזכיר כאן לגבי עדות בעל פה, הנושא של היעדר או בעייתיות של מחויבות לאמת, העובדות והפרשנות, אני חושב שחלק מהבעיות האלה קיים גם בעדות בכתב, אבל בצורה אחרת. עם זאת, הנקודה שיואב הזכיר פה, הוא תיאור פה עדות בעל פה כאינטראקציה בין שני אנשים ובמקרה הזה אני חוש שהסכנה העיקרית היא שיש חשש למה שהייתי קורא לו אולי סובייקטיביות כפולה גם של המראיין וגם של המרואיין. —

נקודה שנייה: אני חושב שבין הנקודות והמכשלות שיואב הזכיר לגבי אפשרויות של עדות בעל-פה, הוא ציין, ובצדק, שההיסטוריון אין לו את הכלים של חוקר, של אדם שמבצע חקירה. למרות העניין זה אחד הדברים שמאוד מאוד יכולים להשפיע על העדות היא כמובן אופי השאלות, צורת שאילת השאלות, אפשר לומר אפילו שאלות מובילות, שיכולות להיות והבעיה העיקרית בהקשר הזה שלקורא של המוצר המוגמר אין אינדקציה איך באמת השאלות נשאלו, מכיוון שהוא לא קורא פרוטוקול של שאלות ותשובות.

מכאן נעבור לקהל.

יעקב מרקוביץ: מוקד הדיון היום היה מסביב למראיין, לעדות של המראיין, לבעייתיות, לקשיים, –שאלה לפסיכולוגיה וכל הכרוך בזה. מעט מאוד הוקדש כאן למראיין ואני שואל כאן שאלה: מה קורה אם אותו חוקר מפברק דברים: הוא מפברק סיפור שלם של לא דובים ולא יער. הוא לוקח, הוא גובה עדות מ-20 אנשים ואחר כך הוא כותב דבר שבכלל אין לו שום קשר. איך להתייחס לעבודה כזאת הן בראייה המשפטית והן בראייה האתית המחקרית, הרי כאן למעשה יכול הקורא אחר כך להתרשם, אפילו לא הקורא אלא אפילו האוניברסיטה יכולה להתרשם בצורה מאוד מסולפת. איך אפשר להוכיח את זה? ניח לרגע שהיום מקליטים את כל העדויות ומתברר אחר כך שמה שכתוב במחקר אין לו דמיון או אין לו קשר או יש סתירות מהותיות ולא אחת, אלא רבות, לעומת יתר העדויות. מה המשמעות של העניין הזה?

שאלה: רציתי לשאול את המשפטן מה ההבדל מבחינה משפטית בין שותפות לדבר מרמה לבין הוצאת דיבה, שזה בעיקר מה שמאשימים את ההיסטוריונים.

את פרופ' גלבר רציתי לשאול מבחינה עקרונית האם לדעתו היסטוריון ראוי לעמוד למשפט על הוצאת דיבה, כלומר האם ראוי כשהוא כותב את העבודה הוא צריך להיות מודע שזה יכול להגיע למבחן של בית משפט.

אברהם עמיר: אני רוצה להתייחס לכמה דברים ששמעתי מכמה מרצים, בנוגע לאמינות של החוקר ואם –שאלה הוא יכול או מותר לו לשתול דברים בפני המראיינים שלו על ידי זה שהוא פונה אליהם באותה שאלה מספר פעמים, עד שאותו אדם פשוט כבר לא שם לב למה שהוא מכניס לו לפה ואת זה אחרי כן הוא כותב.

היה ריאיון בטלוויזיה שהמראיין שואל את ההיסטוריון: מנין אתה יודע שהדברים שאתה אומר הם באמת נכונים, שהרי כל הזמן אתה אומר "כנראה", "כנראה". ההיסטוריון אומר "מכיוון שלא הייתי שם אינני בא לומר עכשיו מה האמת".

בהזדמנות אחרת, נאמר שזה היה בבית משפט, הוא אומר: "היה לי כל כך הרבה חומר כתוב וכל כך הרבה רעיונות כתיבה, חומר שהוא מוקלט ופשוט לא יכולתי לעמוד בזה שאני אקרא את כל העדויות ואשמע מחדש את כל החומר שכתבתי".

שאלה: יש לי שאלה לצד המשפטי. ישנה סבירות והיא די מקובלת, בפרט באקדמיה, שמחקר אקדמי אינו שפיט. לעומת זה יש גם עורכי-דין, משפטנים, שגם כן אומרים שמחקר אקדמי, ולא חשוב אם הוא בבוטניקה או בהיסטוריה או בכל מקצוע אקדמי אחר, הוא אינו שפיט בבית המשפט. רציתי לקבל על זה תשובה.

שאלה: אני רוצה להיות נחרץ לחלוטין ואני אומר: אני מטיל את כל חובת האתיקה על גובה העדות, דהיינו ההיסטוריון, שעל פתחו רובצים מוקשים, למעשה הוא נמצא בפני שדה מוקשים. והכוונה היא זאת: כאשר אני הולך לעשות מחקר, יש לי שתי אפשרויות בסיסיות: אני קורא חומר ועל סמך החומר הזה אני מציין מה נושא המחקר שלי, או שאני יכול מראש ליצור תזה ועל התזה הזאת להתחיל לבנות את המחקר שלי. ברור שהשיטה הזאת היא מוקש עצום למה שקשור בעדויות בעל-פה.

דבר שני, מי שבדק עבודה כזאת, יש לו בעיה טכנית פשוטה: אינני יכול לאתר את כל התמלילים או לקרוא את כל התמלילים ולקשר אותם לעבודה, וכאן יואב, אולי צריך למצוא את הכללים. כאשר עבודה מתבססת על תמלילים ועל עדויות בעל פה, כיצד יכול אותו האיש שבוחן את העבודה הזאת ובדק אותה לענות על הבעיה הזאת? פרופ' שחר מתייחס לדברים שנאמרו:

לרוב האנשים שדברו ואולי לאנשים שעוד ידברו. אני החזרתי את רישיון עריכת-הדין שלי לפני 23 שנה. יש בתל-אביב עורך-דין ששמו גיורא ארדינסט, הוא עורך-דין מצוין והוא יכול לתת תשובות משפטיות ספציפיות בפרשה ספציפית מסוימת. יכול להיות שהוא עובד בשכר, יכול להיות שהוא עובד בהתנדבות. הוא אדם מצוין והוא משפטן מצוין ואני סומך עליו בכל דבר ועניין. אני באתי לכאן כמשפטן תיאורטי ואין לי מה לומר לנסיבותיו של משפט מסוים שמתנהל או לא מתנהל עכשיו. אם מה שאנשים רוצים זה לא לשאול שאלות אלא להגיד דברים מעומק לבם אז אפשר לשמוע, אבל לי לא יהיה מה להגיד עליהם. הכל שפיט. רמאי הוא רמאי. על השאלה הטכנית איזה סעיף אישום בדיוק או איך בדיוק תנוסח התביעה האזרחית, השאלות המכניות האלה על ההבדל בין הוצאת דיבה, שותפות למרמה וכד', זה נראה לי שלא מעניין כנס מדעי. אנחנו אפילו לא מלמדים את זה בשיעורי משפט. זאת שאלה מאוד ספציפית שנוגעת לאירוע אחד מאוד מסוים, ואני לא חושב שיש טעם לשעמם את הקהל בתשובה לשאלות המאוד ספציפיות האלה. אבל בעיקרון הכל שפיט. כל רמאי הוא רמאי והוא לא יכול להתכסות בשום איצטלה, בין אם הוא גנרל, בין אם הוא היסטוריון, היסטוריון בכיר, היסטוריון צעיר, דוקטורנט, מסטרנט, חייל בדימוס, חייל של היום. אסור לשקר. נקודה. זהו. אסור לשקר.

פרופ' גלבר: אני רוצה לומר משהו עקרוני ואולי תראו בזה איזשהי אמביוולנטיות. אני חושב שהחוק לא נעצר בכניסה לאוניברסיטה בשום דבר, שום חוק, בין היתר גם לא חוק לשון הרע, גם לא החוק שקובע כללים והתניות לניסויים בבני אדם או לניסויים בחיות. התירוץ "לקחתי דם ממשיהו בניגוד לרצונו כדי לעשות מחקר" הוא לא תירוץ שיתפוס. יש שאלה אחרת: האם בית משפט מסוגל בכלים שלו, בכלים משפטיים, להתמודד עם ההיסטוריה, עם מה שקרה לפני 40 או 50 שנה. הבאתי דוגמה קודם ממשפט שהתנהל בשנת 1992, כשבית משפט לקח על עצמו לעסוק בשאלה של משפט דיבה היסטורי, כשהדיבה נאמרה בשנת 1990. האירועים היו אירועים משנת 1942. ובית המשפט כשל. כאשר הוא ניסה בכלים משפטיים להיכנס לברור של מה באמת קרה בשנת 1942. הוציא פסק דין שהוא עיוות היסטורי ב150 - אחוז, ולא ב100 - אחוזים. אני לא חושב שלבתי משפט יש כלים להתמודד עם העבר בטווחי זמן כאלה. הם לא יודו בזה. גם המושג המשפטי של התיישנות לא בא להודות בקוצר היכולת להתמודד עם העבר, אלא הוא מסתמך על הטענה שמה שקרה מעבר לטווח זמן מסוים זה לא חשוב והקריטריון הוא חומרת העבירה ולא טווח הזמן, זאת אומרת החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם זה עבירה כזאת שלא תחול עליה התיישנות, אבל אי אפשר לשפוט היום, ומשפט דמיאנוק הוא הוכחה די מדגימה איזה כאוס יכול לצאת מניסיון של בית משפט להתמודד שוב עם סיפור מלפני 40 שנים. כלומר, יש הבדל בין העניין שהחוק לא נעצר בכניסה לאוניברסיטה לבין היכולת המעשית של בית משפט בכלים העומדים ברשותו. בדפוס החשיבה שלו להתמודד עם שאלות כאלה. ואת זה צריך להביא בחשבון. משפטי דיבה היסטוריים, זאת אומרת היסטוריים במובן שהם עסקו בפרשיות שאירעו בעבר, ואפשר להתחיל ממשפט קסטנר ששם המרחק הוא יחסית קצר, רק 10 שנים, היו כולם משפטים שמבחינה משפטית היו פיאסקו, היו כשלונות. מה שאני מתכוון לומר שבית משפט איננו המקום הנכון לברר שאלות כאלה. לא מפני שהוא לא מוסמך, לא מפני שהמחקר ההיסטורי או אחר הוא מעל לחוק, אלא מפני שבניגוד למה שחושב כבוד נשיא בית המשפט העליון אהרון

ברק, למשפט אין תשובה לכל דבר. זאת הבעיה. בית המשפט לא מחליט. הוא מחליט לפי דיני ראיות ודיני ראיות לא יכולים לתת תשובות במרחקי זמן כאלה.

לגבי השאלה שעורר מר מרקוביץ על פברוק, ואני לא אתייחס למקרה שאליו אתה התכוונת אלא לשאלה העקרונית. יש לנו כמה וכמה דוגמאות של פברוקים היסטוריים, החל מימי הביניים ואולי מוקדם יותר, כדי לבסס כל מני טיעונים ולפתח כל מיני מיתוסים. ישנו הסיפור של מתנת קונסטנטין שבאה להצדיק את עליונות הכנסייה על הקיסרות. זהו סיפור מפוברק. ישנו סיפור, אם נלך לא כל כך רחוק, לא מזמן מישוהו גילה את יומני היטלר והיסטוריון מהמעלה הראשונה כשל על הזיוף הזה, אימת אותו. אין פה חידושים. זה היה ובוודאי גם יהיה.

נקודה שלישית לגבי השאלה שלך עמרם, של בדיקת התמליל. אני לא יודע אם זה כלל. הייתי ממליץ שהוא יהיה, שתלמידים שלי ויש לי עכשיו עבודה כזאת שמבוססת הרבה על תיעוד בעל-פה ותיעוד בעל-פה רגיש, אני בודק עם התלמיד וכל ריאיון אחר כך עובר אתו על הטקסט, לא רק במובן של אם הוא היה בסדר ולא בזה אני חושד בו, אלא במובן מה אנחנו יכולים ללמוד מזה ואיך זה מכין אותנו לאדם הבא שהוא צריך לראיין. אני חושב שזה חלק מתהליך ההדרכה. זאת כבר שאלה אחרת איך כל מורה מבין את חובותיו כמדריך.

אלה שלוש שאלות כלליות. אחת אני חושב שביום העיון הזה קצת התערבנו בין מושגים. דיברתי בסוף המושב הקודם על הזהות הלא נכונה בין הפוזיטיביזם והתיעוד בכתב לבין הרלטיביזם והתיעוד בעל פה והזהות איננה מוחלטת, ולפי דעתי אפילו לא מרכזית.

אנחנו פה עירבנו עוד שני דברים: אנחנו עירבנו את ההיסטוריה של הזיכרון ואיך הזיכרון מתפתח ומשתנה הוא בהחלט נושא לגיטימי למחקר היסטורי, עם תחום אחר שזה הזיכרון כהיסטוריון, האם הזיכרון הפרטי או הקולקטיבי הוא ההיסטוריה כפי שטוענים היסטוריונים שאינם פוזיטיביסטים, ואנחנו היום בדיון, ואולי הייתי צריך לחשוב על זה מראש ולנסות לבודד את זה, עירבנו את שני המושגים, דנו בשתי התופעות האלה במעורב ואני חושב שהן שתי תופעות שונות.

עוד נקודה אחת שלא עלתה פה היום וזה מפני שאולי לא היה לנו אנתרופולוג שידבר על הפרובלמטיקה של תיעוד בעל-פה, בעקבות הערה שהעיר לי אחד הקולגות, שהוא סוציולוג מהידועים בארץ, שהיה צריך לבחון גם כשמדברים על תיעוד בעל פה את יחסן של תרבויות שונות לאמת. לא כל מרואיין נולד בתרבות שביסודה עשרת הדיברות. מה שנתפס לא תמיד כדבר שצריך לחייב בתרבות אחת איננו בהכרח דומה בתרבות אחרת.

הנקודה השלישית והאחרונה למה צריך כללים לתיעוד בעל-פה. אני לא מחפש כללים פורמליים. אני יודע שהם לא יעזרו ובוודאי לא אצל ההיסטוריונים זה לא יעזור. יש לנו בעיה אחרת והכללים הם עניין של דיסציפלינה ולא של משהו שיכסה עליה מבחוץ. הניסוח המשפטי הוא לא בכוונה לקבל תשובות משפטיות. הסיבה היא פשוטה: בדיסציפלינות אחרות כשאנשים מפרסמים דברים בלי שיהיה להם ביסוס, או שהביסוס איננו נכון ואיננו מבסס את המוקעים. אצל ההיסטוריונים זה מעורר ויכוח. חלק אומרים שזה שערורייה וחלק אומרים שכך בכלל – הדברים צריך לעבוד. אנחנו נמצאים בעידן הפוסט-מודרניסטי באיזשהו כאוס דיסציפלינרי, שאני חושש שהוא מחזיר אותנו למאה ה-18, לפני התחלת ההתפתחות של ההיסטוריה לכלל דיסציפלינה אני לא אגיד מ... אם אין לה כללים אז היא לא דיסציפלינה, וזאת הבעיה שמטרידה אותי.

פרופ' רפפורט: כל מה שתוקידידס כתב עדיין עומד על שתי רגליים וטוב לכל דבר ולכן אני חושב שכל-תשובה

היסטוריון מודרני צריך לקרוא את תוקידידס ואז הוא יצטנע ויראה כמה דרך קצרה עשינו בסך הכל מהמאה החמישית לפני הספירה.

פרופ' שחר: אני יודע שזה יישמע מאוד משונה, אבל עצם הביטויים אמת היסטורית ואמת משפטית מעידים-תשובה על יאוש מהאפשרות שתהיה אמת בכלל. האמת המשפטית איננה עיוות של האמת ההיסטורית. האמת המשפטית היא יתאכזב. מבית המשפט תצא אמת משפטית. אני יודע שישנם-אמת משפטית. מי שמצפה שמבית המשפט תצא אמת אנשים שהיו רוצים שהעולם יהיה בשחור-לבן, מסודר, ובמיוחד היו מצפים שהמשפט יעשה להם את הכאוס החיצוני למסודר. וזה לא יהיה כך, זה לא כך. מאבקי הכוח ממשיכים גם שם. החזק יש לו סיכוי הרבה יותר טוב בוויכוח המשפטי, ומאוד ייתכן שהאמת המשפטית שתצא בסופו של דבר היא כזו מפני שמישו מהצדדים היה יותר חזק מהצד האחר. הוא יהיה מאוד מרוצה מהאמת הזאת. הוא ילמד שזאת רק האמת המשפטית. למשפט יש מסגרות בדיוק כמו למדע. גם למשפט יש מסגרות מאוד נוקשות והציפיות שלו מאוד מצומצמות, רק שמבחוץ מצפים ממנו ליותר מדי. זה כמו שרמזו יואב יש לנו גם, אנחנו קוראים לו הנשיא, נשיא בית משפט אחד, הוא מעודד את הציפיות הללו, אז יבושם לו. אבל זאת דיסציפלינה אחת מבין כל מיני פעולות אנושיות וגם כשאמת משפטית אחת תצא לאור ותהיו מאוד מרוצים ממנה, היא בסך הכל תהיה אמת משפטית והיא לא תהיה האמת.

, מה פירושו. אני מתכוון לריאיון עם איש אחר בתקופה **oral history** : אני רוצה להתייחס לעניין של

המודרנית. אני רוצה לקשור פה שני דברים. א) את מכניזם הריאיון; ב) את הכללים שיואב הסביר, אם אפשר ולא מדובר בדעה אבסולוטית או לא אבסולוטית ואת האתיקה. השאלה פשוטה מאוד. פשוט מאוד קונקרטי לגבי. במידה והמרוואיין מתבקש כפי שהתבקש, הוא נפטר כבר: תגיד מה קרה אז ואז. הוא אומר ואני המראיין כותב. מוסר לו את מה שכתבתי. הוא מאשר את זה. בדרך כלל לי יש תיקון קטן. חותם על זה והוא מוסר לי. האם זה בסדר? אז יש גם כן כלל בזה. איזה כלל? אותו המכניזם, אם מותר לעשות הכללה: לשאול את המרוואיין, כמובן שבהסכמתו, כי אחרת הוא לא יענה: האם אתה יכול להגיד לי מה קרה, מה ראית, שמעת וכן הלאה. זאת אומרת בחושים שלו. אני לא מדבר על משהו על-חוש, שזה גם קיים. איך אתה בעצם מוצא את זה. זה שלב אחד. אני כותב את זה, נותן את זה למרוואיין לבדיקה כדי שזה יהיה ברור. הוא עובר על זה, חותם על זה. אני צריך עכשיו לעבודת מחקר מסוימת ומכניס את זה לתוך עבודת המחקר. בואו נעשה את זה פשוט: האם זה יכול להידחות? ככה נעמיד את זה.

קצת. איך אני משלב תיעוד איסוף **local history** : קאסי פירו נגע קצת בספר של היסטוריה מקומית,

ושימוש כשאני מראיין בדואי לגבי שבט שלו ב-1948 ואין לי כמעט ספרות. יש אולי ספרות פולקלור קטנה וכל מה שיש זה ממנו, ואין לי כמעט משהו אחר. זאת אומרת יש לי פה ושם 3-4 שורות בכל ספר של היסטוריון אחר, ואני שם לידו מפה ומנסה לברר. איך אנחנו עושים את זה בלי ליפול?

צבי בן משה: יושבים פה לוחמים של גדוד 33 בטנטורה, זה לא סוד. מדוע רציתי להתבטא עכשיו בסוף, -שאלה

ואולי לא שמתם לב בדבריו של פרופ' יורם שחר, שנכון שזה לא בית משפט, אבל זה לגיטימי שאנשים מתבטאים על מה שקרה במהלך המשפט. אם זה אפשרי או לא אפשרי, כולנו כמעט היינו בשתי ישיבות, בשני ימי המשפט וראינו את

הסילופים וזה טבעי שאנשים מתבטאים ושומעים, אבל מה שפגע בי ביותר שפרופ' יורם שחר בסוף אמר: לא באנו פה להשתעמם. האם זה להשתעמם: יושב פה מפקד הגדוד, מפקד החטיבה, מפקדי פלוגות, סמלים שלחנו. אנחנו באנו הנה לשמוע ולשאול דברים כהווייתם איך זה מתקבל שיושב בן אדם, נחקר יומיים שלמים, מסלף במשך יומיים, מתנצל, אתם יודעים את כל הפרשה, מתנצל, מכריחים אותו לחזור מההתנצלות, ואנחנו משעממים אותו? האם אנחנו משעממים? יש בינינו פצועים, לחמנו. אנחנו משעממים פה? תודה רבה.

פרופ' יואב גלבר: צבי, בעקבות ההערה שלך, ואני מאוד מצטער ואני מבקש לא לפגוע באף אחד, אבל בהזמנות ליום העיון הזה כתוב, ולא במקרה: יום העיון מיועד למרצים ולתלמידי מחקר ולתלמידי מ"א של החוגים ההיסטוריים. אני מאוד שמח שבאתם. אנחנו מאוד שמחים לארח אתכם ונשמח גם בעתיד. אבל אני לא אהיה מוכן שתשתלטו על זה. ומה שניסו כמה מכם לעשות זה להשתלט על הדיון ולכוון אותו לצרכים שלכם. מצטער, לא בזה. ואני לא במקרה, היות וצפיתי אפשרות כזאת, הגדרתי את הדברים. ואני מבקש, תמיד נשמח לארח אתכם, אני מבקש אבל לעמוד במסגרת "כללי המשחק".

פרופ' יורם שחר: אחד היתרונות של העובדה שאנחנו בישראל מחזיקים צבא עממי הוא שכולנו לוחמים, כולנו היינו לוחמים, יש כבוד ללוחמים, יש לנו כבוד לעצמנו. כשאנחנו בצבא אנחנו מדברים על ענייני צבא. כשאנחנו בבתי משפט אנחנו מדברים על עניינים אקדמיים. אני בכל מקרה לא אמרתי – אנחנו מדברים על בתי משפט וכשאנחנו באקדמיה שאני משתעמם. רק אמרתי שלי אין מה להגיד. אמרתי שבעניינים שחשובים לכם אתם מוצאים פתרון ולפי כל מה שמדווח לי, פתרון מרשים, בצידה של מערכת המשפט ובאמצעות עורכי-דין. כאן לא יושב עורך-דין. זאת לא הערה טובה ולא הערה רעה, זאת פשוט הערה עובדתית, ובכל מקרה אני לא משתעמם. אני מעריך ושומע ועוקב וקורא הרבה יותר ממה שניתן להעלות על הדעת. יש אתר אינטרנט מצוין שבו כל מילה שנאמרת על ידי כל אדם, כל מילה שנכתבת על ידי כל אדם נכתבת, הוא הולך וגדל, יש בו הפניות להמון אתרים. אני מבטיח לך נאמנה שאני עוקב אחרי כל מילה בו, אני קורא אותו כמעט מדי יום וזה לא משעמם אותי, אז עובדה שהפרשה שעליה אתה מדבר איננה משעממת, אבל המקום כאן לא נועד לדון בפרשה הזאת.

זה לא עולם Oral history פרופ' רפפורט: רק התרשמות שמתחזקת אצלי ואני רוצה להעיר הערה אחת. –תגובה בפני עצמו, זה חלק מדיסציפלינה מאוד גדולה וותיקה בת 2,500 שנה לפחות של היסטוריה ואני חושב שיש פה קצת התייחסות לפעמים נאיבית לעניין הזה של לאסוף אינפורמציה. אינפורמציה זה דבר חסר כל ערך לכשעצמו. ההיסטוריון חייב להתחיל את עבודתו בשאלת שאלות: מה הבעיה שהוא רוצה לברר, מה השאלה שעומדת בפניו, ולכן עניין האינפורמציה הוא רק הדבר הטכני שנעשה על מנת להשיב על שאלות וכדאי לזכור את זה, כדי שלא יהפך פה העניין של קיבוץ אינפורמציה כאיזה מין מטרה לעצמה, ולכן גם חלק מהאינפורמציה היא לא חשובה. לא כל מה שמתעדים ראוי להשתמש בו. לא כל מה שמתעדים עונה לנו על משהו, ואם הוא לא עונה לנו על כלום אז הוא גם לא אני חוזר ואומר צריך לקרוא גם את תוקידידס, כי בסך הכל oral history מוסיף לנו כלום. אני חושב שמי שעוסק ב- בדיסציפלינה שבתוכה זה חלק זה ההיסטוריה ואם זה יוצא מהדיסציפלינה הזו והופך להיות איזה מין דיסציפלינה של החלטות של אלפי מטרים של תיעוד בעל-פה שמיועדים לאלוהים יודע למה, אז חבל על המאמץ. אז תזכרו:

לא יהיה כלום אם oral history זה היסטוריה אלא oral history היסטוריה זה משהו שלא נולד אתמול ולא רק

זה לא יהיה חלק מההיסטוריה.

יו"ר: תודה רבה למשתתפים, תודה רבה למתדיינים.

אני רוצה לסיים בסיפור אישי קצרצר. הנושא של הפאנל הזה זה האתיקה של העדות בעל-פה, ואני רוצה לספר משהו על חוסר אתיקה של תיעוד בכתב.

לפני הרבה-הרבה שנים, באוניברסיטה אחרת, היה לי קולגה שכבר לא נמצא בינינו יותר, שהוא פיתח שיטה מעניינת.

הוא רצה לכתוב מאמר מדעי בתחום שהוא עסק בו, אבל לא היו לו מספיק הוכחות בנקודה מסוימת, והוא אמר לנו,

הוא סיפר לעמיתים הצעירים שלו: במקרה כזה אני מפרסם מאמר פופולרי ב"מעריב", שם אני מכניס את מה שיש לי

לומר, ואחר כך במאמר המדעי אני מצטט את עצמי מהכתבה במעריב. זה כמובן לא מומלץ, אבל שוב תודה לכל

המשתתפים והמתדיינים.